RÂSUL LUMII

THOMAS CATHCART
DANIEL KLEIN

HEIDEGGER ȘI UN HIPOPOTAM INTRĂ PE PORȚILE RAIULUI

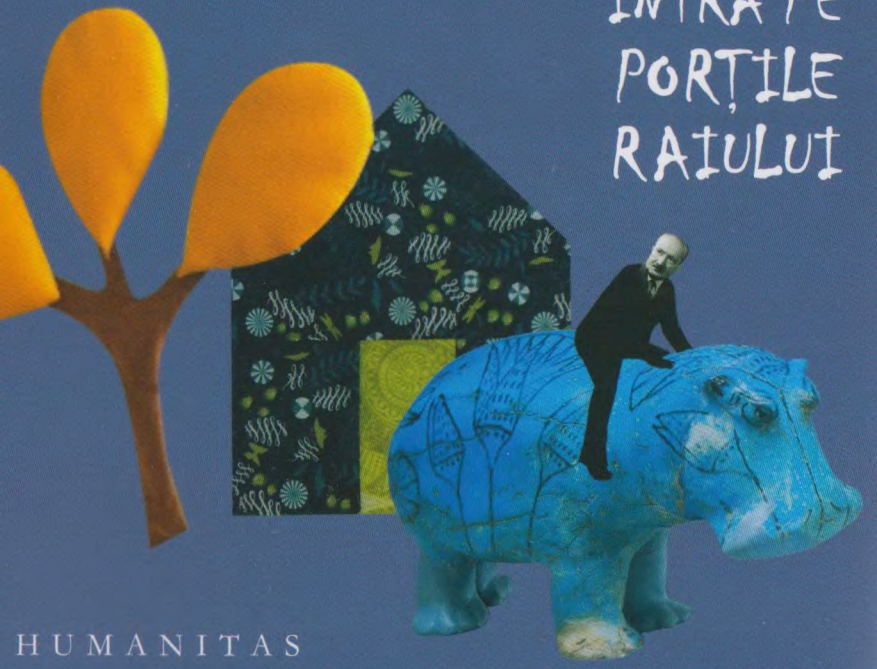

HUMANITAS

Teologii, psihoterapeuții, gânditorii și campionii discursurilor de nișă au o anume solemnitate a rostirii care poate să inhibe. Din fericire, există și oameni care știu să ia peste picior vorba scrobită. Să se exprime în registrul jovialității, inclusiv în marginea temelor grave. Ceea ce fac ei se cheamă accesibilizare. Altfel spus, împrietenire cu marile chestiuni care-i frământă pe oameni, printre care și chestiunea timpului, a morții, a vieții de apoi. Thomas Cathcart și Daniel Klein, autori cu palmares în domeniu, preiau ideile lui Heidegger și le filtrează prin citate nu doar din Freud sau Kierkegaard, ci și din Groucho Marx sau Woody Allen. Li se adaugă zeci de anecdote cu bancheri și piloți, cu soții înșelate și testamente false, cu îngeri și zombi. *Heidegger și un hipopotam intră pe Porțile Raiului* este, în această lumină, o carte în care întrebările noastre grave sunt privite prin lentila bunei dispoziții.

În aceeași colecție:

Des MacHale
Comicpedia

Andrei Pleșu
Comèdii la Porțile Orientului

Jean-Claude Brialy
Cele mai amuzante vorbe de duh ale actorilor

ISBN 978-973-50-4213-4

colecția

RÂSUL LUMII

Thomas Cathcart (n. 1940) este absolvent al Harvard College în 1961, secția de filozofie. Trece prin mai multe seminare teologice (University of Chicago, McCormick, Bangor). Se ocupă de reintegrarea socială a delincvenților din bandele stradale din Chicago, colaborează cu medicii din Blue Cross și Blue Shield, după care ajunge în conducerea Mercy Hospital din Portland, Maine. Petrece o perioadă ca manager al unui centru de tratament al persoanelor infectate cu HIV din același oraș. Trăiește cu soția în Cape Cod.

Daniel Klein (n. 1939) absolvă secția de filozofie a Harvard College în același an cu Thomas Cathcart, 1961. Scrie scenarii pentru seriale comice și întrebări pentru concursuri de televiziune, colaborând cu Flip Wilson, Lily Tomlin și David Fry. Se numără printre scenariștii celebrei emisiuni *Camera ascunsă*. Este autorul a treizeci de cărți de ficțiune și de non-ficțiune, printre care o serie de literatură polițistă în care Elvis Presley apare în ipostaza unui detectiv particular. Trăiește cu soția în Berkshire Mountains.

În afară de *Heidegger și un hipopotam intră pe Porțile Raiului*, Thomas Cathcart și Daniel Klein au scris împreună alte două cărți, ambele bestselleruri: *Platon și un ornitorinc intră într-un bar (mic tratat de filozdotică)* și *Aristotel și un furnicar merg la Washington*. Thomas Cathcart este, de asemenea, autorul volumului *Meditații macho*.

THOMAS CATHCART • DANIEL KLEIN

HEIDEGGER ȘI UN HIPOPOTAM INTRĂ PE PORȚILE RAIULUI

Cum folosim filozofia (și bancurile!)
pentru a explora viața, moartea, viața de după moarte
și tot ce se mai întâmplă între timp

Traducere din engleză de
OANA DOROBANȚU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coordonatorul colecției: Radu Paraschivescu

Redactor: Radu Paraschivescu
Coperta: Ioana Nedelcu
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Iuliana Glăvan
DTP: Iuliana Constantinescu, Carmen Petrescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

Thomas Cathcart, Daniel M. Klein
Heidegger and a Hippo Walk Through Those Pearly Gates
Copyright © Thomas Cathcart and Daniel M. Klein, 2009
All rights reserved including the right of reproduction
in whole or in part in any form.
This edition published by arrangement with Viking,
a member of Penguin Group (USA) Inc.
Grateful acknowledgment is made for permission to reprint excerpts from the following copyrighted works: "Is That All There Is" by Jerry Leiber and Mike Stoller. © 1966 Sony/ATV Music Publishing LLC. All rights administered by Sony/ATV Music Publishing LLC, 8 Music Square West, Nashville, TN 37203. All rights reserved. Used by permission. "Everybody Wants to Go to Heaven" by Loretta Lynn. Used by permission of Sure Fire Music Company. "Live Like You Were Dying" words and music by Tim Nichols and Craig Wiseman. © 2004 Warner-Tamerlane Publishing Corp. and Big Loud Shirt Industries (administered by ICG). © 2004 Big Loud Shirt/ASCAP (administered by Big Loud Bucks)/ Warner-Tamerlane Publishing Company/BMI/Bug Music, Inc./BMI. All rights reserved. Used by permission of Alfred Publishing Co, Inc. and Big Loud Bucks. Pag. 237 constitutes an extension of this copyright page.

© HUMANITAS, 2014, pentru prezenta versiune românească

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CATHCART, THOMAS
Heidegger și un hipopotam intră pe Porțile Raiului/
Thomas Cathcart, Daniel Klein; trad.: Oana Dorobanțu.–
București: Humanitas, 2014
ISBN 987-973-50-4213-4
I. Klein, Thomas
II. Dorobanțu, Oana (trad.)
14

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 0372.743.382; 0723.684.194

Pentru mentorul nostru filozofic, WOODY ALLEN,
a cărui subtilă analiză fenomenologică rămâne
valabilă până în zilele noastre:
„Este imposibil să-ți trăiești obiectiv
propria moarte și să nu devii complet afon."

introducere

Scuze de deranj, ai un moment? Facem un sondaj şi vrem să-ţi punem o întrebare. Nu durează decât un minut şi răspunsul tău va rămâne complet anonim, OK? Deci, iată ce ne interesează:

Chiar crezi că o să mori?

Pe bune şi cu adevărat?

Chiar crezi că viaţa ta va lua sfârşit într-o bună zi?

Gândeşte-te cât vrei. Nu te grăbi să răspunzi. Mă rog, cu menţiunea că fiecare moment care trece înseamnă un moment mai puţin din viaţa ta.

Dacă semeni cât de cât cu noi, probabil că *nu* crezi cu adevărat că într-o bună zi se va lăsa cortina peste toate. Putem într-un fel să concepem moartea în general, dar în particular? Nu chiar atât de bine. Suntem ca scriitorul armeano-american William Saroyan, care spunea, într-o scrisoare către cei care-i vor supravieţui: „Fiecare din noi trebuie să moară, dar am crezut tot timpul că se va face o excepţie în cazul meu."

Pe de altă parte, nu putem nici să ne scoatem complet moartea din cap. Pe cât încercăm să reprimăm

toate gândurile legate de mortalitatea noastră, pe atât ele apar, ca animăluţele alea păroase de la Whack-a-Mole. Asta probabil pentru că moartea este una dintre caracteristicile imuabile ale vieţii umane.

Suntem singurele creaturi care înţeleg că vor muri şi, de asemenea, suntem singurele creaturi care-şi pot imagina că vor trăi veşnic. Combinaţia asta ne scoate din minţi. Moartea ne sperie rău de tot. Iar o viaţă care nu are o destinaţie clară – decât dacă te arunci de pe o stâncă – pare lipsită de sens. Iată de ce mortalitatea umană este, fără îndoială, strâns legată de întrebările fundamentale ale filozofiei.

Întrebări de genul: Care este sensul vieţii – şi mai ales dacă se va sfârşi într-o bună zi? Cum ar trebui conştiinţa morţii noastre să ne afecteze modul în care ne trăim viaţa? Ar avea viaţa o cu totul altă semnificaţie dacă am trăi veşnic? După un mileniu sau două, am fi copleşiţi de plictiseală existenţială şi ne-am dori să se termine totul?

Avem oare suflet – şi dacă da, supravieţuieşte el corpului nostru? Din ce este făcut sufletul? E sufletul tău mai bun decât al meu?

Există o altă dimensiune temporală care sparge ciclul naşterii şi morţii? Este posibil să „trăieşti veşnic" dacă trăieşti mereu în prezent?

Este raiul un loc în spaţiu şi timp? Dacă nu, unde şi când îl găsim? Şi care sunt şansele să ajungem acolo?

Iată genul de întrebări care ne-au îndemnat să ne înscriem la primele noastre cursuri de filozofie cam cu cincizeci de ani în urmă. Dar, din păcate sau din fericire, am fost deturnaţi de profesori, care ne-au spus că, înainte de-a aborda Marile Întrebări, ar trebui să

rezolvăm niște nimicuri tehnice, care ne dau bătăi de cap. Întrebări de genul: Oare Bertrand Russell a confundat „necesitatea posibilă" cu „posibilitatea necesară"?

Ceeee?

De atunci, timpul a trecut și noi tot o să murim. Într-un târziu, ne-am regăsit drumul către Marile Întrebări în cursuri de metafizică și teologie, etică și existențialism.

Dar a apărut imediat un nou obstacol: contemplarea onestă a propriei morți ne speria de moarte. Nu puteam s-o privim pe Doamna cu Coasa drept în ochi fără, ei bine, da, fără frică și fără să ne tremure genunchii. Dar nici nu ne puteam lua ochii de la ea. Moartea: nu poți trăi cu ea, nu poți trăi fără ea.

Ce să facem?

Ce-ar fi să spunem un banc? N-are cum să strice.

Millie se duce cu soțul ei, Maurice, la doctor. După ce-l examinează amănunțit pe Maurice, doctorul o cheamă pe Millie în cabinet, singură. Și îi spune:

— Maurice suferă de o afecțiune gravă, provocată de stresul extrem. Dacă nu faci exact cum îți spun, soțul tău o să moară. În fiecare dimineață, trezește-l încet cu un sărut, apoi pregătește-i un mic dejun sănătos. Fii plăcută în orice moment și asigură-te că e tot timpul binedispus. Gătește-i doar felurile lui preferate și lasă-l să se odihnească după masă. Nu-l încărca deloc cu treburi casnice, și mai ales nu discuta problemele tale cu el; asta n-o să facă decât să-i agraveze stresul. Nu te certa cu el, chiar dacă te critică sau te ia peste picior. Încearcă să-l relaxezi seara făcându-i masaj. Încurajează-l să se uite la cât mai multe emisiuni sportive la televizor, chiar dacă asta înseamnă să nu te mai uiți tu la emisiunile preferate. Și, cel mai important, în fiecare seară,

după cină, fă tot ce trebuie ca să-i satisfaci orice capriciu. Dacă poți să faci toate astea, în fiecare zi, timp de șase luni, cred că Maurice o să-și revină complet.

În drum spre casă, Maurice o întreabă pe Millie:

— Ce-a zis doctorul?

— A zis c-o să mori.

Într-un fel, mortalitatea prin gura lui Millie devine mai ușor de suportat. Iată de ce sunt distractive bancurile: pot să demonstreze ceva înfricoșător fără să creeze anxietate. De-asta există atât de multe bancuri despre sex sau despre moarte – ambele ne sperie groaznic.

Din fericire, știm o mulțime de bancuri. De fapt, la un moment dat am descoperit că bancurile sunt o modalitate ușoară de-a clarifica ideile filozofice generale, ba chiar am scris o carte despre asta. Ar putea deci bancurile să ne lumineze în privința conceptelor filozofice ale vieții și morții, Ființei și Neființei, sufletului etern și damnării eterne, făcându-ne în același timp să ne simțim mai puțin angoasați în fața morții?

Ba bine că nu!

Iar asta e bine, căci a venit timpul (ambii am atins de curând vârsta biblică de șaptezeci de ani) să aruncăm o privire cutezătoare către Moarte și către lucrurile pe care marii gânditori le-au spus despre ea, așa că vom avea nevoie de orice porție de râs pe care ne-o putem provoca. O să dăm la o parte toate pietrele de mormânt de pe această chestiune și n-o să ne uităm doar la Doamna M, ci și la predecesoarea ei, Viața, precum și la succesoarea ei, Dulcea Viață de Apoi. O să căutăm indicii.

Vom începe prin a ne uita puțin la modurile fascinante pe care societățile civilizate le-au inventat pentru

a-şi nega propria mortalitate, în special prin acea perenă găselniţă care e religia organizată. În special, vom verifica teoria lui Freud despre modul în care creăm religii – precum şi devastatoare confuzii – pentru a ne susţine iluzia de nemurire.

Mai departe, vom analiza spusele unor filozofi din secolul al nouăsprezecelea, din nişte ţări din nordul Europei. (Oare de ce nu există pe Riviera italiană filozofi care să scrie despre moarte?) Vom ajunge imediat şi la melancolicul danez Søren Kierkegaard, care ne-a învăţat că singurul mod de-a transcende anxietatea morţii este de-a trece *prin* ea. Pentru Kierkegaard, toate încercările noastre de-a ne suprima gândurile despre moarte sunt de fapt contraproductive. Singurul mod de-a intra în contact cu eternitatea este de-a accepta anxietatea nimicului. Hai nu zău, Sø!

Apoi vom vedea ce are de spus acel sumbru filozof german, Arthur Schopenhauer. Practic, el e cel care-a brevetat conceptul de *Weltschmerz* (în traducere liberă: „Lumea mă face să vomit"). Poate credeţi că atitudinea lui faţă de moarte e superschmerzească, dar Schopenhauer, care n-a fost un fan al Vieţii, a privit Moartea cu o apatie totală. El a scris că „moartea unei persoane nu are absolut nici o consecinţă" şi, prin urmare, „morţile noastre ar trebui... să provoace indiferenţă".[1]

Indiferenţă faţă de moarte? Asta nu ne ajută prea mult, Artie, iar acul indicatorului nostru de anxietate

1. Arthur Schopenhauer, „On Death and Its Relationship to the Indestructibility of Our Inner Nature" în Wolfgang Schirmacher, ed., *Philosophical Writing* (Continuum, London, 1994), p. 287.

o ia razna. Repede, ne trebuie un banc bun despre indiferența față de moarte.

Ole moare, iar nevasta lui, Lena, merge la ziarul local ca să dea un anunț la secțiunea Necrologuri. După ce-i transmite condoleanțe, angajatul de la ghișeu o întreabă pe Lena ce dorește să spună despre Ole.

Lena răspunde:

— Scrieți doar „Ole a murit".

Cu gura căscată, omul întreabă:

— Doar atât? Trebuie să mai fie ceva ce doriți să spuneți despre Ole. Ați trăit împreună cincizeci de ani, aveți copii și nepoți. În plus, dacă vă îngrijorează cât aveți de plată, să știți că primele șase cuvinte sunt gratis.

— OK, răspunde Lena. Atunci scrieți așa: „Ole a murit. Barcă de vânzare".

Nici o analiză a filozofiilor morții n-ar putea fi completă fără o vizită la existențialiștii secolului douăzeci, care au văzut nonexistența ca pe o piesă componentă a existenței – ca pe un fel de set de piese care se îmbină una într-alta. O să ne ocupăm deci de Martin Heidegger și de Jean-Paul Sartre, care au încercat să arunce priviri cutezătoare către mortitudine. Heidegger pretinde chiar că *avem nevoie* de anxietatea morții pentru a nu cădea în „obișnuitul de zi cu zi", o stare în care nu suntem decât pe jumătate vii, trăind într-o iluzie care ne omoară. Iar Sartre ne-a sfătuit să ne gândim la alternativă: singurele ființe care nu suferă de anxietatea morții sunt cele care sunt deja moarte și îngropate – de exemplu, cei de sub cruci. Să ne trezim la realitate, ne avertizează ei. Am vrea noi, dar ar trebui mai întâi să ne oprim din tremurat.

Așa că vom lua o pauză de la filozofia grea, pentru a arunca o privire la o formă populară de negare a morții: asigurarea că vom trăi veșnic în inimile celor care ne-au cunoscut. Această strategie presupune un anumit sentimentalism din partea celor iubiți, care, să fim realiști, poate să existe sau poate să *nu* existe.

Bătrânul Sol Bloom zăcea pe patul de moarte, când a simțit dintr-odată aroma ștrudelului său preferat urcând pe scări. Și-a adunat toate puterile care-i rămăseseră și s-a ridicat din pat. Sprijinindu-se de perete, a ieșit cu greu din dormitor și s-a chinuit să coboare scările, ținându-se cu ambele mâini de balustradă. Cu răsuflarea tăiată, s-a sprijinit de tocul ușii, uitându-se în bucătărie.

Dacă nu l-ar fi durut îngrozitor în piept, ar fi putut crede că ajunsese deja în rai. Pe masa din bucătărie, etalate pe șervete din hârtie, erau sute de bucăți din plăcintele lui preferate. Sol a zâmbit; iată un ultim gest de dragoste nemărginită din partea iubitei lui soții, Sophie, care avea grijă ca el să părăsească lumea asta fericit.

A întins o mână tremurătoare ca să ia o bucată de ștrudel, dar a simțit o lovitură bruscă peste mână.

— Nu te atinge de-astea, a spus Sophie. Sunt pentru *după*.

De aici ajungem la profunzime, pe măsură ce ne luptăm cu răspunsul teologului Paul Tillich din secolul douăzeci la întrebarea „*Când* este eternitatea?" (Se pare că este acum.) Dar „acum" se tot transformă în „atunci". Deci cum rămâne cu *acum*? Alunecoasă treabă.

Simțim nevoia să ne agățăm de ceva mai solid, așa că vom inspecta argumentele vechilor greci pentru nemurirea sufletului. Dar, mai întâi, trebuie să clarificăm ce înseamnă sufletul, prin ce este el diferit de

minte, în ce fel sunt mintea și sufletul diferite de corp, iar toate de mai sus sunt diferite de un zombi.

După ce-i lăsăm în pace pe greci, ca să spunem așa, vom arunca o privire în rai și în alte destinații pentru viața de apoi.

Fred și Clyde avuseseră multe conversații despre viața de apoi de-a lungul timpului. Conveniseră că acela care va muri primul va încerca să-l contacteze pe cel rămas în viață ca să-i spună cum este în rai.

Fred a fost primul care a trecut în viața de dincolo. S-a scurs un an. Într-o zi, a sunat telefonul, iar când Clyde a ridicat receptorul, l-a auzit pe Fred.

— Ești chiar tu, Fred? a întrebat el.

— Normal, Clyde. Sunt chiar eu.

— Ce mă bucur că te-aud! Credeam c-ai uitat. Ia spune-mi, cum e acolo?

— Ei bine, nici n-o să-ți vină să crezi, Clyde. Totul e absolut minunat. Avem legumele cele mai bune, care cresc pe niște câmpuri îmbelșugate cum n-ai văzut niciodată. Dormim dimineața până târziu, apoi luăm un mic dejun fabulos, după care facem dragoste tot restul dimineții. După un prânz consistent, ieșim pe câmp, unde facem dragoste din nou. Apoi se face vremea cinei, după care facem dragoste din nou până la culcare.

— O, Doamne, a spus Clyde. Pare excepțional în rai!

— Rai? a zis Fred. Sunt un iepure în Arizona.

Apoi vom trece la concluzii, trăgând cu ochiul și în direcția experiențelor de moarte clinică, a ședințelor de spiritism, a suicidului, precum și în direcția unor idei noi și bizare despre cum să evităm moartea cu totul.

Staţi puţin, băieţi. Începe să sune ca mult zgomot pentru neant.

Cine spune asta?

Eu, eu. Daryl Frumkin din blocul vecin. Îmi plimbam câinele, pe Binx, când v-am auzit vorbind. Şi tot ce am de spus e că treaba asta cu moartea e de fapt foarte simplă, nu-i aşa? Mai întâi eşti viu, apoi eşti mort. Asta-i tot.

Serios, domnule Frumkin? Asta-i tot? Putem, în acest caz, să vă punem o întrebare?

Chiar credeţi c-o să muriţi?

I

ai murit!
ce te faci?

{1}

trebuie să fie o greşeală, cu siguranţă

Ăăă, Daryl, încă îţi aşteptăm răspunsul. Chiar crezi c-o să mori?

Păi, normal, ştiu că toată lumea moare. Frank Sinatra a murit. Şi Norman Mailer. Ca să nu mai zic de Napoleon, Harry Truman şi Ginghis Han, plus mătuşa soţiei mele, Edna. Deci e logic c-o să mor şi eu într-o zi. Ştiu asta aşa cum ştiu că merele cad în jos şi nu în sus.

Bun, Daryl. Bine spus. Dar să fim foarte clari, nu vorbim de gândirea ta ştiinţifică de secolul al douăzeci şi unulea, care crede că lucrurile sunt aşa cum le vedem. Nu, vorbim despre conştiinţa ta obişnuită, care stă de vorbă cu noi aici. În momentul ăsta, chiar crezi că zilele tale sunt numărate, că fiecare clipă care trece se scade din clipele care ţi-au fost sortite ca fiinţă umană? Că atunci când o să ajungi la ultima clipă, o să încetezi să existi în toate sensurile posibile ale existenţei?

Ce spui? Nu mormăi, Daryl. Ştim că-i o întrebare descurajantă, dar poate că reuşim să te-ajutăm.

Suntem de părere că, în adâncul inimii tale, nu crezi cu adevărat c-o să mori. Iar motivul e că eşti o persoană civilizată. Nu-i nimic ruşinos în asta – cel puţin, nu

deocamdată. Noi, oamenii, avem o problemă cu acceptarea și asimilarea acestui fapt evident în conștiința noastră. Așa că, în fiecare moment, în fiecare zi, ne *negăm* mortalitatea. De fapt, facem asta destul de ușor, cu tot ajutorul pe care-l primim de la structurile sociale și de la obiceiurile civilizației în care se întâmplă să trăim.

În opera sa capitală, *Negarea morții,* Ernest Becker, un antropolog cultural din secolul douăzeci, scria că, deși știm *obiectiv* că suntem muritori, ne construim tot felul de scheme pentru a evita acest adevăr devastator. (Becker a murit cu doar două luni înainte de-a primi Premiul Pulitzer pentru cartea sa – o moarte cum nu se poate mai prematură.)

De ce dorim să ne negăm mortalitatea este evident: gândul morții ne înspăimântă! Ne creează angoasa supremă. Numai ideea că suntem aici doar pentru o perioadă scurtă de timp și că, atunci când plecăm, plecăm pentru totdeauna ne dă fiori. Cum putem să ne bucurăm de viață când ceasul ne bate atât de tare în urechi?

După Becker, singurul mod în care majoritatea facem față situației este amăgirea – de fapt, Marea Amăgire. M.A., este motorul principal al omului – mult mai primar decât instinctul sexual, spune el – și dă naștere „sistemelor nemuririi", niște structuri de credințe irațională, care ne oferă o cale prin care să credem că suntem nemuritori. Mai există și strategia oricând la modă de-a ne identifica mereu cu un trib, cu o rasă sau cu o națiune care trăiește la nesfârșit în viitorul nedefinit, noi făcând într-un fel sau altul parte din ea. Apoi avem sistemul nemuririi-prin-artă, în care artistul își vede opera trăind la nesfârșit, și prin urmare se vede

şi pe sine imortalizat – în panteonul Marilor Artişti sau cel puţin ca semnătură în partea de jos a unui apus de soare atârnat în colţul mansardei unde stau nepoţii.

Apoi avem sistemele premium de nemurire, prezente ca promisiuni pe altarele religiilor lumii, de la nemurirea ca parte din energia cosmică, în est, până la o călătorie pe apă pentru reunirea cu Isus, în vest. La un nivel mai mic de semeţie, există sistemul nemuririi-prin-bogăţie. Acesta ne oferă un scop strașnic în viaţă, cu care ne putem trezi în fiecare dimineaţă: să câştigăm mai mulţi bani. În felul ăsta, nu mai trebuie să ne gândim la Linia de Finiş.

Bogăţia ne ajută să devenim şi membrii unui trib care va dăinui: clubul exclusivist al celor care mişcă lumea. Avem parte şi de un bonus – putem să transmitem o parte din noi, din bănuţii noştri, către generaţia următoare.

Dar *caveat emptor!* (Sau, dacă nu eşti din Roma antică, „Fă-l pe cumpărător să se ferească!")

Când Bob a aflat că urma să moştenească o avere după moartea tatălui său bolnav, a decis că avea nevoie de-o femeie cu care să se bucure de ea. Aşa că, într-o seară, a intrat într-un bar şi a văzut cea mai frumoasă femeie pe care şi-o imaginase vreodată.

Frumuseţea ei i-a tăiat răsuflarea.

— Poate că arăt ca un tip oarecare, i-a spus el, în timp ce se îndrepta spre ea, dar în maximum o săptămână-două tata o să moară şi o să moştenesc douăzeci de milioane de dolari.

Impresionată, femeia s-a dus cu el acasă în seara respectivă. După trei zile, îi devenise deja mamă vitregă.

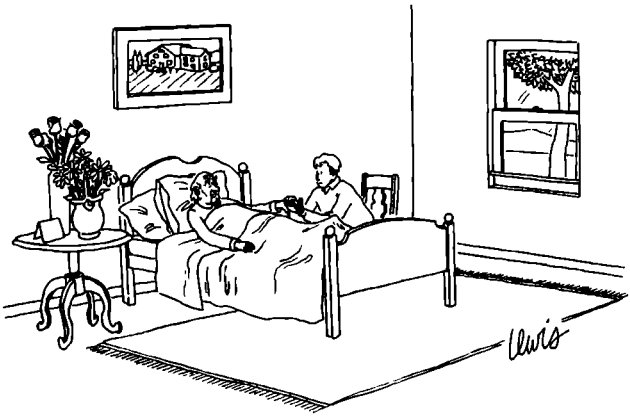

„Ar fi trebuit să cumpăr mai multe rahaturi.“

Calea „alege-banii" oferă şi o altă metodă foarte populară de-a simula nemurirea: donaţiile către o instituţie nemuritoare, de preferat una care să-ţi afişeze numele pe faţada clădirii, sau pur şi simplu eliminarea intermediarilor şi construirea unui monument pentru propria faimă.

Dar înainte să presupui că jurământul sărăciei (sau cel puţin al unui salariu mediu) te va scoate din impas, mai gândeşte-te, spune Becker. În continuare, probabil că urmăreşti vreun obiectiv pământesc care te face să crezi că eşti aici pentru totdeauna. Să zicem că încerci să fii „la modă" sau „un ascet" sau un „iniţiator de stiluri" – e totuna. În continuare, te laşi sedus de Marea Amăgire că o păcăleşti pe Doamna cu Coasa adoptând un rol care-ţi transcende individualitatea nesemnificativă şi de speriat şi te face „mai mare decât viaţa"... şi moartea.

Susţinem aceste amăgiri prin simplul fapt că suntem civilizaţi, pretinde Becker. Aproape fiecare civilizaţie şi-a dezvoltat un sistem comun de nemurire. De fapt, aceste sisteme reprezintă funcţia de bază a unei culturi. Fără ele, am înnebuni cu toţii din cauza angoasei morţii şi n-am putea să facem să prolifereze civilizaţia. Ne-am întoarce la legea junglei. Negarea morţii este strategia de supravieţuire a civilizaţiei!

E mai uşor să susţinem o iluzie dacă e împărtăşită cu alţii din aceeaşi cultură, sau, şi mai bine, cu cei din propria casă. Gândiţi-vă puţin la iluzia comună a Clarei şi a soţului ei.

Clara se duce la psihiatru şi spune:

— Domnule doctor, trebuie să faceţi ceva în legătură cu soţul meu – crede c-a devenit frigider!

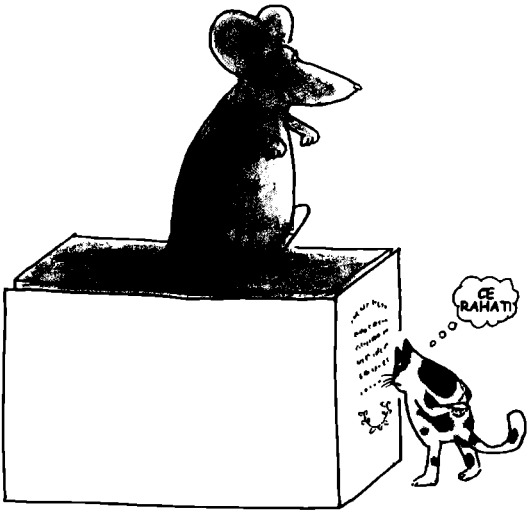
CE RAHAT!
S.GROSS

— Nu m-aș îngrijora prea tare, zice psihiatrul. Mulți oameni suferă de iluzii inofensive. O să treacă.

— Dar, domnule doctor, nu înțelegeți, insistă Clara. Doarme cu gura deschisă și nu pot să dorm din cauza luminii.

Din păcate, sistemele de nemurire ne fac să ne purtăm rău. Atunci când ne identificăm cu un sistem de nemurire și investim în el înțelesuri personale la cel mai înalt nivel, avem o problemă să ne confruntăm cu alte popoare care au sisteme diferite. Vedem asta adeseori în înfruntările dintre religiile lumii, iar toată povestea prezintă o problemă majoră: nu pot fi adevărate toate sistemele de nemurire, prin urmare sistemele celorlalți trebuie să fie eronate.

Dar civilizația ne-a oferit un remediu și pentru asta: *Omoară-i pe ticăloși!* După ce mor, n-au cum să ne mai amenințe propriul simț al nemuririi. Ei da, asta ne convine.

Multă cerneală a curs pentru tot sângele vărsat în numele unei anumite doctrine religioase și a propriului său sistem de nemurire. În *God Is Not Great: How Religion Poisons Everything* (*Dumnezeu nu este mare: cum otrăvește religia totul*), biblia mișcării „Noul Ateism", Christopher Hitchens face un inventar complet al crimelor împotriva umanității comise pentru menținerea supremației propriei religii. Dar actorul de comedie suprarealistă Emo Phillips are o scenetă care surprinde pe scurt întreaga situație.

„Ai ales religia greșită, și cu asta, basta.
N-are rost să ne certăm.“

Treceam pe un pod într-o zi, când am văzut un om care stătea pe margine, gata să sară. Aşa că am alergat spre el şi-am strigat:

— Opreşte-te! Nu face asta!

— De ce nu? a întrebat el.

— Păi, sunt o mulţime de lucruri pentru care merită să trăieşti!

— Cum ar fi?

— Păi... eşti un om religios?

Bărbatul a spus că da.

La care i-am răspuns:

— Şi eu! Vezi? Avem deja foarte multe în comun, aşa că hai să discutăm despre asta. Eşti creştin sau budist?

— Creştin.

— Şi eu! Eşti catolic sau protestant?

— Protestant.

— Şi eu! Eşti adept al bisericii episcopale sau baptiste?

— Baptiste.

— Uau! Şi eu! Şi eşti adeptul bisericii baptiste a Domnului sau al bisericii baptiste a lui Dumnezeu?

— Al bisericii baptiste a Domnului!

— Şi eu! Eşti baptist evanghelic sau baptist reformat?

— Baptist reformat!

— Şi eu! Eşti baptist reformat după reforma din 1879 sau după reforma din 1915?

Bărbatul a răspuns:

— Baptist reformat după reforma din 1915!

Atunci i-am spus: „Mori, eretic nenorocit" şi l-am împins de pe pod.

Phillips are şi o versiune mai scurtă (dacă n-ai timp de pierdut):

Probabil că momentul cel mai greu din viața ta survine când ești nevoit să omori pe cineva pe care-l iubești pentru că este diavolul.

---

iluzia unui gânditor este înțelepciunea altuia

Afirmația lui Becker conform căreia negarea morții este Marea Iluzie a omenirii are un pedigri impresionant. În scurtul său tratat *Viitorul unei iluzii*, părintele psihanalizei și mama inconștientului, Sigmund Freud, a nominalizat frica de moarte printre principalii factori care-i conduc pe oameni la crearea și la apărarea iluziei zeilor și a religiei. Deoarece suntem neajutorați în fața iminenței morții, inconștientul nostru inventează o figură-paternă-în-ceruri care să ne ajute să rezistăm. În mod convenabil, Tăticul din Ceruri ne răsplătește și buna purtare, așa că, spune Siggy, avem motive importante să opunem rezistență instinctelor noastre cele mai antisociale – „incestul, canibalismul, plăcerea de-a ucide", genul ăsta de lucruri. Dar, mai important, Figura Paternă cea mai Importantă ne alină frica de moarte, oferind promisiunea vieții eterne pentru cei care se conformează cerințelor societății.

Pe scurt, Freud consideră că credința în Dumnezeu și promisiunea Lui de viață eternă reprezintă un

basm cultural conceput pentru a ne scăpa de sinistra umbră a morţii.

Adept al contradicţiilor, Freud a inventat ulterior *Todtriebe*, sau atracţia *faţă de* moarte (adeseori tradus greşit prin „instinct mortal"). Ipoteza originală a lui Freud a fost că principiul plăcerii, *Eros* – instinctul de-a maximiza viaţa, dragostea, plăcerea şi productivitatea –, a fost motivul primordial al omenirii. Dar, pe măsură ce-a îmbătrânit, Freud a dobândit o altă viziune asupra umanităţii şi, iată, a găsit şi altceva care avea un rol acolo, ceva care nu era la fel de drăguţ. Căci toate războaiele şi vărsările de sânge nu puteau fi doar rezultatul acţiunilor Erosului. Aşa a apărut Atracţia faţă de Moarte.

În forma sa cea mai puţin dăunătoare, Atracţia faţă de Moarte se exprimă în nevoia noastră de repliere din faţa stimulilor şi de căutare a păcii şi a liniştii; e un fel de repetiţie generală pentru moarte. Freud a numit asta „principiul Nirvana", nevoia de-a „duce agitaţia vieţii către stabilitatea materiei anorganice". Să-ţi devii propriul compost. Orice persoană care s-a uitat la bowling la televizor dintr-un fotoliu cu masaj poate să spună asta.

Deci asta înseamnă că trebuie să ne întoarcem *Todtriebe*-ul spre interior, nu? Ei bine, nu, spune Freud. *Todtriebe* este o atracţie puternică, pe care, dacă o lăsăm să iasă din cuşcă, o putem transforma într-un monstru: ea nu se va mulţumi să se uite la *Bowling for Dollars*, ci va vrea masochism şi acte suicidale.

Atunci trebuie să ne întoarcem Atracţia faţă de Moarte *spre exterior*, nu? *Nein!* spune Siggy. De acolo apar crimele, vărsările de sânge şi războaiele. Hait! Păi ce mai poate face bietul om în acest caz?

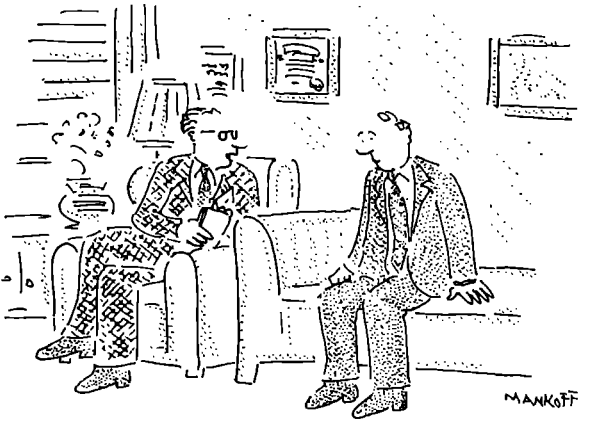

„N-am cum să te fac fericit, dar pot să-ți creez o poveste tulburătoare pentru depresia ta.“

Să meargă la psihiatru, spune Freud. Scopul terapiei – şi al vieţii – este să armonizeze Atracţia faţă de Moarte şi Erosul, să le echilibreze.

un jung(hi) în inimă

Doar pentru că pachetul Dumnezeu–religie–viaţă eternă vine din inconştient nu înseamnă că e de aruncat, argumentează însă fostul discipol al lui Freud, psihanalistul elveţian Carl Gustav Jung. Poate că inconştientul nostru e pur şi simplu *mai înţelept* decât mintea noastră conştientă. Poate că ceea ce Sigmund numeşte invenţii ale inconştientului sunt, de fapt, confirmări inconştiente. Poate că nu inventăm religii, poate le descoperim în interiorul nostru. Şi poate că, pe măsură ce inconştientul trece de la o generaţie la alta, evoluează de la sine, devenind mai deştept, în timp ce mintea noastră conştientă continuă pur şi simplu să şchiopăteze.

Ce se întâmplă de fapt, spune Carl Gustav, este că religiile vorbesc pentru suflet, oferindu-i simboluri care vin „din inimă". Motivul pentru care aceste simboluri au o putere revelatorie este că sunt produse ale minţii noastre adânci, inconştiente, un depozit de înţelepciune instinctuală care nu poate fi accesat de mintea noastră conştientă decât prin intermediul viselor, miturilor culturale şi religiilor. Iar când mintea conştientă nu mai păstrează legătura cu acest suflet adânc – şi se înstrăinează de el –, atunci dezvoltăm simptome nevrotice, ca atunci când ne copleşeşte depresia pentru lipsa totală de sens a tuturor lucrurilor.

psychedelicios!

Dacă Jung ar fi trăit puțin mai mult – a murit în 1961 –, ar fi putut să adauge psihedelicul la lista sa de căi de acces către sufletul mai adânc și mai iluminat al fiecăruia. Ciupercuțele magice și dozele de LSD au oferit multor doritori din anii șaizeci o imagine transcendentală a ceea ce părea a fi – cel puțin la vremea respectivă – o Realitate Superioară.

Dar, după cunoștințele noastre, nici una dintre aceste stări induse de droguri n-a oferit mărturii la fel de șocante sau de clare ca observațiile meticuloase ale lui Jill Bolte Taylor, în timp ce se privea având un grav atac cerebral. În 1996, această femeie neurolog de la Harvard a privit cu fascinație cum emisfera stângă a creierului său s-a oprit pur și simplu. În acest timp, doctorul Taylor a cunoscut o realitate spirituală la care Jung nu putea decât să viseze.

Taylor explică felul în care emisfera dreaptă a creierului procesează ceea ce se întâmplă de fapt. Ea gândește prin imagini, preluând toate imaginile, sunetele și mirosurile care ne înconjoară *în acest moment* și integrându-le unui întreg. În creierul nostru drept, suntem „perfecți, întregi și frumoși". Ne percepem ca fiind o „ființă energetică" branșată la toată energia universului și la energia întregii familii umane.

Din contră, emisfera stângă este liniară și metodică. Aceasta ia prezentul și alege detalii pe care le conectează la învățăturile trecute și asupra cărora proiectează posibilități viitoare. Ea gândește prin limbaj, nu prin imagini, iar unul dintre lucrurile

pe care le spune este „Eu sunt". Se percepe pe sine ca distinctă de fluxul de energie din jurul său şi separat de celelalte fiinţe umane. În timpul atacului, Taylor şi-a pierdut funcţionalitatea acestei emisfere stângi.

În timp ce emisfera stângă se oprea din funcţionare, Taylor s-a perceput pe sine ca fiind fără limite şi făcând parte din întreaga energie din univers. S-a simţit împăcată şi euforică. În acelaşi timp, emisfera sa stângă – creierul *anxios* – intervenea intermitent cu mesajul „Eşti în pericol de moarte! Trebuie să ceri ajutor!". Dar să ceară ajutor fără aportul susţinut al emisferei stângi era aproape imposibil. Chiar şi după ce a reuşit să dea telefon după ajutor, în timp ce încerca să explice în ce stare se afla, tot ce-a putut să facă a fost să latre ca un câine.

Mai târziu, la spital, Taylor a perceput lumea din jurul său ca fiind haotică şi zgomotoasă, dar şi-a simţit dintr-odată spiritul plutind într-o „mare de euforie".

Concluzia ei? Lumea e plină de oameni iubitori, paşnici, care pot „ajunge în dreapta emisferei lor stângi". Devenim dintr-odată fiinţe care sunt „puterea vitală a universului", dar şi fiinţe separate de lume şi de ceilalţi. Şi, mai ales, într-o anumită măsură, putem să alegem să fim în oricare din aceste locuri în orice moment.[1]

Ce a simţit Taylor în emisfera dreaptă a creierului său este ceea ce Jung numea sursa adâncă, inconştientă a experienţei religioase. Jung a emis doar speculaţii cu

1. Jill Bolte Taylor, *My Stroke of Insight* (Viking, New York, 2008).

privire la originea acestei experienţe; Taylor i-a identificat localizarea. Experienţa percepută de Taylor în emisfera sa dreaptă a făcut să explodeze conceptele de timp şi spaţiu ale emisferei sale stângi. Experienţa ei a fost transcendentală şi a ajutat-o să se integreze în Întregul Nemuritor.

Jung spune că sufletul inconştient nu este doar conştient instinctual de faptul că urmează să murim, ci acceptă acest lucru. Sufletul se pregăteşte de moarte, de obicei cu mulţi ani înainte de momentul efectiv al morţii. În timp ce mintea noastră raţională, conştientă priveşte moartea ca pe un final sumbru, provocator de angoase, sufletul nostru – emisfera cerebrală dreaptă? – o acceptă.

Uau, se pare că moartea înseamnă mai mult decât cuiele din coşciug, nu-i aşa?

Da, Daryl, şi ne temem că lucrul care urmează o să fie şi mai înspăimântător.

{2}

fie ca angoasa să-ţi servească drept umbrelă

Daryl, avem o veste bună şi una proastă. Pe care vrei să ţi-o spunem prima?

Începeţi cu vestea proastă.

Bun, iată vestea proastă – toată tărăşenia o să se transforme în ceva mult mai înfricoşător.

Minunat. Şi vestea bună?

Vestea bună este că, după ce terminăm cartea, plecăm în vacanţă în sudul Franţei cu soţiile!

Dar mai întâi să revenim la Becker. El spune că, în final, nici psihologia, nici religia nu ne oferă adăpost în faţa enunţului „viaţa n-are sens şi pe urmă mori". Nici una dintre acestea nu ne poate scăpa de angoasa de-a sta faţă în faţă cu moartea, sau de revers, adică angoasa de-a sta faţă în faţă cu o viaţă care este finită şi nu ne poate satisface niciodată dorinţa de infinit.

Aceste angoase fac parte din condiţia umană, indiferent dacă ne place sau nu (personal, nu prea ne place). Dacă adăugăm faptul că suntem singurele creaturi care plătesc impozite pe deces, iată cum ne-am procurat repejor un butoi cu pulbere al angoasei.

Însă nu trebuie să ne îngrijorăm; Becker spune că există un mod în care putem să ne acceptăm și să transcendem mortalitatea într-o manieră autentică, în care să intrăm în contact cu Marea Realitate fără să interferăm cu sistemul de nemurire al nici unei alte persoane. Pentru a înțelege această cale, trebuie să ne întoarcem la jumătatea secolului al nouăsprezecelea, cu mult înainte de Freud sau de Jung, la filozoful și gânditorul danez Søren Kierkegaard, părintele existențialismului.

Majoritatea dintre noi ar prefera să treacă peste angoasa ideii de moarte și să intre imediat într-un sistem de nemurire în care să trăiască fericiți pentru totdeauna – de exemplu, să aibă un loc în primele rânduri în Ceruri. Dar această scurtătură e de fapt un drum spre Nicăieri, conform lui Becker și celui care l-a inspirat, Kierkegaard. Dacă sărim peste pasul în care ne confruntăm direct cu Moartea și în care rezistăm pe poziții în timp ce ne lovim de posibilitatea Neantului Etern, dacă ne refuzăm întreaga încărcătură de frică și teroare care acompaniază viața în fața „Niciodatei", atunci vom rata și singura noastră șansă de-a trăi transcendența. Și asta pentru că, spune Søren, angoasa este principalul nostru profesor!

Stați puțin, băieți! Danezul ăsta pare cam scrântit! Mai întâi, se știe că înveți mai bine dacă ești binedispus decât dacă ești prost dispus. Și, serios vorbind, simt cum mă apucă cea mai proastă dispoziție din lume când ascult balivernele astea.

Știm ce spui, Daryl. Ar fi fost imposibil să nu observăm că tremuri tot, cu lacrimile șiroindu-ți pe obraji, în timp ce încerci să te concentrezi asupra faptului de necontestat că Viața e scurtă, iar Moartea e sigură. Și, trebuie să fim de acord, nu pare-a fi

Anxietate în circulație
(la o scară de 200.000.000:1)

cea mai bună stare în care să înveți ceva. Dar să-i dăm lui Søren o șansă să-și susțină punctul de vedere. Ce zici, măcar din respect pentru cei plecați dintre noi?

Mai întâi, trebuie să recapitulăm câteva lucruri despre condiția umană. În *Conceptul de angoasă* și în *Boala de moarte* (titlurile astea tari l-au propulsat pe S.K. în topul vânzărilor în Danemarca), Kierkegaard a descoperit înțelesul angoasei și al disperării printr-o combinație de filozofie și introspecție psihologică. Dar problemele psihologice de care era interesat Søren nu erau de tipul celor născute din istoria personală – cum ar fi, de exemplu, faptul că mama ta a manifestat tot timpul o preferință pentru fratele tău, iar tatăl tău a crezut tot timpul că ești un fraier –, ci mai degrabă din problemele care ne afectează pe toți, ca urmare a umanității și mortalității noastre. De fapt, suspectăm că, în cazul în care Kierkegaard ar fi fost în viață astăzi, ar fi putut crede că nevrozele pe care vi le tratează psihoterapeutul din cartier sunt pur și simplu substitute pentru adevărata noastră problemă: responsabilitatea de-a trăi o viață plină de sens, pe marginea abisului morții.

Pauză, băieți! Știu totul despre terapie. Am mers și eu la terapeut o vreme, ca să-mi tratez o problemă de controlul furiei. Și s-a dovedit că aveți dreptate – totul se datorează faptului că mama pur și simplu îl adoră pe frate-meu, Skippy, iar tata, hm, știți voi... Mi-am ascuns furia asta ani de zile. Și n-a avut nimic de-a face cu moartea, cu abisul sau cu alte baliverne de-ale voastre.

Posibil, Daryl. Dar Kierkegaard ar putea spune că toată problema cu nevoia de dragoste maternă nu e decât o perdea de fum. Există angoase și depresii care apar doar ca urmare a faptului că suntem oameni, indiferent cât de mult ne-a iubit mama și

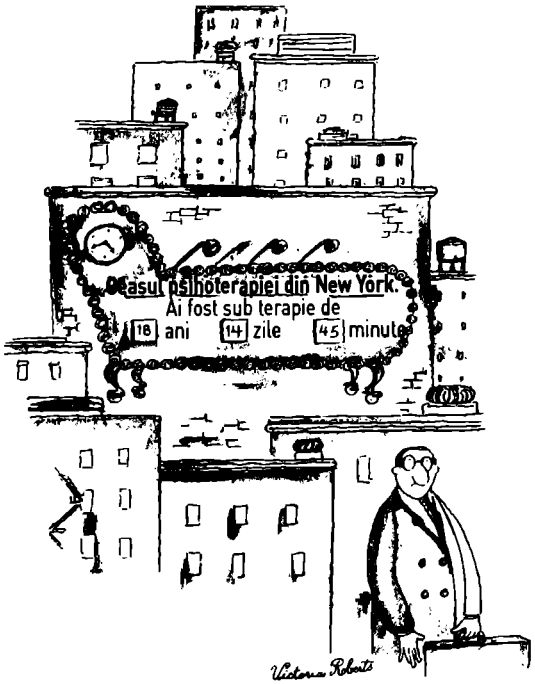
Departamentul psihoterapiei din New York.
Ai fost sub terapie de
18 ani 14 zile 45 minute
Victoria Roberts

cât de mult ne-a anihilat tatăl personalitatea. Iar aceste angoase și depresii stau la baza tuturor angoaselor și depresiilor de care te plângi pe canapeaua psihoterapeutului. Conform celor spuse de S.K., toată acea angoasă despre ceea ce ne înconjoară apare mult înainte de minorele plângeri de pe canapea – ea vine din faptul că știi că urmează să mori. Și poate că simpla rezolvare a problemelor cu mama, cu Skippy și cu tata e doar un mod de a-ți distrage atenția de la adevărata problemă – Moartea cu majusculă!

Dacă nevrozele de grădină sunt într-adevăr doar măști pentru frica noastră de moarte, asta ar putea explica de ce psihoterapia durează atât de mult. Ea nu atinge niciodată principala problemă: mortalitatea.

Bineînțeles, pot exista *alte* motive pentru care psihoterapia normală durează atât de mult. Iată ce are de spus actorul de comedie Ronnie Shakes:

După doisprezece ani de terapie, psihiatrul meu a spus ceva care mi-a stârnit pe loc plânsul. A spus *No hablo inglés*.

un tramvai numit angoasă

Pentru Kierkegaard, angoasa și disperarea umană de bază, prin comparație cu angoasa și disperarea *nevrotică*, sunt cele care ne fac să mergem mai departe. Unii dintre noi ne simțim copleșiți de foarte multe posibilități: eurile noastre limitate în timp nu pot gestiona opțiunile nelimitate care ni se oferă, atât în viața noastră de zi cu zi, cât și în fanteziile noastre. Atât de puțin timp și atât de multe lucruri pe care *aș putea* să le fac.

Să ne uităm puțin la un muritor anxios, care dârdâie în fața unor posibilități extrem de diverse:

O să sărut vreodată la fel de bine ca Brad Pitt? Ar trebui să renunț la cabinetul de avocatură și să mă fac artist stradal? Ce să fac cu viața mea? Ar trebui să las femeia din mine să se manifeste mai mult? Dar pe Tarzanul din mine?

Ar trebui să încerc să fiu în același timp și supermămică, și directorul unei firme de construcții? Ar trebui să am o aventură cu poștașul și să-mi risc viața fericită de familie, sau ar trebui să-mi refuz aventura și să mor nesatisfăcută?

Să îndrăznesc să mănânc o piersică? O ciocolată Mars? O ciupercuță magică?

Oare sunt un ratat?

Dac-aș avea timp nelimitat, aș putea să încerc un număr infinit din aceste opțiuni. Dar e acolo ceva legat de moarte care-mi limitează opțiunile personale. Din moment ce n-am decât o singură viață, și asta limitată în timp, nu vreau să pierd patruzeci de ani din ea încercând să sărut la fel de bine ca Brad Pitt. Sau, mai rău, stând pe gânduri dacă să sărut la fel de bine ca Brad Pitt sau nu. Pentru că, în timp ce eu stau pe gânduri, ceasul ticăie. Tic-tac, tic-tac. *Ăsta e răspunsul tău final?*

---

just do it

Exact dilemele astea au făcut ca existențialiștii zilelor noastre care sunt oamenii de marketing de la Nike Corporation să pună în cuvinte jurământul de credință al mărcii lor: **Just Do It.**

Dar tipii de la Nike s-au lovit de niște bariere culturale în Africa. Ei au filmat o reclamă pentru pantofi de drumeție în Kenya, folosind băștinași din tribul Samburu. Camera se apropie de unul

dintre aceşti băştinaşi, care intonează câteva cuvinte în limba lui maternă, în timp ce sloganul *Just Do It* este afişat pe ecran. Când reclama a fost difuzată la televizor în America, un antropolog de la Universitatea din Cincinnati a remarcat că băştinaşul spunea de fapt „Nu-i vreau pe ăştia! Vreau unii mai mari!".

Un purtător de cuvânt ruşinat de la Nike a recunoscut că oamenii au avut probleme în a găsi echivalentul lui *Just Do It* în limba Maa, aşa că au filmat reclama cu ce a avut băştinaşul chef să spună. Cu toate acestea, din punctul de vedere al lui Kierkegaard, omul este un exemplu excelent de fiinţă care nu ezită în ceea ce priveşte propriile opţiuni.

Hopa! Presiunea de-a fi responsabil pentru o viaţă limitată în timp e suficientă pentru a face pe cineva s-o ia razna. Şi, potrivit lui Kierkegaard, întrebările existenţiale de tip Cine-sunt? şi Ce-pot-să-devin? ne pot arunca în prăpastia angoasei şi ne pot face chiar schizofrenici, ca pe tipul care a venit la psihiatru spunând: „Am o problemă de identitate... şi eu la fel".

O cale tentantă de-a ieşi din iadul existenţial al lui Kierkegaard, plin de opţiuni copleşitoare despre ce-putem-deveni, este să *tragem pur şi simplu obloanele.* Pentru a evita angoasa unor posibilităţi prea numeroase, mă retrag complet din lume.

Să revenim la muritorul nostru anxios:

Mai întâi, mă amorţesc singur. Pare o strategie anti-angoase foarte bună, iar pe termen scurt chiar dă roade. Dar acum mă simt izolat, deconectat de familie, de prieteni, de câinele meu, Moise, de

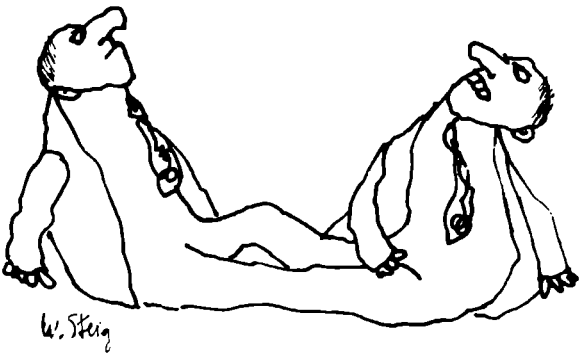

Sinele ineluctabil

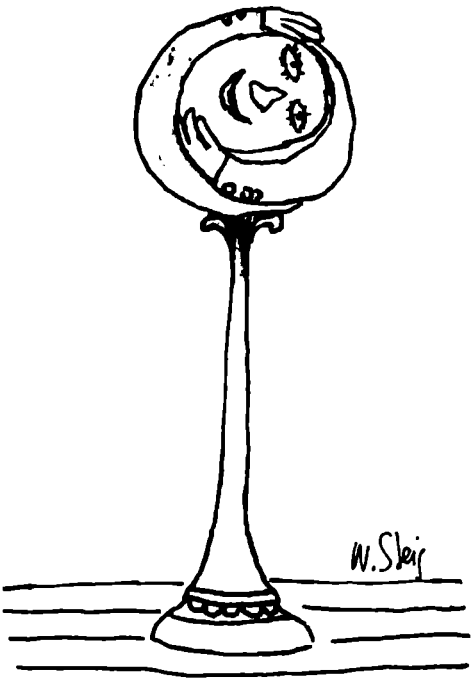

Sinele este interesul primar al persoanei.

mașina John Deere de tuns gazonul, de Cavalerii lui Columb. Și nu prea găsesc drumul înapoi! Nu pot să ies din starea asta. *Just Do It* pur și simplu nu funcționează dacă strategia mea e să nu fac nimic. Ce a început ca o modalitate de-a scăpa de frica de inadecvare a ajuns acum să mă facă să mă simt și mai inadecvat. Mai demult mă simțeam prost pentru că nu sărutam la fel de bine ca Brad Pitt? Doamne, ce zile frumoase erau alea! De când am intrat în amorțire, nu am destulă energie nici să exist ca persoană, darămite ca om care sărută bine.

Dar încă simt durerea de-a fi eu însumi. Nu mai am decât două opțiuni: să opresc durerea definitiv – să zicem, cu o supradoză de acizi grași nesaturați – sau să încerc o portiță strategică.

portițe

Iată o clauză de evadare care pare promițătoare la suprafață, conform celor spuse de Søren: ***rămâi înăuntrul tău, dar fă din asta o virtute!***

Să revenim la muritorul nostru anxios:

Bun, sunt *extrem* de conștient. Am imaginea globală și nu mă preocupă detaliile. Viața e o paradă, iar eu am prins un loc în față. Acum mă duc la întâlnirile Cavalerilor lui Columb, dar păstrez o oarecare distanță ironică. De fapt, găsesc că totul e ușor amuzant.

Ați putea să vă întrebați, pe bună dreptate, de ce îmi comand atunci al treilea martini cât încă e lumină afară?

Iată încă una dintre înșelătoarele portițe ale lui Søren pentru a scăpa de disperare: ***să mă pierd în mărunțișurile vieții.*** **Să mă tranchilizez, ancorându-mă în „viața de zi cu zi".** ***Pas de problème!***

Iată ce zice anxiosul nostru:

ai murit! ce te faci?

Mă simt chiar bine. Mi-am încărcat BlackBerry-ul. Îmi pot contabiliza fiecare moment din viață. 6:00-6:15, primul *latte*; 6:15-6:45, alergat pe bandă; 6:45-7:00, e-mail și Facebook; 7:00-8:00, drumul până la psihoterapeut, timp în care ascult audiobookul cu Deepak; 8:00-8:50, discuții despre problema privind identitatea cu psihiatrul meu, dr. Gonzales; 9:00, mă așez la birou și deschid Inbox-ul...

Oho! Iată o viață plină! Un carusel care se învârte nonstop.

Dar stai puțin. Ce văd acolo, în oglinda retrovizoare? Pare-a fi un tip într-un halat negru, călare pe un cal alb. Un polițist călare ieșit din tură? O, Doamne, este chiar Moartea! Ciudat, nu era trecută în BlackBerry.

Iată acum încă una dintre portițele lui Kierkegaard: *Să mă arunc cu curaj în acte de „autoformare sfidătoare". Să fac ceva din mine însumi.*

Îmi umplu noptiera de cărți de dezvoltare personală scrise de Wayne Dyer, Eckhart Tolle și Marianne Williamson. Gândește pozitiv! Îndrăznește să visezi visul imposibil! Vizualizează-ți obiectivele importante! Stăpânește puterea secretă a legii atracției! După asta, viața mea va avea sens și va transcende moartea, voi deveni nemuritor. Ca Lawrence Luellen. Un nume care va trăi pentru totdeauna.

Cum, nu-l mai țineți minte pe Larry?! Inventatorul Cupei Dixie?

Lily Tomlin identifică una dintre problemele practice ale încercării de-a face ceva din tine însuți:

Mereu am vrut să fiu cineva. Acum îmi dau seama c-ar fi trebuit să fiu mai precisă.

Deci, Daryl, probabil că te întrebi, ce dacă ești confuz? Ce dacă ai atât de multe strategii de viață, încât nici nu mai știi

Sinele la o întâlnire.

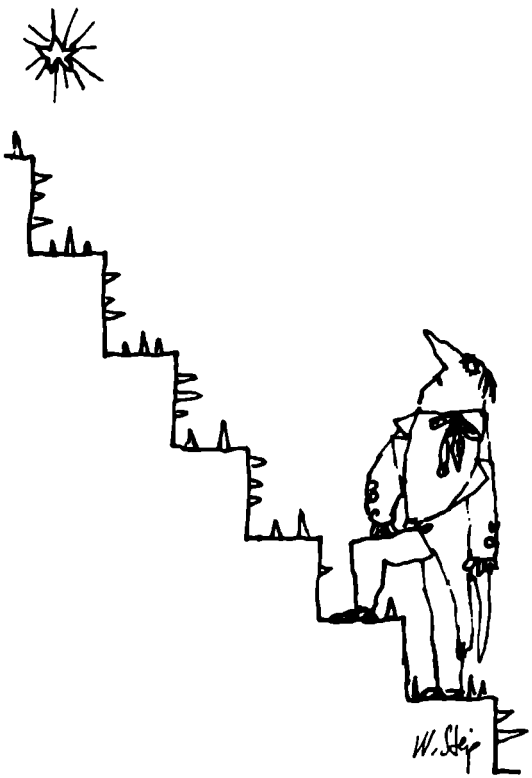

Sinele ca un lucru care poate fi îmbunătățit

cine ești? Ce dacă ești în același timp hiperactiv și deprimat? La fel ca maniaco-depresivul care a plecat în vacanță și i-a trimis un mesaj psihiatrului: „Mă simt excelent. Vreau să mor."

Nu, nu la asta mă gândesc! Încă mă gândesc că de fapt Kierkegaard mai are mult până la pauza aia de cafea. În plus, mă deprimă cumplit.

Bine, Daryl. Iată Răspunsul Final – argumentul lui Søren.

Există o cale de ieșire care nu duce într-un punct mort, ca autoanestezia, izolarea solipsistică, aglomerarea vieții sau autopreamărirea. Dar te avertizăm, nu e floare la ureche.

Angoasa în sine este portița de ieșire! Supertare, nu-i așa, Daryl? Doar atunci când îndrăznim să experimentăm întreaga angoasă a cunoașterii faptului că viața nu va continua la infinit vom putea să experimentăm transcendența și să intrăm în legătură cu infinitul. Pentru a utiliza o analogie din psihologia *gestalt*[1], Neființa este terenul necesar pentru ca Ființa să-și arate chipul. Doar atunci când suntem dispuși să renunțăm la toate iluziile și să recunoaștem că suntem pierduți, lipsiți de ajutor și înfricoșați, ne vom elibera de noi înșine și de falsele noastre certitudini, și vom fi gata pentru ceea ce Kierkegaard numește „saltul credinței".

Nu ne putem abține să spunem bancul ăsta vechi încă o dată. (Diavolul însuși ne îndeamnă s-o facem.) Căci el

1. Psihologia *gestalt*, o abordare holistică a conștiinței umane de la începutul secolului douăzeci, susține că mintea noastră interpretează informațiile senzoriale prin distingerea datelor semnificative de fond. Ceva de genul „Hei, aia e o perucă într-un castron de spaghete! Nu sunt niște mâzgăleli fără sens!"

surprinde perfect punctul de vedere al lui Kierkegaard despre cât de pregătit este omul să facă saltul credinței.

Un bărbat se împiedică și cade cam o sută de metri într-un puț adânc, după care se prinde de o rădăcină răsucită și se oprește din cădere. Priza îi slăbește din ce în ce mai tare și, disperat, bărbatul strigă:

— E cineva acolo?

Se uită în sus și tot ce vede este un cerculeț albastru de cer. Dintr-odată, norii se dau la o parte și o rază de lumină se pogoară asupra bărbatului. O voce adâncă rostește:

— Eu, Dumnezeu, sunt aici. Dă drumul rădăcinii și te salvez.

Bărbatul se gândește puțin, după care strigă:

— Mai e și altcineva acolo?

Ia zi, Daryl, îți rezolvă Kierkegaard angoasa de moarte? Daryl? Daryl? Unde-ai dispărut?

{3}

moartea – calea de urmat

Păcat că nu mai e Daryl aici, pentru că aveam niște vești îmbucurătoare pentru el. Direct din gura filozofului german din secolul al nouăsprezecelea, Arthur Schopenhauer. Pentru Artie, nu există nici un motiv să fim anxioși în legătură cu moartea. Asta pentru că moartea este obiectivul și scopul suprem al vieții. E de fapt împlinirea supremă!

Cum? Ce prostii mai sunt și astea?

A, ai apărut, Daryl, făcut ghem în poziția fătului, la adăpostul verandei. Respiră adânc, prietene. Știm că nu-i răspunsul pe care sperai să-l auzi. La prima vedere, îți cam taie cheful, dar Schopey e un gust dobândit.

Întâmplător sau nu, Schopsterul avea câteva idei interesante despre moarte. Una dintre ele era aceea că viața este un proces în care murim constant. Trecutul, dacă te gândești bine, e doar un muzeu al morții, o grămadă de evenimente care nu mai există – duse pentru totdeauna, fără posibilitatea de-a le mai accesa, moarte ca piroanele din ușa bisericii (sau ca scândurile de coșciug, depinde ce comparație preferi).

Artie reformulează vechiul aforism „Astăzi e prima zi din restul vieții tale", transformându-l în „Azi e ultima zi a morții tale, deocamdată".

trecutul ca prezent

Cu toate acestea, spune Schopey, ne ținem cu dinții de viață deoarece avem această pervertită „dorință de-a trăi", care – contrar intereselor noastre – ne împiedică să ne găsim adevăratul destin, moartea. Acest tip de opinii l-a împiedicat pe Schopenhauer să primească invitații la Oktoberfest.

---

pervertita dorință de-a trăi și condamnații la moarte

Un italian, un francez și un american așteaptă să fie executați. Li se spune că pot să comande ce doresc la ultima masă.

Tony spune:

— Un castron mare de *linguini* cu sos de scoici.

Își savurează pastele, după care este executat.

După care vine rândul lui Pierre.

— Aș vrea un castron mare de *bouillabaisse*.

Savurează fiecare înghițitură, după care este și el executat.

În sfârșit, vine rândul lui Bill. Acesta se gândește un minut, după care spune:

— Aș vrea un castron mare de căpșuni proaspete.

— Căpșuni? spune directorul închisorii. Nu e sezonul lor.

— Nici o problemă, aștept.

„La mulți ani! Tocmai ai împlinit patruzeci de ani. O să-ți iau tonusul mușchilor brațelor, timbrul adolescentin al vocii, toleranța incredibilă la cafeină și capacitatea de-a digera cartofii prăjiți. Restul ființei tale poate să rămână în viață.“

ai murit! ce te faci?

Staţi puţin, băieţi! Schopenhauer spune că dragostea mea de viaţă este o „pervertită dorinţă de-a trăi"? El este cel care are opinii pervertite, vă spun eu! Omul mănâncă rahat, iar voi vă uitaţi în gura lui.

Ai răbdare, Daryl. Trebuie să rămâi deschis în legătură cu astfel de lucruri. Bineînţeles, Schopey a avut nişte opinii filozofice neobişnuite. Şi, evident, suferea de Weltschmerz *în fază terminală. Dar dacă vrei să-ţi fie mai bine, de ce nu te uiţi la* Frumuseţe pe muchie de cuţit?

La drept vorbind, Schopenhauer s-a autodepăşit cu o afirmaţie care ne taie şi mai mult cheful de viaţă. El pretinde că moartea este o binecuvântată eliberare din viaţă. Şi-l citează în susţinerea aceste afirmaţii pe Lordul Byron, un aliat al său în condamnarea plăcerilor vieţii:

Tu bucuriile să-ţi numeri,
Şi zilele fără restricţii,
Şi chiar de-o fi să dai din umeri,
Mai bine e să nu existi.

Într-un pasaj, Schopmeisterul a mers chiar până la a conchide că, dacă ne gândim la toate supărările vieţii, e mai bine *să nu fi trăit niciodată*!

Sam şi Joe, doi bărbaţi mai în vârstă, vorbesc pe o bancă în parc.

— Of! Toată viaţa, numai necazuri, spune Sam. Am avut o afacere care a intrat în faliment, o nevastă bolnăvicioasă, un hoţ de fiu. Uneori îmi zic că mai bine-aş muri.

— Ştiu ce vrei să spui, Sam, zice Joe.

— Mai mult, îmi doresc să nu mă fi născut, spune Sam.

— Da, dar cine are norocul ăsta? Poate unul la zece mii.

Dar stai puțin – Schopenhauer insistă că nu e pesimist. Doar pentru că spune că viața este o sursă constantă de suferință și frustrare, nu trebuie să tragem concluzia că făcea parte din școala de filozofie Viața-e-de-rahat-și-pe-urmă-mori.

Au contraire, Artie era mai degrabă budist decât pesimist. Citise scripturile budiste într-o traducere europeană timpurie și era de acord cu Buddha că existența înseamnă suferință. Dar, la fel ca Buddha, nu credea că asta contează la final, pentru că lumea obișnuită este doar o iluzie. Singurul lucru care este real *cu adevărat* este ceea ce numea el „Voință", prin care înțelegea Forța oarbă, irațională și lipsită de scop care ține întreaga tărășenie – cu tot ce e inclus în ea – în picioare. Pe scurt, de ce să fim pesimiști? Oricum lucrurile care ne supără atât de mult nu sunt reale.

Pentru Schopenhauer, problema vieții în această lume a iluziilor este că voința mea *individuală* se desparte de Voința *transcendentală* cu V mare și începe să aibă o viață proprie. Încă de la început, ea se leagă de lucrurile iluzorii ale lumii de zi cu zi. Schopenhauer spune că aceste iluzii includ *totul*, de la obiectivele de carieră până la patriotism și până la devoțiunea pentru o anumită religie. Aceste atașamente îmi supun voința individuală voinței individuale a altuia, și de-aici sursa tuturor suferințelor din lume.

Bineînțeles, unul dintre lucrurile de care ne legăm cel mai mult este propria supraviețuire: suntem dotați cu această nebunească dorință de-a trăi. Cât de mult putem să avansăm pe calea autodistrugerii, Daryl? A vrea să trăiești nu face decât să-ți sporească suferința! Așa că trebuie să renunțăm, să ne abandonăm inutilității

lumii aparențelor și să acceptăm faptul că atât viața, cât și moartea sunt lipsite de realitate.

Tot nu ești convins că Schopenhauer nu e depresiv? Asta pentru că n-ai auzit vestea bună: Voința în sine nu moare niciodată! Nu are o „oră a morții", pentru că orele aparțin doar lumii aparențelor. Voința (cu V mare) este indestructibilă.

Ți-a mai trecut supărarea, Daryl?

De fapt, Daryl, noi ne simțim ceva mai bine. Cumva. Adică, ne cam prindem cum e cu abordările astea cvasimistice ale Vieții și Morții. Cel puțin marțea, joia și sâmbăta. Doar în celelalte zile ni se pare că sunt total nebunești.

În întreaga istorie a filozofiei, gânditorii au încercat să descopere relația dintre Ființă și Neființă, dintre viață și moarte. Aceste lucruri fundamentale ne copleșesc. Dar în zilele în care avem multe lucruri de care să ne mirăm și să ne minunăm chiar înțelegem cumva ce înseamnă, iar în unele dintre zilele astea putem vedea „printr-un geam încețoșat" că nu poți să obții Ființa fără Neființă și viceversa. Mai mult, pricepem că Ființa și Neființa sunt într-o tensiune constantă una față de cealaltă. Este Războiul Cosmic de bază. Așa că dacă în acest război Schopenhauer ia partea forței Ființei, pe care o numește Voință, poate că de fapt e un optimist nebun și gata.

daryl și schopenhauer: dialog

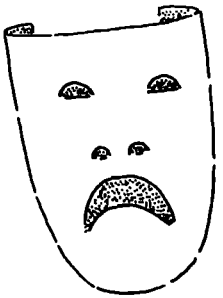

„Nu pricep.“

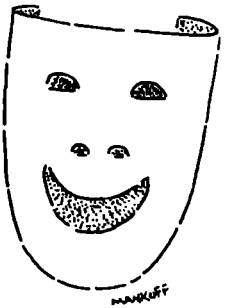

„Nu pricepi niciodată.“

{4}

heid(a-d)egger, fugi de-aici, nu-nțeleg nici să mă pici

Ascultă bine, Daryl, pentru că tipul care urmează are un fel special de-a se exprima.

Existențialistul german din secolul douăzeci Martin Heidegger este, probabil, cel mai des citat filozof modern pe tema morții. Excepțional! Măcar dac-am ști ce voia să spună.

> A ne gândi la Ființă în sine ne impune să ignorăm Ființa în măsura în care este fundamentată și interpretată exclusiv în termeni de ființe și pentru ființe ca fundament al acestora, ca în întreaga metafizică.[1]

Ai priceput? Ne place mai ales formula de final, „ca în întreaga metafizică". Uite încă una:

---

1. Martin Heidegger, *On Time and Being* (University of Chicago Press, Chicago, 2002), p. 6.

> Timpul nu este un lucru, deci nimic care este, şi totuşi rămâne constant în trecerea sa fără a fi ceva temporal, cum sunt fiinţele în timp.[1]

Ce putem să mai spunem? Doar că sperăm că filozofia lui e mai inteligibilă în germană, lucru pe care pare să-l sugereze în alt citat:

> Limba germană vorbeşte Fiinţa, în timp ce toate celelalte doar vorbesc despre Fiinţă.[2]

Dar tot el a spus că

> Să se facă inteligibilă este sinucidere curată pentru filozofie.[3]

Mulţumim, Marty – ne-ai redat încrederea în noi.

Daryl, avem nevoie de orice mână de ajutor disponibilă. Ai idee despre ce vorbeşte?

Poftim?

De fapt, există un motiv pentru care Heidegger joacă un rol atât de important în filozofia contemporană a morţii, şi asta nu doar pentru că o citire din scoarţă în scoarţă a lucrării sale de căpătâi, *Fiinţă şi timp*, reprezintă o aproximare existenţială a unei experienţe de moarte

---

1. *Ibid.*

2. Citat în Frank Kermode, *An Appetite for Poetry: Essays in Literary Interpretation* (Harvard University Press, Cambridge, MA, 1989), prolog.

3. Martin Heidegger, *Contributions to Philosophy (From Enowning)* (Indiana University Press, Bloomington, 1999).

iminentă. Nu, marea contribuție a lui Heidegger la filozofia morții este îndemnul lui de-a înfrunta moartea cu fruntea sus pentru a avea o experiență autentică de viață – pentru a trăi cu onestitate, realizând ce este viața de fapt. Fără conștiința morții, nu suntem decât pe jumătate vii. Conform unui autor, Marty a spus-o foarte clar:

> Dacă voi primi moartea în viața mea, o voi îmbrățișa și-o voi înfrunta cu fruntea sus, mă voi elibera de anxietatea morții și de meschinăria vieții – și abia atunci voi fi liber să devin eu însumi.[1]

Heidi subliniază că doar o ființă umană poate fi conștientă de propria mortalitate, spre deosebire de o pisică, de exemplu. Pisica poate să zgârie și să muște ca să nu fie prinsă de câinele meu, Moise, dar *nu este conștientă* de Marele Vid care ar aștepta-o dacă lupta ar fi câștigată de Moise. Conștiința mortalității este deci unică și fundamentală pentru condiția umană, care întâmplător este condiția în care se află condiția noastră.

Totuși, majoritatea reușim să ținem această conștiință bine ascunsă. Trăim într-o stare de *negare a morții*, iar în opinia lui Heidegger asta nu înseamnă că trăim de fapt. Nu putem realiza viața pe deplin dacă nu suntem conștienți de viitoarea noastră trecere în neființă. Să ne gândim la această regină a negației:

Preotul își avertizează ascultătorii despre caracterul subit al morții.

— Înainte de sfârșitul zilei, cineva din această parohie ar putea să moară! tună el.

---

1. T.Z. Lavine, *From Socrates to Sartre: The Philosophic Quest* (Bantam, New York, 1985), p. 332.

„Ce bine c-ai venit – nu pot să fac nimic
dacă n-am un termen precis.“

ai murit! ce te faci?

Pe rândul din față stă o bătrână irlandeză care pufnește în râs.

Iritat, preotul întreabă:

— Ce-i de râs în asta?

— Păi, eu nu sunt de-aici din parohie, spune bătrâna.

---

memento mori – arma supremă împotriva negației

Memento mori este una dintre acele faimoase aliterații care au devenit celebre pe când încă se vorbea latină la Roma. Amândoi am picat la examenul de conversație în latină, dar ni se spune că înseamnă „Amintește-ți că ești muritor!" sau, într-o traducere mai recentă, „Amintește-ți că ești muritor, nene!"

În Antichitate, expresia a fost repetată de un sclav aflat în marș în spatele unui războinic care se întorcea triumfător de la război, pe străzile Romei. Scopul ei era să-i amintească războinicului că „OK, azi ești în al nouălea cer, dar, ca pentru noi toți, o să vină și ziua în care-o să fii mâncare pentru viermi!" Ca expresie a egalității în fața morții, *memento mori* are în mod tradițional o pondere mai mare decât, să zicem, „Și el trebuie să se îmbrace dimineața" sau „Și regina trebuie să se așeze pe closet".

În alte situații și în alte epoci, *m.m.* a devenit mai mult un fel de *aide-mémoire* pentru trăiește clipa, un fel de „mănâncă și bea, mâine vom muri" (cum a spus profetul Isaia), iar în epoca creștină

a devenit un îndemn pentru o viaţă plină de virtute, căci Ziua Judecăţii (prima zi de marţi după deces) e aproape.

În artă, pictură, literatură şi muzică, imaginile cu *memento mori* servesc aceluiaşi scop mnemonic. Să ne gândim la *Tânăr cu craniu* al lui Frans Hals sau la *Dansul morţii* al lui Holbein (schelete care dansează lângă un mormânt); la discuţia lui Hamlet cu craniul lui Yorick; sau la *Dansul macabru* al lui Saint-Saëns. Şi mai există un exponat care până nu demult îi primea pe cumpărători la Cimitirul de Maşini al lui Jones din Great Barrington, Massachusetts: un schelet într-o cutie de sticlă, cu legenda: „Cum eşti tu acum am fost odată; cum sunt eu acum vei fi şi tu."

Suficient ca să-ţi dea fiori.

OK, n-are rost să negi moartea – suntem muţi ca mormântul, cum ar veni. Dar Heidegger îşi duce ideea cu un pas mai departe. El spune că, în loc să interfereze cu viaţa, anxietatea anticipării morţii aduce o „bucurie de nezdruncinat".

Stai puţin! Ăsta e alt nebun! Vrea cumva să spună: „Super, băieţi, o să încetez să exist pentru totdeauna – fantastic!"?

Ca să fim sinceri, Daryl, Marty chiar se gândeşte la ceva interesant.

Să privim lucrurile altfel. Să presupunem că eşti Kevin Garnett şi că joci al şaptelea meci din Finala NBA. O să joci mult mai intens, cu mult mai multă energie, cu mult mai multă *viaţă* decât într-unul dintre meciurile de joi seara de la jumătatea sezonului în Charlotte.

Heidegger numește asta „obișnuința de zi cu zi" și o consideră cea mai mare frână. Să fim sinceri, Daryl, ăsta – aici și acum – chiar *este* al șaptelea meci din Finala NBA și cât de mult te bucuri c-ai ajuns aici!

Pentru Heidegger, cea mai nasoală veste ar fi că sufletele noastre sunt nemuritoare. Asta ne-ar condamna la o serie interminabilă de meciuri de joi seara în Charlotte.

---

heidegger în ritmuri de country

Ideea lui Heidegger de-a trăi mereu în umbra morții a fost preluată de mulți gânditori. Mahatma Gandhi a spus: „Trăiește ca și cum ai muri mâine. Învață ca și cum ai trăi etern." Și nimeni altul decât celebrul actor plecat dintre noi înainte de vreme, James Dean, spunea: „Visează ca și cum ai trăi etern. Trăiește ca și cum ai muri azi."

Dar citatul nostru favorit se găsește în hitul country și western *Live Like You Were Dying** al lui Tim McGraw. Cântecul vorbește despre un om de patruzeci de ani căruia doctorul îi spune că mai are foarte puțin de trăit. La refren, tipul îi zice prietenului său:

M-am aruncat cu parașuta din avion
Am urcat în Munții Stâncoși
Am stat 2,7 secunde pe un taur numit Fumanchu

* Să trăiești ca și cum ai muri (*n. tr.*).

Am iubit profund şi am spus vorbe dulci
I-am iertat pe cei pe care nu voiam să-i iert
Iar el a răspuns: *Într-o zi sper c-o să ai şansa*
Să trăieşti ca şi cum ai muri.

---

heidegger la hollywood

În comedia lui Carl Reiner, *Ultimele dorinţe*, doi bărbaţi de şaizeci de ani care suferă de boli terminale fug din secţia de oncologie a spitalului pentru a-şi rezolva lista de lucruri de făcut înainte de moarte. Listele lor includ tatuaje, o vizită la Marele Zid Chinezesc, conducerea unor maşini de curse, paraşutism (se pare că asta e pe lista tuturor, mai puţin pe a noastră), o escaladă pe Himalaya şi găsirea femeii perfecte. În aventurile lor, cei doi au schimburi de replici care sunt nestemate ale înţelepciunii pe care au dobândit-o în faţa morţii, cum ar fi: „Nu rata niciodată o toaletă, nu lăsa niciodată o erecţie nefolosită şi nu avea *niciodată* încredere într-un moş băşinos."

Nu e o aventură spirituală, dar este o experienţă de viaţă în faţa morţii. Pentru clarificare, *Ultimele dorinţe* nu e despre doi bărbaţi care trăiesc *ca şi cum* ar urma să moară; ei chiar *urmează* să moară. Totuşi, pentru Heidegger, nu există nici o diferenţă aici: *toţi* urmează să murim – însă nu ştim *când.*

---

banc

Doctorul: Am o veste bună și una proastă.

Pacientul: Care-i vestea bună?

Doctorul: Din analize reiese că mai ai douăzeci și patru de ore de trăit.

Pacientul: Asta e vestea bună? Și-aia proastă?

Doctorul: Am uitat să te sun ieri.

banc, banc

Marty se duce la doctorul Lewis pentru o consultație. După diverse analize, doctorul îi spune:

— Marty, îmi pare rău, dar am vești proaste pentru tine. Mai ai de trăit doar șase luni.

Marty e consternat. După o vreme, el spune:

— Doctore, e groaznic. Și-acum trebuie să recunosc că n-am cu ce să plătesc consultația.

— OK, spune doctorul. Îți mai dau un an.

Existențialistul francez Jean-Paul Sartre l-a citit pe Heidegger (în șase zile la o masă din Les Deux Magots, conform chelnerului lui Sartre) și și-a scris propria partitură despre semnificația existențială a morții. Sartre a spus că semnificația morții este că „*pentru sine* se schimbă pentru totdeauna într-un *în sine* care a alunecat complet în trecut"[1].

1. Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness,* in Stephen Priest, ed., *Basic Writings* (Routledge, London, 2001), p. 167.

Întrebări? Francezii sunt mult mai *suavilocvenți* decât noi, ceilalți, nu-i așa? Se pare că „pentru sine" este expresia lui Jean-Paul pentru conștiința umană, care, ne spune el, se numește „pentru sine" pentru că nu este un *lucru*. Dac-ar fi fost un lucru, ar fi fost un „în sine".

De ce nu pot filozofii să vorbească englezește?

În primul rând, Daryl, Sartre era francez.

Mă rog, tot sună ca foliile lui Bergerac.

Ce voia să spună Sartre este că ființele umane nu au „esență", nu au un scop predeterminat, cum are, de exemplu, o rățușcă de cauciuc. „În sine", ființele umane nu sunt *nimic;* rățuștele de cauciuc, pe de altă parte, sunt ceva, după cum poate să ateste oricine a stat în cadă trei ore. Sartre crede că diferența majoră dintre ființele umane și rățuște este că oamenii își inventează propria esență alegându-și ce vor să fie. Există și alte diferențe, bineînțeles. Dar oamenii sunt *pentru sine*, creații proprii, și nu *în sine*, creați pentru un scop fix.

Sau cel puțin așa ar trebui să fie – să ne putem reinventa mereu fără obstacole. Dar, vai, majoritatea avem păcătosul obicei de-a vrea să fim *ceva* – nu, nu o masă, o lampă sau o cadă, dar ceva în rol uman, adică să ne dizolvăm identitatea în profesie, în naționalitate sau în reputația de pe terenul de golf. Astfel, cădem în inautenticitate, un fel de moarte în viață, precum faimosul chelner al lui Sartre, care crede că meseria de chelner îi definește în fapt esența. Bietul *garçon*. El nu vede că posibilitatea de libertate – posibilitatea de-a transcende ceea ce a devenit – continuă să existe.

Asta doar până când moare *de-a binelea*. În acel moment, toți devenim ceva. Atunci avem o esență predeterminată: aceea de cadavru.

pierderea pentru-sinelui

— Curcanii din raionul de congelate par foarte mici. Mai cresc?

— Nu, doamnă, sunt morți.

{5}

creează-ţi propria nemurire

Ascultaţi, băieţi, anxiometrul meu a intrat pe roşu, aşa că ce-aţi zice de o scurtă pauză de relaxare? A auzit careva vreo glumă bună în ultima vreme?

Daryl, băiete, nu suntem siguri că existenţialiştii ar fi de acord să-ţi reduci anxietatea chiar în momentul în care începe să scoată fum. Dar trebuie să fim de acord cu tine, o scurtă pauză n-are cum să strice. O să încercăm să căutăm în lista sistemelor nemuririi a lui Ernest Becker până o să găsim unul care are o problemă prea evidentă sau care, ca din întâmplare, e plin de unele dintre trucurile noastre preferate. Vorbim despre aşa-zisa nemurire care provine din amintirea urmaşilor noştri.

Mai întâi, câteva cuvinte de la înţelepţi:

„De ce-ar trebui să-mi pese de posteritate? Ce-a făcut posteritatea pentru mine?"

Asta e din Groucho Marx. Şi iată una şi mai bună de la finul lui în ale filozofiei, Woody Allen:

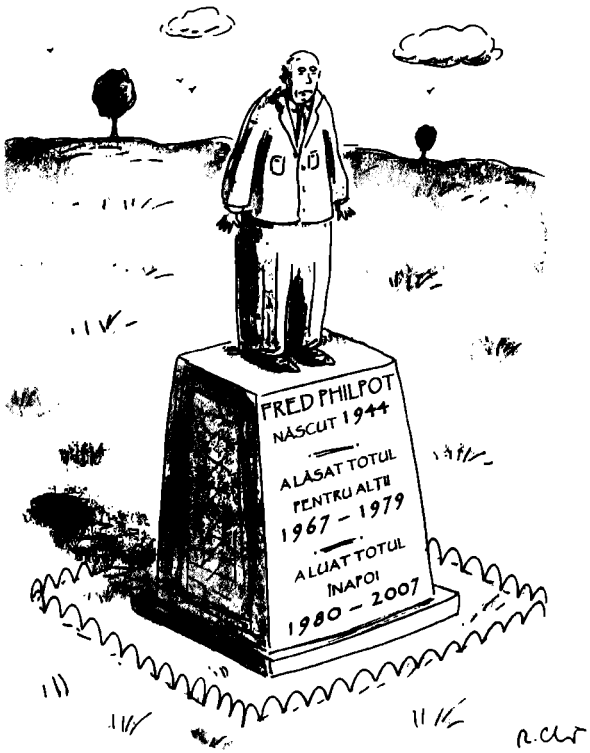
FRED PHILPOT
NĂSCUT 1944
A LĂSAT TOTUL
PENTRU ALTII
1967 – 1979
A LUAT TOTUL
ÎNAPOI
1980 – 2007

„Nu vreau să trăiesc veșnic în inimile compatrioților mei; vreau să trăiesc veșnic în apartamentul meu."

Concluzia evidentă a înțelepților este că a trăi în inimile și în mințile urmașilor noștri nu îndeplinește un criteriu crucial pentru ceea ce majoritatea dintre noi înțelegem prin „nemurire": îi lipsește conștiința eternă a eului. Poți să trăiești în mintea altora, dar n-o să ai mintea ta.

Dar lucrul de care Becker nu se ocupă este cât de la îndemână îți e să trăiești etern în amintire. Spre deosebire, de exemplu, de a-ți asigura un loc în Rai, comemorările pământești au un sistem ușor de utilizat și o infrastructură fixă. Crearea unei amintiri despre sine e la îndemână în zilele noastre. Poți să cauți pe Google, de exemplu, „sculptor", „statuie pe cal", „Bayonne, NJ".

O statuie imensă a ta în mijlocul unui parc e modul perfect de-a atinge acest tip de nemurire. Tot ce trebuie să faci este să suni un sculptor de prin partea locului și să depui câteva milioane în vistieria orașului. O clădire sau un bulevard cu numele tău rezolvă și el problema. Chiar și o biografie de proporții scrisă de un profesor de la Yale, cu poze și cu treizeci de pagini de note de final, își face treaba. Din păcate, nu avem atât de multe spații publice, atâtea bulevarde și atât de mulți profesori de la Yale doritori să se apuce de treabă, ca să nu mai vorbim de faptul că, după costurile de înmormântare, nu mulți dintre noi vor rămâne cu câteva milioane disponibile pentru monumente publice.

Iată de ce pentru noi, ceilalți, nu rămân decât necrologurile, cuvintele de rămas-bun, înmormântările somptuoase, testamentele și ultimele cuvinte ca mijloace de aducere aminte. În afară de aceste minisemne pe nisip, tot ce ne putem aștepta să rămână întipărit în mintea și în inima celor care ne-au cunoscut – în afară de familie și de prietenii cei mai apropiați – e ceva de genul „Aaaa, Daryl era un tip plin de umor". Iar adevărul incomod este că, după o generație, această remarcă va fi, probabil, redusă la „Parcă era odată un tip pe nume Daryl pe aici, nu?".

Glume, băieți! Nu mă simt încă prea vesel!

Stai așa, Daryl. Vin acum. Dar nu poți să faci o glumă bună fără un context pe măsură.

În orice caz, un necrolog fascinant, câteva cuvinte de rămas-bun spuse cu suflet, ori un discurs bine punctat înainte de-a pleca pe ultimul drum au meritele lor. În primul rând, ele oferă celor care rămân în urmă un cârlig de care să-și agațe amintirile despre noi. Prin urmare, poate că e bine să luăm în calcul câteva modalități practice în care putem efectiv să modelăm această mică bucățică de eternitate.

Gândește-te la capcanele unui serviciu funerar prost planificat:

Stanley Goldfarb moare, iar rudele și cunoscuții i se adună la căpătâi pentru priveghi și rugăciune. Când sosește momentul discursurilor, nu se grăbește nimeni. După câteva minute de așteptare, rabinul se enervează și le amintește că e de datoria lor să spună ceva de bine în memoria lui Goldfarb.

— Trebuie să poată să spună cineva ceva bun despre el!

„A fost un om căruia îi plăceau lucrurile simple: macaroane cu brânză, varză fiartă, fasole, ceapă și porumb copt."

ai murit! ce te faci?

După încă o perioadă de tăcere, se ridică din spate un bătrân care bâiguie:

— Eu atât am de spus despre bătrânul Stanley. Fratele lui, Morris, era mult mai rău.

Puțini dintre noi avem șansa de-a fi martori la propriile funeralii, dar asta nu-i împiedică pe mulți tipicari să facă pregătiri detaliate pentru momentul respectiv, inclusiv să-și scrie propriul (așa-zis) necrolog. S-ar putea să știe ei ceva.

Dacă-ți planifici atent funeraliile, știi, cu siguranță, și care sunt cele mai frecvente capcane ale unei înmormântări, prima dintre ele fiind alegerea unei firme ieftine de pompe funebre.

Mickey tocmai s-a stins, iar soția lui, Judy, merge la morgă. De cum își vede soțul, începe să plângă. Un angajat de la morgă încearcă s-o consoleze. Printre lacrimi, Judy îi spune că Mickey e îmbrăcat într-un costum negru și că a vrut mereu să fie înmormântat într-un costum albastru. Îngrijitorul îi răspunde că îmbracă toate cadavrele în costum negru, asta e procedura standard, dar o să vadă ce poate face.

A doua zi, când Judy vine din nou la morgă să petreacă ultimele clipe cu Mickey, zâmbește printre lacrimi – acum Mickey poartă un costum albastru. Judy îl întreabă pe îngrijitor:

— Cum ați reușit să găsiți costumul ăsta albastru atât de frumos?

— Ei bine, ieri, după ce-ați plecat, a fost adus un bărbat cam de talia soțului dumneavoastră, care purta un costum albastru. Soția lui a fost foarte supărată, deoarece bărbatul dorise toată viața să fie înmormântat într-un costum negru, zice îngrijitorul. Așa că n-a trebuit decât să le schimbăm capetele.

Și, vorbind despre hainele de înmormântare, trebuie să ne punem niște întrebări de natură economică – de exemplu, dacă ești înmormântat într-un frac închiriat, care e momentul transferului de proprietate?

O înmormântare de primă clasă trebuie să fie regizată fără eroare, ca o producție a *Lacului lebedelor*. O singură eroare și participanții nu-și vor mai aminti decât asta despre tine, în loc de anii întregi de devotament pe care i-ai investit în Asociația Păstrați Bayonne Verde.

Jack moare, iar înmormântarea lui are loc la Cimitirul Woodlawn. Jennifer, soția lui de peste patruzeci de ani, are lacrimi în ochi. La sfârșitul slujbei, când se scoate coșciugul, căruciorul se lovește accidental de ușă. Spre oroarea tuturor, se aude un geamăt slab din coșciug. Îl deschid repede și descoperă că Jack e viu. Minunea minunilor – un miracol, dacă există miracole.

Jenny și Jack trăiesc împreună încă zece ani, apoi Jack moare. Slujba are loc tot la Woodlawn. La sfârșitul slujbei, când se scoate coșciugul, Jenny strigă: „Atenție la ușă!"

Un alt element important de avut în vedere pentru o înmormântare memorabilă este prezența. Stranele goale reflectă doar nemurire, fără surle și trâmbițe. Dacă se poate, programează-ți înmormântarea într-o zi fără prea multe evenimente.

Joe reușește să facă rost de un bilet la Super Bowl, dar când ajunge acolo descoperă că a primit loc în ultimul rând, în colțul stadionului. Pe la jumătatea primului sfert, Joe vede cu binoclul un loc liber pe rândul zece din față, chiar pe linia

de cincizeci de yarzi. Decide să-și încerce norocul și își croiește drum spre locul liber.

Când se așază, Joe îl întreabă pe tipul de lângă el:

— Mă scuzați, stă cineva aici?

Tipul spune:

— Nu.

Joe spune:

— Incredibil! Ce om normal la cap poate să aibă un astfel de loc la Super Bowl și să nu-l folosească?

Tipul spune:

— De fapt, e locul meu. Trebuia să vin cu nevastă-mea, dar a murit. E primul Super Bowl pe care nu-l vedem împreună de când ne-am căsătorit, în 1967.

Joe spune:

— E foarte trist. Dar n-ați găsit pe nimeni care să vrea locul? Un prieten, o rudă?

Iar tipul răspunde:

— Nu, toți sunt la înmormântare.

---

mort, dar color!

Când vine vorba despre imortalizarea poveștii unei vieți, o problemă importantă a necrologurilor, discursurilor, ultimelor cuvinte și chiar a pietrelor de mormânt este durabilitatea. De fapt, s-a demonstrat că, în medie, o piatră de mormânt rezistă aproximativ cu un mileniu mai puțin decât un nebun de legat. Din fericire, lumea digitală a schimbat total aceste perspective.

Intră în scenă Hollywood Forever, un cimitir prosper din California, care garantează viața veș-

nică sub forma unui necrolog postat etern pe internet. Nu, serios, nu glumim. Și nu e doar un necrolog anost și searbăd, ci o biografie video color cu decupaje elegante și muzică de fundal sublimă, ca de exemplu melodiosul *Memories* al Barbrei Streisand.

Aceste filmulețe editate profesionist nu sunt doar difuzate la înmormântare și înmânate fiecărui participant într-o cutie atractivă de DVD, ci pot fi și postate într-unul dintre numeroasele chioșcuri video din Cimitirul Hollywood Forever. Mai mult, ele sunt scrise chiar de decedat și sunt jucate tot de el – evident, înainte de-a da ortul popii. Clienții cimitirului HF pot deci să fie regizorii propriei nemuriri!

Toate acestea pun, de fapt, o întrebare filozofică fundamentală, întrebarea primară a istoriografiei: Care este adevăratul rol și care este alonja scrierilor istorice? Cine trebuie menționat și cine nu? Dacă un vânzător de supermarket moare în pădure, a existat el vreodată?

Istoricul cu orientare filozofică Howard Zinn a argumentat că istoria care nu menționează decât regii și președinții, ori generalii și exploratorii, ignoră 99% din populație. În lucrarea sa de căpătâi *A People's History of the United States*, el repară această nedreptate incluzând oameni obișnuiți, ca de exemplu Plough Jogger, fermier participant la Revolta lui Shays, ori Harriett Hanson, o lucrătoare la moara din Lowell. Deci poate că Hollywood Forever are partea lui de dreptate.

O opțiune pentru nemurirea din memoria și din conturile bancare ale urmașilor este să lași avere. Astfel, ori de câte ori nepoata ta Tiffany își cumpără o nouă pereche de pantofi din piele de șarpe, se va gândi la tine: „Mulțumesc, unchiule Daryl!" sau chiar „Ce bine c-ai murit, unchiule Daryl!". În orice caz, numele tău va fi pomenit pe veci.

Bineînțeles, ca în orice înțelegere contractuală, greșelile nu pot fi evitate.

— Hei, Bob, îți mai aduci aminte când am mers în nord acum nouă luni, la pescuit, și s-a stricat mașina pe furtună, după care a trebuit să petrecem noaptea la ferma văduvei ăleia superbe? Mai știi?

— Da.

— Ți-o mai aduci aminte pe văduva superbă?

— Da.

— Și mai știi că avea o casă incredibil de mare și c-am dormit în camera de oaspeți, iar a doua zi ne-am urcat în mașină și ne-am continuat drumul spre nord, la pescuit – îți mai aduci aminte?

— Da.

— Ei bine, după nouă luni am primit o scrisoare de la avocatul ei.

— Serios?

— Te-ai trezit cumva la miezul nopții și i-ai făcut o vizită?

— Da. Eu am fost.

— Și-ai zis cumva că te cheamă ca pe mine, în loc să-i spui numele tău?

— Da, îmi pare rău. De ce?

— Tocmai a murit și mi-a lăsat toată averea ei.

Fără îndoială, drumul cel mai ieftin spre nemurire în memoria urmașilor este un discurs memorabil și plin de substanță înainte de moarte. Din anumite motive, oamenii de rând pun mai mare preț pe aceste ultime cuvinte decât, să zicem, pe ceva distractiv ce ai spus la un moment dat la o petrecere, după ce băuseși vreo trei pahare de martini.

Iată câteva astfel de ultime cuvinte de top:

Urmează să – sau o să – mor: ambele formule sunt corecte.

Dominique Bouhours, gramatician francez, decedat în 1702

LSD, 100 micrograme.

Aldous Huxley (către soția sa, care i le-a injectat), decedat în 1963

Lasă mușamaua de la baie în interiorul căzii.

Magnatul hotelier Conrad Hilton, decedat în 1979

Un camion!

Bunicul actorului de comedie Emo Phillips

N-aș vrea să se termine totul așa. Spune-le că am zis ceva.

Pancho Villa, revoluționar mexican, decedat în 1923

Pe de altă parte, filozofilor pare să le lipsească o anumită eleganță în ultimele clipe:

Îi datorez un cocoș lui Asclepio.

Socrate, filozoful numărul unu al tuturor timpurilor, decedat în 399 î.Ch.

Vreau să merg în Iad, nu în Rai. În Iad o să mă bucur de compania papilor, regilor și prinților, în timp ce în Rai nu sunt decât cerșetori, călugări și apostoli.

Niccolò Machiavelli, filozof politic, decedat în 1527

E rândul meu să fac un salt în întuneric!

Filozoful englez Thomas Hobbes, decedat în 1679

Haide, haide, afară! Ultimele cuvinte sunt pentru proștii care n-au vorbit destul.

Karl Marx, decedat în 1883

Dar Daryl, dragul meu, după ce te-ai dus, nu mai poți face prea multe pentru ca ceilalți să te păstreze în memorie sau măcar să-și amintească lucruri frumoase despre tine. Partea bună e că nimic din ce nu auzi nu te poate atinge.

Un om iese din birou în timpul unei furtuni și, ce să vezi?, chiar în fața ușii se află un taxi gol! Urcă repede și-i spune taximetristului cât de norocos e să găsească un taxi pe o vreme ca asta. Taximetristul se întoarce la el și-i spune:

— Evident, sunteți omul potrivit la locul potrivit... la fel ca Sheldon.

— Cine?

— Sheldon Schwartz. Tipul *ăla* a fost cel mai norocos om din lume. Probabil omul care a ajuns cel mai aproape de perfecțiunea umană în istoria omenirii. De exemplu, Sheldon reușea mereu să găsească loc de parcare în fața ușii, indiferent unde s-ar fi dus.

— Ei, nu mai spune! Exagerezi. Nimeni nu poate să aibă atât de mult noroc, zice pasagerul.

— Sheldon avea, spune taximetristul. Și nu era doar norocos, era și un sportiv excepțional. Ar fi putut cu ușurință să joace golf sau tenis profesionist. Avea o voce care l-ar fi făcut pe Placido Domingo să se lase de operă. Era un tip bine și sofisticat, mai arătos chiar și decât Cary Grant. Nici nu vă dați seama ce bine arăta în frac! Avea niște trăsături de primă clasă – înalt, bine făcut și puternic. Și era și un om de afaceri de excepție. Pe orice punea mâna se transforma în aur. A, și să nu uităm. Ce jucător de cărți era!

— Hai, nu exagera, spune pasagerul. Ai inventat toate astea.

— Nu, n-am inventat nimic. Sheldon mai avea și alte calități. Știa mereu cum să flateze o femeie. În plus, era și foarte inteligent. Nu exista nimic pe care să nu-l știe, nimic pe care să nu-l poată repara. Nu ca mine. Dacă schimb o siguranță, rămâne tot cartierul în pană de curent. Ah, și ce dar al povestirii avea! Era sufletul oricărei petreceri!

— Ei bine, sună incredibil. Cum l-ai cunoscut pe Sheldon ăsta? întreabă pasagerul.

— Păi, de fapt nu l-am cunoscut, recunoaște taximetristul.

— Atunci cum de știi atât de multe despre el? întreabă pasagerul.

— După ce a murit, m-am însurat cu nevastă-sa.

Ia zi, Daryl, ai scăpat de anxietate?

Să scap? Nu, sunt mult mai deprimat acum!

E-n regulă. Înseamnă că putem să analizăm niște abordări pur filozofice ale Eternității!

II

eternitatea atunci când o aștepți cel mai puțin

Este oare eternitatea acolo, în Marele Necunoscut?
Sau zace aici, lângă noi?
Dacă da, cine are timp de ea?

{6}

eternul acum

Nu fi atât de îmbufnat, Daryl. Nu numai că nu se face, dar nici nu e necesar, pentru că avem veşti mari! Şi asta chiar acum.

Iată una care ne face să rămânem cu gura căscată de acum până în vecie: Eternitatea se întâmplă *Acum*!

Să începem cu începutul. *Întotdeauna* este acum. Chiar şi *acum*, de exemplu. Tu, Daryl, te scoli de pe verandă cu lopăţica de adunat caca şi te apleci peste locul acela de pe gazon unde şi-a făcut nevoile Binx, aduni cu lopeţica, pui totul în cutia poştală a vecinului, te duci la loc pe verandă şi-ţi deschizi o cutie de Bud Light. „Acum" te urmăreşte peste tot. Hait, iar e acum. Sau, mai degrabă, e *încă* acum. Şi aşa va fi mereu!

Asta plasează ideea de Viaţă Eternă într-un cadru complet nou, cum ar fi *Eternitatea se întâmplă acum*, nu după moarte, cum credeai tu.

Marii filozofi ai secolului douăzeci Ludwig Wittgenstein şi Paul Tillich au exprimat opinii interesante despre conceptul de Acum Etern. Ludwig a avut această opinie în două puncte diferite în spaţiu, în Austria, la

Viena, și în Anglia, la Cambridge, iar Paul în Germania, la Frankfurt, și în Massachusetts, la Cambridge.

Tillich, un teolog creștin existențialist, credea că viața eternă nu este doar viața care merge și iar merge, fără perspectiva unui sfârșit, ca în *Lege și ordine*. Pentru Tillich, ca și pentru Heidegger, aceasta ar fi imaginea Iadului. Mai degrabă eternul este chiar aici, *în fiecare moment*. Este o *dimensiune* a timpului care pătrunde în timp. Eternul este prezent *acum* ca Eternul Acum.

Spre deosebire de munți, de exemplu, oamenii pot să privească timpul și să aibă o imagine de ansamblu, incluzând aici sfârșitul și, prin urmare, ei simt anxietate și disperare. Astea sunt veștile proaste. Dar Tillich este existențialist și, ca și Kierkegaard, vede în faptul că suntem creaturi capabile de-a simți anxietate o veste bună.

De ce? Pentru că asta arată că, spre deosebire de munți, oamenii sunt doar parțial *în interiorul* timpului. Avem și un picior *în afara* timpului, altfel n-am putea să avem o imagine de ansamblu a situației noastre și să-i vedem limitările, resimțind astfel anxietatea morții. De exemplu, putem să folosim termenul de „durată de viață" și să știm despre ce vorbim.

timpul și eternitatea: intersecția

Deci *viața eternă* pentru Tillich nu este viața fără sfârșit pe „tărâmul tinereții fără bătrânețe și al vieții fără de moarte"; este viața trăită în Eternul Acum. Problema este că ne pierdem legătura cu dimensiunea eternă; devenim „separați" de ea și cădem în disperare, deși ea continuă

„La ora eternității aici, pe Coasta de Vest,
e încă dimineața devreme."

să existe. Nu trebuie decât să încercăm să ajungem la acea perspectivă transcendentală. *Ca de exemplu acum!*

Pentru a înţelege ce vrea să spună Tillich, trebuie să ieşim din linearitatea timpului aşa cum o trăim noi, din acel timp care se măsoară în înainte-şi-după, ne-vedem-duminica-viitoare, la care ne gândim în mod obişnuit. Dimpotrivă, ar trebui să ne obişnuim să ne gândim la ideea de Timp în sine – timpul ca dimensiune, timpul ca principiu organizator. Pentru ajutor, revenim la filozoful contemporan Allen Stewart Königsberg sau, după numele cu care este cunoscut tuturor, în afară de maică-sa, Woody Allen. Königsberg spune: **„Timpul e felul în care natura face să nu se întâmple toate odată."**

---

a rămâne în timp

A sări „în afara timpului" nu trebuie confundat cu „a te amesteca în secvenţialitatea timpului", acesta din urmă fiind un mecanism la modă de a spune o poveste, folosit în filme cum ar fi *Memento* sau *Mulholland Drive*, precum şi într-o ghicitoare care spune:

Î: Ce se întâmplă când cânţi un cântec country de la coadă la cap?

R: Îţi primeşti prietena înapoi, îţi primeşti camionul înapoi şi e posibil să-ţi primeşti şi câinele înapoi.

Inversarea secvenţelor timpului, chiar dacă acest lucru poate să deschidă opţiuni interesante

legate de cauză și efect, precum și de modul în care ne construim amintirile, rămâne încă în interiorul linearității timpului. În schimb, a sări în afara timpului înseamnă o privire asupra întregii dimensiuni a timpului perceput, ei bine, da, ca o dimensiune.

Avem rareori ocazia să dăm citate din filozoful analitic Ludwig Josef Johann Wittgenstein în același timp cu citate din Woody Allen și Paul Tillich, dar acesta poate fi un moment extrem de potrivit. În lucrarea sa de căpătâi, *Tractatus Logico-Philosophicus,* L.J.J.W. spune: **„Dacă eternitatea nu înseamnă o durată temporală infinită, ci atemporalitate, atunci viața eternă aparține celor care trăiesc în prezent.“**[1]

Prin „atemporalitate“, Ludwig pare să înțeleagă „diferit de sau în afara dimensiunii timpului“. „Acum“-ul în care existăm noi întotdeauna este lipsit de timp – nu „face parte“ din timp. Concluzia lui Wittgenstein că viața eternă aparține celor care trăiesc în prezent are o sonoritate surprinzătoare de tip New Age, care este mai des asociată cu oameni de tipul lui Baba Ram Dass (cunoscut de mama *sa* drept Dickie Alpert). La începutul anilor '70, toată lumea care era cineva își făcea timp să citească broșura lui Baba, *Fii aici acum,* un ghid de conștiență spirituală posthalucinogenică. Titlul spune totul; este un ghid despre cum să trăiești în prezent.

---

1. Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus* (Routledge, London, 2001), ¤6.4311.

Psihologic şi spiritual, a intra în contact cu Eternul Acum poate fi problematic. Tendinţa noastră este fie de-a trăi în trecut, fie de-a anticipa viitorul, şi nu prea reuşim niciodată să fim pur şi simplu aici şi acum.

Gânditori şi guru din Orient au abordat această dificultate într-un mod practic: au conceput ritualuri care să ne conducă spre existenţa în interiorul clipei. Meditaţia, yoga şi tai chi-ul sunt tehnici de golire a minţii şi de Existenţă pur şi simplu.

---

când se termină acum?

Lucrurile devin extrem de confuze dacă încercăm să ne stabilim o limită temporală pentru „acum". Zenon, celebru pentru paradoxul lui Ahile şi al broaştei ţestoase[1], susţine că timpul poate fi divizat într-un număr infinit de părţi. Cu siguranţă, în acest caz „acum" nu durează prea mult. Ori, cum spune dramaturgul şi umoristul britanic contemporan Michael Frayn, **„Ah, *acum*! Acest timp ciudat – cel mai ciudat timp al tuturor timpurilor; timpul care este mereu prezent... până când ajungem la «m»-ul din «acum», «a»-ul este deja învechit."**

---

1. Conform filozofului grec din secolul cinci î.Ch. Zenon din Elea, dacă Ahile îi dă ţestoasei un avantaj în cursă, nu va putea niciodată s-o ajungă din urmă. Motivul este că Ahile trebuie mai întâi să ajungă la punctul de unde a plecat ţestoasa, dar până în acel moment ţestoasa se mai mişcă puţin. Indiferent de câte ori ajunge Ahile în punctul unde se afla ţestoasa ultima oară – şi chiar dacă face acest lucru de o infinitate de ori –, nu va reuşi s-o prindă niciodată.

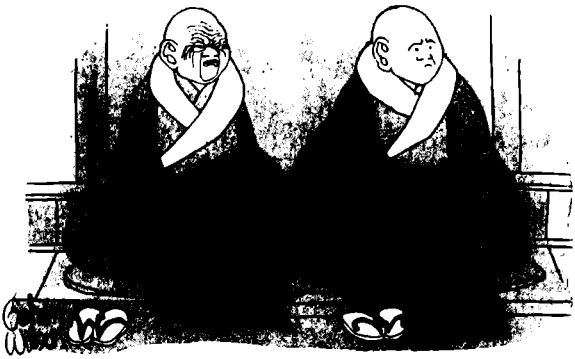

„Nu se mai întâmplă nimic după asta. Asta-i tot.“

Din fericire, avem o idee ceva mai practică despre „acum" din partea acestui pragmatic de încredere, filozoful și psihologul american de la sfârșitul secolului al nouăsprezecelea, William James. El a numit acest acum „acel prezent fățarnic", prin care a vrut să exprime senzația pe care o avem că „acum" are un oarecare conținut, chiar dacă minuscul, și o oarecare durată, chiar dacă scurtă, când de fapt prezentul nu există deloc. Este doar o linie de graniță unde trecutul se întâlnește cu viitorul, nici unul dintre acestea neputând fi la rândul lor considerate ca existând în realitate, cel puțin nu acum. Cu alte cuvinte, „acum" este o construcție subiectivă pe care o utilizăm pentru a marca percepția noastră asupra timpului.

Aceasta ridică una dintre problemele perene ale filozofiei:

Depinde percepția unei unități de timp de observatori, în special dacă unul dintre ei e din întâmplare un porc?

Un tip merge pe un drum, când la un moment dat vede un fermier care ridică un porc sub un măr. De câte ori fermierul ridică porcul, acesta mușcă dintr-un măr. Tipul din mașină oprește și întreabă ce se întâmplă.

Fermierul îi spune:

— Îi dau porcului să mănânce.

Tipul din mașină spune:

— Dac-ai scutura pomul și-ai lăsa porcul să mănânce merele de pe jos, n-ai câștiga foarte mult timp?

Iar fermierul spune:

— Ce importanță are timpul pentru un porc?

Poetul mistic William Blake a scris:

Ca-n firul de nisip să vezi o lume
Și Raiu-n floarea unei buruieni,
În palmă strângem Nesfârșirea cum e,
Vecia într-o oră o-ncleiem.
Și pentru că diseară ieși în lume,
Lasă-ți pantalonii la călcat.

Am glumit – ultimele versuri sunt puse de noi.

Știți, băieți, de data asta chiar înțeleg unde bateți. Mi-am propus de multă vreme ca într-o bună zi să trăiesc în prezent. Dar voi n-ar trebui să fiți filozofi?

Oarecum, Daryl. Mai degrabă studenți la filozofie de mulți ani. Dar de ce-ntrebi?

Adică îmi spuneți că nici unul din acești gânditori mari și importanți nu spune despre moarte că e naspa pur și simplu?

Da, bună întrebare.

După toate atitudinile filozofice care îmbrățișează într-un fel sau altul moartea – făcând adeseori din ea sfârșitul logic și dezirabil al nașterii –, și după toate paradigmele teologice și culturale care fac din ea o simplă etapă spre o stare superioară, există ceva inovator în a fi pur și simplu ofticat că viața trebuie să se termine. *Ofticat de moarte!*

Dar, dacă ne gândim bine, *nu* găsim nici măcar un singur filozof important sau o singură mare religie a lumii care să spună că moartea nu e nimic altceva decât o posibilitate sumbră, cea mai mare înșelăciune imaginabilă. Cu siguranță, ar fi contraproductiv să presupunem că

religia ar putea adopta o astfel de atitudine – reconcilierea, într-o formă sau alta, este un element de bază în atractivitatea oricărei religii. Nici o religie n-ar fi rentabilă dacă ne-ar spune că moartea e definitivă şi oribilă.

Dar îţi spui că măcar unul dintre acei căutători ai adevărului cunoscuţi sub denumirea de filozofi ar fi privit sfârşitul în mod obiectiv şi l-ar fi urât cu adevărat. Atâta doar că nu este cazul. Ura faţă de moarte pare a fi treaba poeţilor:

> Nu te lăsa docil în voia nopţii ce-n braţe-o să te ţină,
> Aruncă-ţi vremea ce te-ajunge pe rugul zilei care moare,
> Sfidează totul şi păstrează numai ce-a fost cândva lumină.
>
> Dylan Thomas

III

nemurirea ca pe vremuri – cu trenul sufletului

Avem un suflet nemuritor?
Unde e?
Poți să-l vinzi pe eBay?

{7}

platon, naşul sufletului

Băieţi, unde trăiţi, în peşteră? Moartea nu este Sfârşitul, este doar Începutul! N-aţi auzit de nemurirea sufletului?

Bineînţeles c-am auzit de sufletul nemuritor, Daryl. Doar că n-am văzut niciodată aşa ceva. Mai mult, Ernest Becker a plasat ideea de nemurire a sufletului destul de sus pe lista sa de sisteme iluzorii.

Dar înainte să închidem definitiv coşciugul acestei idei, să batem în cuie ce e sufletul. Nu vrem să avem surprize mai încolo, cum ar fi să descoperim că acea parte din noi care supravieţuieşte după moarte e o parte care nici măcar nu ne place.

Vechii greci sunt un punct bun de plecare. Aparent, tipii ăia în togi aveau la dispoziţie destul de mult timp să se gândească la lucruri cum ar fi sufletul. (Cine le pregătea cina în timp ce tipii făceau conversaţie e o dilemă a cărei dezlegare o lăsăm pe mâna feministelor.) Grecii erau dualişti – a nu se confunda cu dueliştii, care erau mai degrabă romani: ei credeau că sufletul şi trupul sunt două tipuri complet diferite de fiinţe. Unul dintre cei mai vechi filozofi greci, Thales, vedea sufletul ca

fiind pur și simplu forța care *mișcă* trupul. El observase în mod evident că una dintre cele mai mari diferențe între un trup mort și unul viu este că primul nu se mișcă, cel puțin nu la suprafață. *Ipso facto*, trebuie să existe ceva în trup care-l părăsește când moare – cum ar fi, de exemplu, motorul. Alți filozofi presocratici au observat că morții nu par să mai știe nimic și au adăugat *cunoașterea* la funcțiile sufletului. Alții au observat că morții nu par nici să vadă, nici să audă, adăugând astfel *percepția*.

Dar Platon a fost primul care a întocmit o descriere cuprinzătoare a sufletului. El a spus că există trei părți ale sufletului: Rațiunea, Spiritul (Voința) și Dorința. Rațiunea, ce să vezi?, e superioară, fiind partea care are capacitatea să intre în comuniune cu Ideile sau cu Formele eterne, cum ar fi Frumusețea, Înțelepciunea și Triunghiul – respectiv Triunghiul Ideal, „Forma" triunghiulară din care toate triunghiurile pământești, imperfecte, își obțin triangularitatea. (Nu puneți întrebări.)

Voința este una dintre părțile iraționale ale sufletului, dar, din fericire, este mai nobilă decât Dorința. Dacă este corect ținută în frâu, Voința înclină spre Rațiune. Dorința, pe de altă parte, se opune Rațiunii, trăgându-ne în jos spre dorințele noastre senzuale, ceea ce înseamnă pericol cu P mare (adică Pericol).

Filozoful W. Allen evidențiază că „**sufletul îmbrățișează aspirațiile nobile, cum ar fi poezia și filozofia, în timp ce trupul are parte de toată distracția**". Dar Platon aduce argumentul că, deși Dorința are parte de toată distracția, ea face parte din *suflet*. Aceasta este una dintre diferențele majore dintre filozofia lui Platon și cea a lui Allen.

Pentru Platon, scopul ultim al sufletului este de-a se dezbăra de senzualitate şi de-a înainta spre cunoaşterea Formelor; nemurirea este rezervată exclusiv părţii raţionale. Cu alte cuvinte, contemplarea triunghiului bate sexul, drogurile şi rock'n-rollul.

Preferă un triunghi în loc de sex? Tipului ăstuia îi mai lipsesc doar vreo câteva coloane dorice şi ar fi fost Partenonul.

Te rugăm să nu emiţi judecăţi până nu vezi despre ce triunghi e vorba, Daryl. Nu e vorba de orice triunghi, ci de Triunghiul Ideal.

Aristotel avea o idee uşor diferită despre suflet, dar concluzia sa era similară. El împărţea sufletul în *sufletul vegetativ,* care cauzează modificările mecanice şi chimice care sunt comune la oameni, animale şi plante; *sufletul animal,* care creează mişcarea şi are parte de senzaţiile care nu sunt comune decât la oameni şi la animale; şi *raţiunea,* care este specifică oamenilor. Căci ia încearcă să demonstrezi ceva pisicii tale. Sau unui morcov.

Ari a mai împărţit raţiunea în *raţiune pasivă* (percepţia) şi *raţiune activă* (gândirea, concepţiile, vizualizarea Afroditei în dormitor, ceva de genul ăsta). Pentru Aristotel, raţiunea activă reprezintă partea nemuritoare a sufletului.

Noţiunea grecească de suflet ca *entitate* i-a dat lui Wally Scott ideea să şi-l vândă pe al lui pe TradeMe, echivalentul eBay din Noua Zeelandă, în 2008. Bineînţeles, ideea de vindere a sufletului este cel puţin la fel de veche ca Faust, dar inovaţia lui Scott a constat în a vedea că exista o piaţă largă

venirea omului cu suflete vegetative

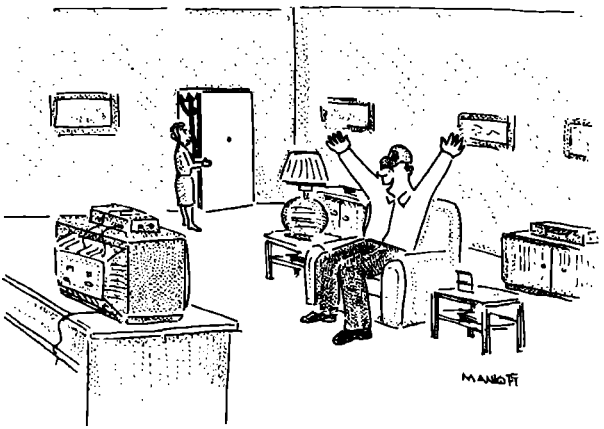

„Dragă, a venit cineva să-ți ridice sufletul.“

pentru suflete, nu doar diavolul. Licitaţia pentru sufletul lui Scott a ajuns la 189 de dolari.

Bineînţeles, trebuie puse mai multe întrebări filozofice. Mai întâi, cum puteau fi ofertanţii siguri de starea sufletului lui Scott la momentul vânzării. Scott pretindea că era „în stare destul de bună", cu excepţia unei „mici probleme" la majorat.

Apoi, se pune problema drepturilor care trebuie incluse în transferul titlului de la Scott la cumpărător. Avocatul lui Scott a susţinut că simplul fapt al deţinerii proprietăţii asupra sufletului lui Scott nu-i permitea cumpărătorului să-l deţină sau să-l controleze şi pe *el* – o distincţie destul de periculoasă, credem noi.

În final, s-a pus problema dacă regulile TradeMe permiteau vânzarea a ceva atât de intangibil cum e sufletul. În final, TradeMe a decis că, din moment ce se va încheia un Act de Transfer de Proprietate asupra Sufletului, aveau să permită vânzarea.

Tipii de la eBay au fost mai sceptici. În 2001, oferta pentru sufletul lui Alan Burtle ajunsese la 400 de dolari, moment în care eBay a intervenit ferm, spunând că nu se transfera nimic tangibil. Prin „tangibil", ei înţelegeau un Pokémon vechi sau o colecţie de Beanie Babes, două dintre cele mai vândute lucruri la ei.

Problema nemuririi sufletului nu s-ar fi putut pune în vechiul Israel. Spre deosebire de greci, evreii nu considerau că fiinţele umane erau împărţite în două părţi

separate, trupul și sufletul. Sufletul din Biblia evreilor se referă la întreaga persoană. Oamenii nu *au* suflete; ei *sunt* suflete. Și nu *au* trupuri; ei *sunt* trupuri, trupuri vii[1]. Păi cum vine asta? Care e diferența, atunci, între un trup mort și unul viu? te poți întreba, și pe bună dreptate. Biblia nu face prea multă lumină în această privință, dar pare să fie la fel ca diferența dintre o baterie consumată și una nouă. Nu că din bateria mortului ar lipsi ceva; lipsește pur și simplu *pizzazz*. Lipsește *viața*.

---

sunt totul pentru tine, trup și... mă rog

Paradoxal, Edward Heymann, textierul care a scris versurile clasicului *Body and Soul*, era evreu. Zvonul conform căruia rabinul lui Heymann l-a informat pe poet că făcea o falsă distincție și ar fi trebuit să-și intituleze cântecul *Body and Body* e fără temei.

Aceeași poveste și în Noul Testament. „A-ți pierde sufletul" echivalează pur și simplu cu a-ți pierde viața. „La ce folosește unui om să câștige toată lumea, dacă își pierde sufletul?"[2] înseamnă pur și simplu „La ce folosește unui om să câștige toată lumea, dacă își pierde viața?".

---

1. Jerome H. Neyrey, „Soul", în *Harper's Bible Dictionary* (Harper & Row, San Francisco, 1985), pp. 982–983.

2. Matei 16:26; Marcu 8:36.

profit şi pierdere

Dacă luăm Noul Testament ad litteram, el pare să sugereze o analiză de rentabilitate a acţiunii de „a câştiga toată lumea" versus „a pierde sufletul". Ca în toate problemele de evaluare, depinde de evaluator.

Un avocat s-a trezit într-o noapte şi a descoperit că dormitorul lui era scăldat într-o lumină roşie şi era îmbâcsit de o putoare sulfuroasă, iar la piciorul patului stătea cineva pe care avocatul l-a recunoscut pe loc ca fiind Satana.

Satana a zâmbit şi a spus:

— Domnule Jones, dacă doreşti, îţi ofer bogăţii nebănuite, toate femeile pe care le visezi, plus faimă şi o viaţă lungă. Cum ţi se pare?

Ochii avocatului s-au îngustat.

— Care-i capcana?

Satana a răspuns:

— În schimbul tuturor acestor lucruri, îţi iau sufletul nemuritor.

Iar avocatul a spus:

— Hai, fugi. Şi capcana adevărată care e?

În filozofia veche indiană, *ātman*, sau Sinele, transcende total majorităţii funcţiilor pe care grecii le-au inclus în concepţia lor despre suflet. De fapt, lăcaşul gândurilor, al emoţiilor etc., care făcea parte integrantă din noţiunea grecească de suflet, este privit de înţelepţii indieni ca o parte a corpului, chiar dacă o numesc „corpul *subtil*". Dar aceasta nici măcar nu e cea mai

mare diferență dintre noțiunea grecească și cea indiană. Pentru înțelepții hinduși, Sinele nu e ceva care ne aparține individual, ca un Harley sau o pălărie Panama: este acel lucru universal care străbate toate lucrurile din univers, ca în fabula antică a hindusului care-l roagă pe vânzătorul de hotdogs să-i facă unul cu de toate*.

Atât Platon, cât și Aristotel vorbeau de o Rațiune universală, care ar sta la baza rațiunii noastre individuale, dar susțineau și ideea unui suflet *individual*, care ar rămâne în viață după moarte. Dimpotrivă, în gândirea indiană – hinduismul, budismul și jainismul – a deveni nemuritor înseamnă a transcende propriei individualități și a „păși în afara roții nașterii și a morții".

A, da? Și cum rămâne cu reîncarnarea? Am crezut mereu că asta pare-a fi o afacere bună. De exemplu, am fost Napoleon, acum sunt Daryl și în viitor aș putea să mă reîncarnez într-un iepure.

Nu ești singurul, Daryl. Mulți occidentali cred că reîncarnarea e versiunea asiatică a nemuririi sufletului. Dar nici vorbă, Sanjay! În primul rând, budiștii, sursa primară a ideii occidentale despre reîncarnare, nici măcar nu cred în suflet. Conceptul lor despre reîncarnare este trecerea unei flăcări de la o lumânare la alta. Nu se transferă nici un *sine* în această tranzacție, pentru că nu există nici un sine care ar putea fi transferat.

În al doilea rând, reîncarnarea nu este deloc ce se credea c-ar fi fost. Bineînțeles, trupul nostru subtil continuă să meargă înainte, dar pe același drum prost.

---

* Joc de cuvinte intraductibil: *Make me one with everything*, care poate să însemne „Fă-mă una cu universul", dar și „Fă-mi unul cu de toate" (*n. tr.*).

Reîncarnarea doar ne supune psyche-ul încă unei runde de luptă şi de purificare pe drumul realizării finale a Sinelui nostru adevărat şi universal. Pentru a ajunge acolo, trebuie să păşim *în afara* drumului prost al morţilor şi al reîncarnărilor multiple, să devenim una cu Sinele universal şi să călătorim etern într-o maşină de off road.

De fapt, reîncarnarea este doar o extensie a legii karmei. Oamenii care fac rău devin răi – în această viaţă şi ulterior. Oamenii care fac bine devin buni – în această viaţă şi ulterior. Dar ce devenim în viaţa următoare nu trebuie privit ca o recompensă sau ca o pedeapsă; scopul reîncarnării este să ne dea ocazia să evoluăm.

---

evoluţie creatoare

— Crezi în reîncarnare? l-a întrebat un jucător de golf pe un prieten la un joc pe terenul local.

— Da, cred, de ce întrebi? a zis prietenul.

— Păi şi-n ce formă ai vrea să revii pe pământ?

— Aş vrea să mă reîncarnez într-o lesbiană.

— Poftim?! De ce?

— Aş vrea să fac în continuare dragoste cu femei, dar aş vrea să lovesc cu crosa mai mică.

Unii dintre noi am luat-o însă în direcţia greşită. Conform unui text hindus, *Garuda Purana*, ucigaşul unui brahman se va reîncarna într-un bolnav de tuberculoză. (Ne pare rău, ucigaşilor de brahmani.) Ucigaşul unei vaci nu o va duce mult mai bine: se va reîncarna într-un cocoşat imbecil. Nu uitaţi asta când puneţi ketchup pe

următorul burger uriaș. Iar ucigașul unei virgine? Lepră, bineînțeles. Se leagă.

Adepții curentului New Age au adoptat unele dintre caracteristicile mai exotice ale credinței în reîncarnare. Un site cu numele Gara Reîncarnării are un scurt chestionar prin care stabilește ce vei deveni în viața următoare. Nu spunem cine, dar unul dintre noi se va reîncarna într-un panda drăguț; celălalt, într-un șobolan.

între timp, înapoi în vest...

Multe dintre funcțiile sufletului descrise de presocratici și de Platon și Aristotel sunt ceea ce numim acum funcții ale minții: mișcarea, cunoașterea, percepția, dorința, voința, rațiunea. De fapt, cuvântul grecesc pentru suflet este *psyche*, un cuvânt pe care-l folosim acum cu sensul de „minte". Psihologia, știința modernă care se ocupă de psyche, studiază mintea, nu sufletul.

Și atunci la ce ne gândim noi, occidentalii, când ne referim la „minte"? Ne dă această imagine vreun indiciu cu privire la problema nemuririi? Cu ce este mintea diferită de acea parte din *trupul* nostru care e amplasată în craniu – creierul? Dacă sufletul este doar minte, iar mintea este doar creier, n-avem nici o șansă la nemurire. Un termen pe care-l auzi des la Terapie Intensivă e un bun exemplu: *moarte clinică*.

realizarea sinelui universal:
partea proastă

„Am impresia că serenitatea e cam la fel în toate anotimpurile, nu-i aşa?“

În secolul al şaptesprezecelea, părintele filozofiei occidentale moderne, René Descartes, a enunţat teoria dualistă conform căreia Mintea şi Materia (care include creierul) sunt două feluri complet diferite de fiinţe care ocupă tărâmuri diferite, cu reguli diferite, şi care nu au nimic în comun. Dar asta ridică o altă problemă. Dacă nu se suprapun în nici un fel – dacă există fiecare în sfera sa separată –, cum este posibil ca materia să producă modificări ale minţii, iar mintea să producă modificări în lumea materială? De exemplu, obiectele fizice par că produc percepţiile asupra lor, iar „voinţa" noastră pare să cauzeze mişcarea unor părţi ale corpului nostru. Iar apoi intervine problema anumitor substanţe chimice care pot să producă modificări de anvergură în mintea noastră – de exemplu, viziuni de portari din plastilină cu cravate în oglindă*.

---

dualismul pe scurt

Ce e Mintea?
Neîntrupată.
Ce e Corpul?
Neînsufleţit.

Şi-atunci care e de fapt legătura dintre Corp şi Minte?

---

* *Plasticine porters with looking-glass ties*, vers din *Lucy In The Sky With Diamonds* a trupei Beatles, despre care se consideră că face referire la LSD (*n. tr.*).

Un alt filozof din secolul al şaptesprezecelea, raţionalistul german Gottfried Wilhelm von Leibniz, susţine că Mintea şi Materia *nu* prea se împacă una cu alta. El spune că cele două lucrează în paralel, ca două ceasuri sincronizate, dar diferite. Fiecare acţionează pe propriul tărâm, iar schimbările în unul dintre ele sunt doar *asociate* schimbărilor din celălalt, datorită acestei armonii prestabilite de Dumnezeu. Mulţumim pentru informaţie, G.W.V.L., dar poate că n-ar fi rău să mai laşi drogurile o vreme.

Darwinistul din secolul al nouăsprezecelea T.H. Huxley susţine că mintea este doar un *efect secundar* al funcţiilor organismului, un „epifenomen", la fel ca umbra. Stările creierului fizic pot provoca modificări ale stărilor mintale, spun epifenomenaliştii, dar stările mintale nu pot provoca nimic, nici măcar alte stări mintale. Deci, în timp ce trupurile noastre, inclusiv creierele, îşi văd de treabă, mintea noastră doar se uită la poze.

„Behavioriştii logici", printre care şi filozoful britanic din secolul douăzeci Gilbert Ryle, merg şi mai departe. Ryle ridiculizează opinia lui Descartes conform căreia mintea şi trupul sunt două tipuri diferite de fiinţe, mintea „locuind" cumva în corp. Ryle numeşte această idee „fantoma din maşinărie". El spune că Descartes ne-a provocat o întârziere de câteva secole în care am încercat să definim ce fel de *entitate* e această fantomă, când de fapt mintea *nu* este o entitate. A avea minte nu înseamnă că posezi *ceva*; înseamnă pur şi simplu că ai anumite capacităţi şi dispoziţii. Ne tot gândim că stările mintale, cum ar fi credinţele şi dorinţele, ne *cauzează* comportamentele. De fapt, comportamentele sunt cauzate de dispoziţia de-a ne comporta într-un anumit fel, iar

stările noastre mintale reflectă pur și simplu acele dispoziții. Acest lucru nu pare să permită nemurirea nici unei părticele din noi; e greu să ne imaginăm capacități și dispoziții nemuritoare. Dar, din nou, cine știe? Multora dintre noi ne vine greu să ne imaginăm o minte sau un suflet nemuritor.

Dezvoltarea calculatoarelor a ridicat probleme interesante în chestiunea legată de minte și de corp. În 1950, A.M. Turing, unul dintre fondatorii informaticii și un spărgător celebru de coduri din al Doilea Război Mondial în Marea Britanie, și-a pus întrebarea dacă este teoretic posibil ca un computer suficient de mare să răspundă la întrebări în așa fel încât să ne facă să credem că e o ființă umană – ca Hal în *Odiseea spațială 2001*. Dacă ne putem lăsa păcăliți de Hal, ce ne spune asta despre rolul pe care-l joacă stările noastre mintale în determinarea comportamentului nostru? Poate că, la fel ca în cazul lui Hal, comportamentul nostru e cauzat de o programare sofisticată, iar impresia noastră că suntem mintal la pupitrul de comandă este o iluzie. Adepții meditației budiste și cei care experimentează droguri psihedelice au vorbit despre conștientizarea faptului că mintea noastră e întotdeauna cu un pas în urma comportamentului, încercând mereu să-l prindă din urmă.

---

creativitate fără minte

Dacă stările mintale nu *determină* nimic, de unde vin creațiile minții? Sunt toate creațiile noastre doar rezultatele modului în care e construit creierul nostru? Dacă da, n-ar trebui ca un sistem sofisticat

de calculatoare să poată inventa o glumă bună? Vă las pe voi să răspundeţi. Programatorii au creat această provocare pentru supercomputerele de la Edinburgh University, iar gluma generată de maşini a fost:

„Ce băţ are 16 bile? Tacul de biliard."

Pe o scară de la unu la cinci, ce ziceţi de gluma asta? Dar de asta:

„Ce criminal are fibră morală? Un ucigaş de cereale."

Desigur, ar merge mai bine la bufetul şcolii decât la *Saturday Night Live*, dar, ştim sigur, cumnatul tău a spus glume şi mai proaste, nu-i aşa?

Pe măsură ce dezbaterile pe tema minţii şi a corpului au continuat, ele au devenit din ce în ce mai subtile şi mai complexe, dar termenii de bază nu s-au schimbat. Există încă dualişti de diverse tipuri care pretind că mintea e altceva decât impulsurile neuroelectrice din creier. Şi există şi „fizicalişti" care pretind că stările mintale sunt totuna cu stările neurale. Există, bineînţeles, şi funcţionalişti, care sunt oarecum neutri în această privinţă, dar de ce ne-am bate capul cu ei?

---

e vremea să intre în scenă zombii. râsete

O contribuţie filozofică distractivă la problema legată de definirea minţii e aşa-numita problemă a zombilor. Ea pare extrem de relevantă pentru problema morţii, nu credeţi?

Problema zombilor este o provocare pentru „fizicalişti", care spun că după ce descriem creierul

și modul în care funcționează el din punct de vedere electric, nu mai rămâne nimic de descris. Lucrările „minților" noastre – senzațiile, gândirea, intențiile – sunt supuse legilor fizicii și toate „schimbările de atitudine" sunt rezultatul unor factori fizici, neuroelectrici.

Filozoful american din secolul douăzeci Saul Kripke a formulat întrebarea fizicalistă supremă astfel: Să ne imaginăm un Dumnezeu care creează o lume care arată exact ca a noastră și care operează exclusiv după legile fizicii. Ar trebui Creatorul să se chinuiască să le mai dea oamenilor și conștiință?

Ludwig Wittgenstein a întrebat: „Ce rămâne după ce scad faptul că brațul meu se ridică din faptul că eu îmi ridic brațul?"[1] (Poate ar trebui să citești asta de două ori. Noi așa am făcut.)

Și aici intră în scenă adepții zombilor. Zombii, se presupune, sunt oameni fără conștiință, care se mișcă și fac toate celelalte lucruri pe care le fac oamenii. Deci, dacă zombii există, fizicalismul nu există, pentru că dacă fizicalismul ar exista, zombii ar avea conștiință!

zombi extrem de umani

Dar stați puțin. Poate că zombii nu există. (Personal, n-am văzut nici unul, și doar am fost la câteva petreceri care s-au lăsat cu bețiii crunte.)

1. Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Investigations*, ediția a III-a (Prentice Hall, Saddle River, NJ, 1973), ¤622.

Zombii ajunseseră deja la jumătatea sufrageriei când, deodată, s-au oprit să se uite la Prietenii tăi.

Nici o problemă, spun adepții mai înverșunați ai zombilor. Dacă este măcar *posibil* să existe zombi, asta e o provocare suficientă pentru fizicalism. Prin urmare, adepții zombilor visează la scenarii *imaginabile*. Așa cum spune filozoful britanic contemporan Robert Kirk, putem să ne imaginăm niște microliliputani în capul lui Gulliver, care-i deconectează atât nervii receptori (intrare/percepție), cât și nervii motori (ieșire/acțiune). Acești mici monștri primesc acum toate semnalele îndreptate spre creierul lui Gulliver și își trimit propriile semnale către mușchii lui. Gulliver va părea pentru un observator a fi el însuși, dar va fi complet lipsit de conștiință. De fapt, va fi un zombi. Deci, spune Kirk, pentru că putem să ne imaginăm acest scenariu, conștiința trebuie să fie diferită doar de intrările fizice.

Stați puțin! spun fizicaliștii. Imaginabil nu e totuna cu posibil! Poți să-ți imaginezi acești nanoliliputani, dar existența lor nu e posibilă în lumea reală.

În acest punct, discuția o ia razna prea tare pentru a putea fi reprodusă, iar mintea – sau creierul, alegeți voi care dintre ele – alege s-o ignore.

Uau! În sfârșit ceva ce pot să înțeleg și eu – filozofii n-au altceva mai bun de făcut decât să-și imagineze niște personaje minuscule din lumea lui Disney.

Desigur, dar după ce le inventează, își pun niște întrebări destul de interesante despre ele.

Da, poate interesante pentru un personaj din Disney. În orice caz, eu cred că sufletul e altceva decât mintea. E ceva mai

adânc. Dacă spun despre cineva că are suflet, nu mă refer la mintea lui. Ştii, Aretha Franklin este The Queen of Soul*, *nu* The Queen of Mind, *iar* soul food** *la grătar e mult mai apetisantă decât orice „hrană pentru minte". (Mă refer la ginkgo biloba, de exemplu.) A, şi încă ceva – sufletele sunt bune sau rele din punct de vedere moral. Cineva cu o minte bună e doar bun la geometrie plană sau ia numai 10 la franceză, dar cineva cu un suflet bun e cu totul altceva – e o persoană care poate să-ţi înţeleagă durerea. E ca şi cum ar fi conectat, aţi înţeles?*

Bravo, Daryl! Chiar şi psihologul şi filozoful de psihoterapie Otto Rank, din secolul douăzeci, e de acord cu tine. El spune că opinia modernă care pune semnul egalităţii între suflet şi minte este deplasată. Rank e de părere că, în timpurile primitive, „suflet" însemna „putere de viaţă". (Gândeşte-te la James Brown cântând *I Feel Good.*) Iar această putere de viaţă, sau *mana*, era peste tot şi în toate.

În acele timpuri primitive, când bărbatul era bărbat, iar copiii dădeau o mână de ajutor în jurul peşterii, frica de moarte încă nu-şi băgase nasul, deoarece această putere de viaţă universală era nemuritoare. Forţa era cu noi, dar în acelaşi timp eram şi noi parte din Forţa Eternă. Dar nu după multă vreme noţiunea de putere de viaţă s-a confundat cu noţiunea de putere a *voinţei* unei persoane, şi după ce s-a întâmplat asta, n-a mai durat mult până când oamenii şi-au dat seama că voinţa unor oameni era mai puternică decât voinţa altora. Acest lucru putea să pună în pericol viaţa celor

---

* Joc de cuvinte. Soul se referă şi la un gen muzical, şi la suflet (*n. tr.*).

** Bucătărie tradiţională americană (*n. tr.*).

din a doua categorie – în primul rând la propriu, dar şi fiindcă ideea primitivă de putere a voinţei era atât de strâns legată de noţiunea lor de putere de viaţă, încât orice limitare a puterii voinţei activa sentimentul fricii de moarte. Cu alte cuvinte, posibilitatea ca voinţa lor să fie zdrobită ameninţa zdrobirea concomitentă a sufletelor lor. La revedere, deci, frumoase zile inocente ale accesului egal la *mana.*

Dar chiar mai puternică decât voinţa oricărui individ era voinţa tribului, aşa că oamenii îşi conectau voinţa individuală la voinţa grupului căruia îi aparţineau şi la voinţa celor cu care erau înrudiţi. Această mişcare prezenta un fabulos beneficiu suplimentar: dat fiind că fiecare individ făcea parte din trib, iar tribul era nemuritor, indivizii puteau să revendice nemurirea.

După Rank, în era biblică, această voinţă colectivă a tribului a fost proiectată asupra unei entităţi chiar şi mai transcendentale – un Dumnezeu monoteist – şi abia atunci s-a dezlănţuit iadul. Din acest moment, exprimarea individuală a voinţei a fost văzută ca rebeliune şi au apărut noţiunile de păcat şi vinovăţie. (Unul dintre beneficiile identificării cu un anumit grup este acela că în grupuri nu există vinovăţie sau, dacă există, ea e diluată într-un mod extrem de confortabil.) Odată cu păcatul individual, apare din nou vechea angoasă a fricii de moarte. Voinţă slabă = suflet slab = putere de viaţă slabă. „Preţul păcatului e moartea", a spus Pavel – încă un motiv pentru care era cunoscut şi ca Pavel cel Prost.

Profesorul Rank era evreu, dar credea că abandonul de sine din dragostea creştină este leacul pentru frica de moarte, deoarece dă o palmă morţii, dizolvând eul înainte s-o poată face moartea. Dar Rank a recunoscut

că abandonul de sine e destul de dificil pentru majoritatea îndrăgostiţilor, aşa că a sugerat să se caute indicii la artişti; el considera că artiştii sunt cruciali în societate pentru a crea răspunsuri autentice la frica de moarte. James Joyce este, fără îndoială, în topul artiştilor de suflet ai lui Otto, în ciuda apucăturilor lui de lucru aparent prozaice.

Ia zi, Daryl, seamănă asta cu ideea pe care-o aveai tu despre „suflet"?

Păi, să zicem că da. Dar sunt unul dintre oamenii care nu prea se pricep să iubească abandonându-se pe sine. Şi, de altfel, cine se mai pricepe la asta în zilele noastre? Iar cura asta prin artă nu prea-mi convine. Ştiu destul de multe despre artă, dar nu ştiu ce-mi place. Ce vreau să ştiu e dacă sufletul meu, sau voinţa mea, sau ce-o fi o să trăiască veşnic. În acest punct din viaţa mea, nu prea-mi pasă ce se întâmplă cu trupul meu. Vreau doar ca „sinele" meu să fie nemuritor.

OK, Daryl, tu ai vrut-o. Să revenim la epoca de aur ateniană.

Platon „a dovedit" nemurirea sufletului în mai multe dialoguri, dar probabil că dovada cea mai cunoscută se află în dialogul *Menon*, în care Socrate demonstrează că sufletul trebuie să fi existat *înainte* de naşterea unei persoane.

Fapt interesant, majoritatea oamenilor nu se preocupă deloc de posibilitatea vieţii veşnice *înainte* de sosirea pe pământ, probabil din cauză că, dacă ei nu existau pe-atunci, nu prea aveau cum să şi-o amintească. Asta aruncă o nouă lumină asupra vechii întrebări legate de cum ar arăta conştiinţa noastră postpământească dacă sufletul ar fi nemuritor. Am putea să ne

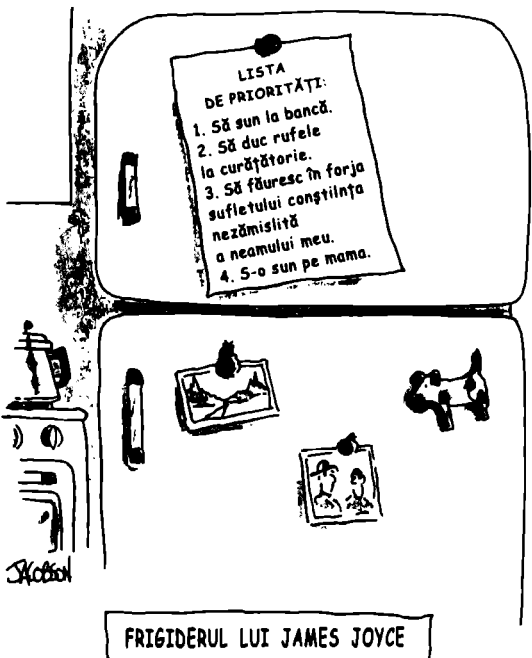

FRIGIDERUL LUI JAMES JOYCE

amintim de propria conştiinţă pământească? Dacă nu, la ce bun nemurirea? Fără continuitatea sinelui, de ce ar trebui să-mi pese – acum ori atunci? Sau, cu alte cuvinte, de ce ar trebui să ne pese, mie sau sinelui meu?

În orice caz, dovada lui Socrate privind nemurirea prenatală este că unul dintre sclavii needucaţi ai lui Menon descoperă teorema lui Pitagora fără să fi studiat vreodată geometria! Prin urmare, trebuie să şi-o fi *amintit*. Ştiţi despre ce teoremă vorbim: într-un triunghi dreptunghic, pătratul ipotenuzei este egal cu suma pătratelor catetelor. Hm. Nu ne mai amintim asta nici măcar din clasa a zecea, cu atât mai puţin de dinainte să ne fi născut.

Socrate susţine că doar îl *ghidează* pe băiat să „descopere" teorema care e ascunsă undeva în sufletul lui. Iată-l cum desenează cu un băţ pe nisip.

Socrate: Spune-mi, prietene, ştii că o suprafaţă de felul ăsta este un pătrat?
Sclavul: Ştiu.
Socrate: Este un pătrat pentru că toate laturile acestea, patru la număr, sunt egale, nu?
Sclavul: Desigur.
Socrate: Iar liniile astea care trec prin mijlocul pătratului sunt egale şi ele?
Sclavul: Da.

Iar Socrate continuă, obţinând răspunsuri monosilabice de la băiat, până la deznodământ:

Socrate (către Menon): Observi, Menon, că nu-l învăţ nimic şi nu fac decât să-i pun întrebări.

> Acum el crede că știe cât de mare este latura care dă un pătrat de opt picioare. Nu ți se pare?[1]

Pentru Socrate, aceasta este o dovadă că băiatul își *amintește* cunoștințe preexistente; astfel, *ipso facto,* există un suflet nemuritor – mai precis, un suflet nemuritor care a luat 10 la geometrie plană.

Pentru un profesor modern, problema demonstrației lui Menon este că e evident că Socrate *îl învață* pe băiat teorema – folosind, ei bine, da, metoda socratică de predare prin întrebări și răspunsuri.

menon modern

Soțul și soția se înscriu la cursuri de limba chineză.

— Vreți să mergeți în China? întreabă profesorul.

— O, nu, spune bărbatul. Am adoptat un copil din China și vrem să înțelegem ce spune când o să-nceapă să vorbească.

Cel puțin, argumentul lui Socrate ne face să ne întrebăm ce este de fapt memoria și cum funcționează: *misterios,* se pare.

Trei bărbați în vârstă merg la doctor pentru un test de memorie. Doctorul îl întreabă pe primul:

— Cât fac trei ori trei?

— 285! răspunde bătrânul.

---

1. Platon, „Menon", *Dialogurile lui Platon,* vol. 1, trad. de Benjamin Jowett (Random House, New York, 1937), p. 349ff.

Îngrijorat, doctorul se întoarce spre al doilea.
— Dumneavoastră ce spuneți, cât fac trei ori trei?
— Ăăă, luni! strigă al doilea bătrân.
Și mai îngrijorat, doctorul se îndreaptă spre al treilea.
— Ce spuneți, cât fac trei ori trei?
— Nouă, răspunde bărbatul.
— Excelent! exclamă doctorul. Cum ați găsit soluția?
— A, ușor, spune bătrânul. Scazi 285 din luni.

În *Republica*, Platon oferă un alt argument îndoielnic, prin care „dovedește" caracterul indestructibil al sufletului, dar una dintre întrebările pe care n-a putut să le pună la momentul respectiv a devenit cunoscută ca Enigma Tartei cu Fructe Eterne, un caz al unui obiect *neînsufleţit* care este indestructibil. Autorități de importanţă majoră ca Dave Barry şi Johnny Carson şi-au dat cu părerea pe acest subiect:

Barry: „Tartele cu fructe sunt cadourile ideale, pentru că Poșta încă n-a găsit o modalitate de-a le strica."

Carson: „De fapt, există o singură tartă cu fructe în toată America, iar ea se transmite an după an de la o familie la alta."

Aşa că întrebarea rămâne: Sunt tartele cu fructe nemuritoare?

Daryl, te simți ceva mai nemuritor acum?
*Glumiți? Cred că lui Platon ăsta i s-au stricat fructele.**

* În engleză *fruitcake* înseamnă şi „nebun", „ţăcănit" (*n. tr.*).

{8}

raiul – un peisaj de mori

Hei, tocilarilor, gata cu filozofii morți care clămpănesc din morminte! Nu știu cum faceți voi, dar eu în fiecare seară când mă duc la culcare mă rog la Dumnezeu să mă trimită-n Rai. Chestii de genul „Dacă mor înainte să mă trezesc". Așa că mă lămuriți și pe mine cum stă treaba cu Raiul?

OK, Daryl, de acord: uneori toată partea asta filozofică, de gândire profundă, pare să nu aibă nici o legătură cu ceea ce cred oamenii și ne vine să le strigăm tuturor filozofilor și teologilor ăstora nebuni: „Veniți-vă în fire!"

S-a demonstrat, într-un chestionar cuprinzător adresat americanilor de orice religie, că marea majoritate a oamenilor cred că există un fel de viață după moarte, că toată lumea are un suflet, iar Raiul și Iadul chiar există. (Bineînțeles, aceste constatări nu i-ar surprinde nici pe Freud, nici pe Becker.)

81% dintre noi suntem siguri că există viață după moarte, în timp ce doar un procent puțin mai mic (79%) sunt de acord cu enunțul „Orice persoană are un suflet care trăiește veșnic, în prezența sau în absența lui Dumnezeu". Dar Raiul? 76% au declarat că

ei cred în Rai, în timp ce un număr mai mic cu 5% au declarat că ei cred și în Iad.[1] (Ce simpatici ne sunt cei 5%!) La întrebarea legată de tipul de rai la care se gândesc, 60% au descris ceva nu prea concret, un fel de „stare de existență eternă (cu Dumnezeu)" sau „ceva simbolic", ambele enunțuri având un conținut alarmant de filozofic pentru noi. Totuși, nu mai puțin de 30% dintre americani au fost de acord cu enunțul că Raiul este „un loc autentic de odihnă și de răsplată, unde merg sufletele după moarte".

Acest grup care îmbrățișează ideea „locului autentic" ne dă o temă de gândire. Deși reprezintă ceva mai puțin de o treime din populație, acești oameni creează imaginea despre Rai pe care-o văd toți ceilalți – cum este amenajat, cum *arăți* acolo, cu cine e posibil să te întâlnești, cum îți petreci timpul (infinit) și cine spală vasele.

---

cioc, cioc, cioc în ceruri

Adevărații credincioși într-un Rai literal sunt reduși la tăcere în documentarul hollywoodian *Heaven* (1987), regizat de Diane Keaton. Filmul este presărat cu predici evanghelice, vituperări ale unor profeți New Age cu barbă și monologuri ale unor înțelepți din popor, cu clipuri de arhivă în

1. Un sondaj similar în țările din Europa de Vest a arătat că 49,4% dintre cei intervievați au spus că cred în „viața de după moarte", în timp ce 19,2% au spus că cred în reîncarnare. Rezultatele sondajului au fost raportate de Erlendur Haraldsson, University of Iceland, în *Network*, nr. 87, primăvara lui 2005.

alb-negru ale unor oameni care se îndrăgostesc și dansează pe nori în Raiul hollywoodian. Atitudinea generală a filmului este de tipul „Știm noi mai bine".

Pentru o mai bună informare, majoritatea persoanelor intervievate de doamna Keaton cred că Raiul este un oraș (un expert al Bibliei spune că Noul Ierusalim este de cinci ori mai mare decât New Yorkul), că străzile sale sunt din aur sau din cristal și că e plin de copaci, de păsările care ciripesc și de îngeri, împreună cu toți oamenii pe care i-ai iubit vreodată și/sau care te-au iubit. Un tânăr spune că Raiul este alb și pufos, ca bezelele, și de fapt e convins că acolo oamenii nu mănâncă nimic altceva decât bezele.

Casele, adeseori construite din pietre prețioase și minerale, ies cu mândrie în evidență în peisajul citadin (un predicator subliniază faptul că nu se plătește chirie și nu poți fi dat afară). Majoritatea oamenilor sunt siguri că viața în Rai e lipsită de durere, că locuitorii lui nu îmbătrânesc niciodată și că pot să mănânce grăsimi fără să pună pe ei. Repondenții au avut opinii divergente pe tema sexului în Rai, jumătate din ei considerând că locuitorii Raiului au depășit preocuparea pentru sex, iar cealaltă jumătate considerând că orgasmul în Lumea de Dincolo este incredibil. Opinia generală comună e aceea că locuitorii Raiului arată exact la fel ca întrupările lor pământești, deși mulți cred că prin vinele cerești nu curge sânge și că oamenii pot să treacă prin pereți Acolo Sus.

biblia aşa spune, nu?

Ideea de Rai ca destinaţie finală provine din Biblie, nu-i aşa? De fapt, depinde pe cine întrebi.

Să începem cu experţii moderni ai Bibliei, prin „moderni" neînţelegând însă tocilari încrezuţi de-abia ieşiţi de pe băncile şcolii; ne referim la experţii recunoscuţi ai Bibliei din ultimele două sute de ani. Conform acestora, înţelesul primar al „raiului" în Biblia evreiască este pur şi simplu „firmamentul": domul transparent dintre apele de deasupra şi apele şi pământul de dedesubt.[1]

Apele de deasupra? Ce înseamnă asta – un fel de staţiune exclusivistă de la mare? Îmi scapă ceva?

E doar felul în care acei tipi care au scris Vechiul Testament vedeau cosmosul, Daryl. Ei se uitau la cer şi li se părea că Marele Necunoscut arăta ca o supă. Nu uita, încă nu se inventase telescopul.

Pentru ei, firmamentul era locul unde stăteau soarele, luna, stelele şi păsările, precum şi Dumnezeu. Dar ideea de bază e că vechii evrei *nu* aveau habar de viaţa după moarte, ca să nu mai vorbim de viaţa pe firmament. De mult decedatul profet Daniel vorbeşte despre „viaţa eternă", cu rezultate diferite pentru cei buni şi pentru cei răi, dar văzând în ea o înviere – o revenire la viaţă –, şi nu o continuare a vieţii într-un alt loc, cum ar fi Beulah Land[2], respectiv Paradisul. Deci Raiul nici măcar nu se inventase încă.

---

1. Adela Y. Collins, „Heaven", în *Harper's Bible Dictionary*, p. 377.

2. *Beulah Land* este un cunoscut imn religios despre Rai, scris de Edgar Page Stites în 1876. Ulterior, acesta a spus: „N-am putut să scriu decât două strofe şi refrenul, căci am fost copleşit

În Noul Testament, majoritatea referirilor la rai sunt de tipul „împărăția cerurilor", dar împărăția cerurilor *nu* este Raiul. Să revenim. Împărăția cerurilor este un eufemism pentru Împărăția Domnului, iar primii creștini, care fuseseră inițial evrei, foloseau acest termen pentru că numele Domnului era considerat prea sfânt pentru a fi rostit.[1] Împărăția cerurilor nu e nici ea un loc, ci mai degrabă un timp – un timp viitor, „la sfârșitul timpurilor", când voința Domnului se va impune în întregul univers. Creștinii se roagă „Vie împărăția Ta, Facă-se voia Ta". Isus a spus că acest timp era aproape, *foarte* aproape, iar unele pasaje sună ca și cum el credea că timpul acesta venise deja.

Moderniștii spun că abia după moartea lui Isus, când discipolii au experimentat stări spirituale profunde, pe care le-au interpretat ca fiind o prezență a lui Isus încă în viață, s-a format noțiunea creștină a învierii generale. Dar chiar și prin înviere, nu *persoana* „merge în Rai" în momentul morții, ci „aleșii", care vor fi transformați toți odată – *la sfârșitul timpurilor.* La fel, descrierea pe care-o face Isus acelui temut cuptor „unde vor plânge și vor scrâșni din dinți" nu se referă la un Iad de după moarte, ci mai degrabă la sfârșitul timpurilor, când cei răi vor fi alungați din Împărăția Domnului.

Așadar, Daryl, n-ar trebui să te bazezi pe călătoria spre Rai (sau spre Iad) când o să mori, deși poate că e bine să fii pregătit, pentru orice eventualitate. Ca Woody

---

și am căzut în genunchi." Tori Amos a scris o piesă denumită *Beulah Land* pentru albumul său din 1998, *From the Choirgirl Hotel.*

1. Richard H. Hiers, „Kingdom of God", în *Harper's Bible Dictionary*, p. 528.

Allen, care a spus: **„Nu cred în viața de după moarte, dar o să-mi iau lenjerie de schimb."**

Dar dacă vrei să te simți mai bine (literalmente), citește-i pe comentatorii creștini de școală veche ai Bibliei. Ei pretind că există nenumărate pasaje în Biblie care indică existența efectivă a unui Rai și/sau Iad în care va fi trimis fiecare dintre noi după moarte. De exemplu, Biblia evreiască vorbește de Sheol, un fel de abis al morților care poate fi asimilat Infernului, deși este descris mai degrabă ca un loc de plictiseală decât ca un loc de pedeapsă.[1] Tradiționaliștii citează din Evanghelii, în care Isus pare să facă referire la o viață-după-moarte în Rai, imediat după viață. De exemplu, Luca îl descrie pe Isus spunându-i unuia dintre hoții crucificați împreună cu el „*Astăzi* vei fi cu mine în Rai".

Asta sună ca și cum ar fi vorba de un moment și un loc foarte exacte, care ar putea domoli frica domnului Allen că **„există viață după moarte, dar nu știe nimeni unde anume"**.

Experții moderni ai Bibliei explică însă că deși Isus poate că a crezut într-un fel de parcare temporară pentru morți, era mult mai interesat de viitoarea Împărăție a Domnului și de „viața veșnică" a noastră sub ocârmuirea sa la sfârșitul timpurilor decât de o viață imediată după moarte în Rai.

În orice caz, în Cartea Revelațiilor, tradiționaliștii vor găsi filonul de aur al imaginilor cerești. În viziunea lui Ioan din Patmos, zidurile Noului Ierusalim sunt din jasp, iar orașul în sine este pur ca aurul și transparent ca sticla. Fundațiile sunt împodobite cu bijuterii, iar

1. Adela Y. Collins, „Hades", în *Harper's Bible Dictionary*, p. 365.

făcliile nu sunt necesare, pentru că Dumnezeu este lumina orașului. Tot în Cartea Revelațiilor, tradiționaliștii vor găsi și imaginea Iadului, „o groapă de foc și sulf". Chiar dacă Ioan menționează explicit că acestea sunt viziuni ale Apocalipsei la sfârșitul timpurilor, comentatorii de școală veche preferă să atribuie imaginile vieții de apoi din Rai sau din Iad. Moderniștii le sugerează conservatorilor să revină la sursă: Ioan din Patmos era complet izolat pe o insulă și avea, deci, halucinații.

Ca un fapt destul de interesant, tradiționaliștii adoptă și descrierea nașterii unei noi lumi la sfârșitul timpurilor din epistolele lui Pavel, chiar dacă ea e greu de reconciliat cu ideea unui Rai imediat. Pavel spune „Cei morți întru Cristos vor învia întâi. După aceea, noi, cei vii, care vom fi rămas, vom fi răpiți împreună cu ei, în nori, ca să întâmpinăm pe Domnul în văzduh, și așa pururea vom fi cu Domnul".[1] Numită și „Răpirea Bisericii" de creștinii conservatori, acest eveniment de la „sfârșitul timpurilor" a fost subiectul cărților extrem de populare din categoria *Left Behind* ale lui Tim LaHaye și Jerry B. Jenkins.

---

www.youvebeenleftbehind.com

Un nou website oferă servicii celor care cred că vor fi „luați" odată cu Răpirea Bisericii și care sunt îngrijorați de prietenii și rudele lăsate în urmă. Pentru o taxă anuală (de patruzeci de dolari în primul an), abonații pot să scrie mesaje care vor fi trimise prin e-mail către persoanele

1. I Tesaloniceni 4:16-17.

haiîncoa' din patmos

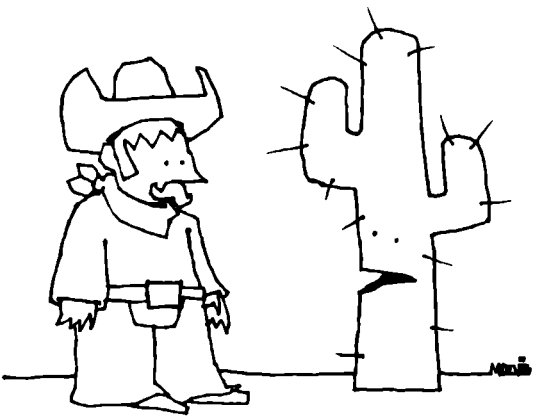

„Cred că am luat destul peyote pe ziua de azi."

dragi la șase zile după Răpirea Bisericii. Membrii vor fi privilegiați, căci vor beneficia de un interval de minimum șase zile în care persoanele dragi pot încă să fie convinse să se căiască și să-l accepte pe Isus. „Scopul nostru este să trimitem un ultim mesaj către cei pierduți, într-un moment în care e posibil ca ei să fie dispuși să-l audă pentru prima și ultima oară."

Dar dacă întreg personalul de la www.youvebeenleftbehind.com a fost „luat" odată cu Răpirea Bisericii? Cine va avea grijă de site? Nu vă faceți griji, s-au gândit și la asta. Sistemul va intra automat în stare de alertă dacă trei dintre cei cinci membri ai echipei, aflați în locuri diferite din Statele Unite, nu se vor autentifica în sistem timp de trei zile consecutiv. Teoretic, regula trei-din-cinci ar trebui să acopere situația în care doi dintre cei cinci nu îndeplinesc condițiile pentru Răpire. Iar dacă cineva activează sistemul în mod fals, există o altă perioadă de trei zile de așteptare înainte ca e-mailurile să fie trimise automat.

Se pare că adepții Răpirii au luat în calcul toate posibilitățile.

---

politica de acces

Deloc de mirare, marea majoritate a oamenilor care cred că Raiul există cred și că sunt candidații perfecți pentru a primi invitația de-a păși pe Poarta Raiului.

IERI
AM PREZIS
ÎN ACEST LOC
CĂ LUMEA
VA LUA SFÂRŞIT.
LUMEA NU
A LUAT SFÂRŞIT,
DAR REGRET ORICE
INCONVENIENŢE
PE CARE
LE-AM PROVOCAT.

Patruzeci și trei la sută din ei sunt convinși că se califică pentru că „s-au spovedit și L-au acceptat pe Isus ca pe salvatorul lor". Cincisprezece la sută cred că o să ajungă acolo pentru că „au încercat să respecte cele zece porunci", iar alți cincisprezece la sută pentru că „sunt oameni funciarmente buni". În fine, un procent extrem de optimist de șase la sută cred că vor ajunge în Rai pentru că „Dumnezeu îi iubește pe toți oamenii și n-o să-i lase să piară".

În ceea ce privește criteriile de admitere din Biblie – indiferent dacă vorbim de Rai sau de viața veșnică –, ei bine, depinde cui îi pui întrebarea. Dacă citim Biblia evreilor, conservatorii tind să pună accentul pe Lege: cinstește-ți părinții; nu te pierde cu firea în preajma nevestei vecinului; mănâncă borș, nu midii marinate. Liberalii preferă să scoată în prim-plan apelurile la justiție din cărțile profeților. Poveștele acestora nu sunt la fel de precise ca Legea, dar unii spun că ar fi și mai greu de respectat. Acestea sunt rezumate de profetul Mica: „Ce alta cere Domnul de la tine decât să faci dreptate, să iubești mila, și să umbli smerit cu Dumnezeul tău?"[1]

Cât despre Noul Testament, cei de școală veche pun accentul pe spusele ceva mai prescriptive ale lui Isus și ale apostolului Pavel – de exemplu, că divorțul ar fi interzis –, în timp ce liberalii scot în evidență că atât Isus, cât și apostolul Pavel par să fie mai interesați de spiritul decât de litera legii. De exemplu, când un avocat din secolul unu vrea să afle care este calea spre viața veșnică, Isus îi spune să-l iubească pe Domnul Dumnezeul său cu toată inima sa, cu tot sufletul său,

1. Mica 6:8

cu toată puterea sa și cu tot cugetul său; și pe aproapele său ca pe el însuși.[1] Fără altceva.

Mai mult, în altă parte Isus spune că oricum n-ar trebui să judecăm pe nimeni. Poftim? Adică să nu interzicem căsătoriile între homosexuali? Auzi, Isuse, n-ai auzit de „modul de viață creștin"?

Pentru a înțelege importanța spiritului legii, spre deosebire de litera ei, fiți atenți la atitudinea acestei femei:

Polițiștii sunt chemați la un apartament, iar când ajung acolo găsesc un cadavru și o femeie care stătea aplecată asupra lui cu o crosă de golf numărul 5, plină de sânge. Detectivul întreabă:

— Doamnă, e soțul dumneavoastră?

— Da, răspunde femeia.

— L-ați lovit cu crosa aceea de golf? întreabă detectivul.

— Da, l-am lovit, zice femeia.

— De câte ori l-ați lovit?

— Nu știu... de cinci, de șase sau poate chiar de șapte ori... Scrieți și voi de cinci ori.

Deși apostolul Pavel tinde să fie uneori cam aspru, el ne spune că viața veșnică e disponibilă ca un cadou. Așa că n-o putem câștiga în nici un fel! Și cam atât despre criteriile de admitere.

Cu toate acestea, confesiunile creștine vorbesc adeseori ca și cum ar exista un scor divin și doar unii dintre

1. Luca 10:25

noi am putea ajunge pe lista de bursieri. Și mulți creștini cred că Sfântul Petru – păzitorul Porții Raiului – a fost numit să aplice politica de acces și, la fel ca un portar la un club la modă, le pune întrebări celor care bat la poartă.

Un bărbat moare și ajunge la Judecata de Apoi. Sfântul Petru îl oprește la poartă și-i spune:

— Înainte să ajungi la Dumnezeu, m-am gândit c-ar fi bine să-ți spun – ți-am analizat viața și n-ai făcut nimic deosebit de bine sau deosebit de rău. Nu prea știm ce să facem cu tine. Poți să ne spui ceva din ce-ai făcut care să ne-ajute să luăm o decizie?

Bărbatul se gândește un moment, iar apoi spune:

— Da, odată mergeam singur în mașină și am văzut o femeie agresată de un grup de motocicliști. Așa că am oprit, am scos levierul și m-am dus la șeful motocicliștilor. Era un tip bine făcut, plin de mușchi, cu părul lung, cu tatuaje pe tot corpul și cu un inel în nas. Ei bine, i-am smuls inelul din nas și i-am spus c-ar face bine să n-o mai supere pe femeie, nici el și nici gașca lui, căci altfel o să aibă de-a face cu mine!

— Sunt impresionat, spune Sfântul Petru. Când s-a întâmplat asta?

— Acum două minute.

După cum se pare, tehnica de interviu detaliat a Sfântului Petru produce diferențe în politica de admitere.

Raiul se aglomerase, așa că Sfântul Petru decide să-i accepte doar pe oamenii care avuseseră o zi extrem de proastă când muriseră. În prima zi în care începe să aplice această nouă politică, Sfântul Petru îl îndeamnă pe primul de la coadă:

— Spune-mi cum a fost ziua când ai murit.

Tipul zice:

— Ah, a fost groaznic. Eram sigur că nevastă-mea mă înșela, așa că am plecat devreme de la serviciu ca s-o prind asupra faptului. Caut peste tot în apartament, dar nu-i găsesc iubitul nicăieri. Așa că ies pe balcon, unde găsesc un bărbat care zăcea atârnat în exterior, abia ținându-se cu vârfurile degetelor. Intru în casă, iau un ciocan și încep să-i dau peste mâini. Tipul cade, dar aterizează în niște tufișuri și nu moare. Așa că intru în casă, iau frigiderul și-l arunc peste balcon. Frigiderul cade peste el și-l omoară, dar din cauza efortului pe care l-am depus ca să ridic frigiderul, fac atac de cord și mor.

Sfântul Petru nu poate să nege că această zi a fost groaznică și că a fost vorba de o crimă din pasiune, așa că-l lasă pe bărbat să intre în Rai. Apoi îl întreabă pe următorul de la coadă cum a fost ziua în care a murit.

— Sfinte Petre, a fost groaznic. Făceam gimnastică pe balconul apartamentului meu și am căzut peste balustradă. Am reușit să mă prind de marginea balconului apartamentului de sub mine, dar a apărut un dement care a început să-mi dea cu un ciocan peste degete! Am căzut, dar am aterizat peste niște tufișuri și am supraviețuit! Numai că tipul nu s-a potolit și a aruncat un frigider peste mine! Asta m-a dat gata!

Sfântul Petru chicotește puțin, apoi îl lasă să intre în Rai.

— Spune-mi cum a fost ziua în care ai murit, îl îndeamnă el pe cel de-al treilea om.

— Păi, imaginează-ți. Sunt gol-goluț, ascuns într-un frigider...

înțelepciune de la mark twain

Intrăm în rai prin favoritism. Dacă ar fi să intrăm după merite, câinele meu ar fi înăuntru, iar eu afară.

Mark Twain

Conceptele de Rai și Iad sunt determinate nu doar de secta religioasă, ci și de cultura seculară.

Să luăm cazul lui André, un locuitor al Raiului care solicită permisiunea de a-și vizita prietenul, pe Pierre, în Iad. I se acordă permisiunea, iar Satana în persoană îl conduce pe André în apartamentul privat al prietenului său.

Pierre stă tolănit într-un fotoliu, cu o tipă goală superbă în poală, cu o tavă de specialități culinare pe masă lângă el și cu un pahar de șampanie în mână. André nu-și poate crede ochilor.

— Ăsta-i Iadul? exclamă el.

— Da, cu siguranță, suspină Pierre. Femeia e prima mea soție. Brânza e din Belgia. Iar această „șampanie" – ce pot să zic? – nici măcar nu e reală, e din California!

Dar, vă întrebați, de unde vine imaginea Sfântului Petru păzind Porțile Raiului? În Evanghelia după Matei, Isus spune că îi dă lui Petru „cheile de la *împărăția cerurilor*". Aparent, asta înseamnă că Petru are un rol central în inaugurarea unei noi ere, ceea ce poate fi mai vag decât să verifice biletele la intrarea într-o comunitate bine păzită, dar de aici ne-am pricopsit cu imagi-

nea Sfântului Petru ca portar. În Cartea Revelațiilor, unul dintre detaliile viziunilor apostolului Ioan despre Noul Ierusalim este că are douăsprezece porți, iar fiecare dintre acestea „este dintr-un singur mărgăritar". Le punem cap la cap și ce obținem? Sfântul Petru la porțile de mărgăritar, respectiv la porțile raiului.

în raiul tău sau în al meu?

Un criteriu demn de luat în seamă la alegerea unei religii este unde are loc viața de apoi. Gândiți-vă la Budismul Tărâmului Pur. Pe baza credinței că în a noastră degenerată Vârstă de Declin al Dharmei e prea greu pentru majoritatea oamenilor să atingă Nirvana doar prin meditație, Budismul Tărâmului Pur oferă viziuni ale unor tărâmuri celeste budiste la care putem ajunge prin devotament față de Amitabha Buddha. La sfârșitul vieții, când se va face trecerea spre aceste tărâmuri extraordinare, ne va fi mult mai ușor să atingem Nirvana acolo.

În „Sutra Vizualizării", Buddha ne spune cum putem ajunge la o viziune a tărâmului lui Buddha. În transă, putem vizualiza copacii imenși înfloriți, cu frunze din șapte feluri de pietre prețioase. Cele din lapislazuli emit o lumină aurie; florile din cristal emit o lumină purpurie; frunzele de culoarea smaraldului emit o lumină safirie; frunzele de culoarea safirului emit o lumină verde-perlat. E ca și cum ai fi condamnat să trăiești într-o prismă. Copacii sunt acoperiți cu plase de perle. Între plase se află cinci miliarde de palate din flori, iar în fiecare palat din flori trăiesc copiii cerești care poartă

ornamente din cele cinci miliarde de pietre prețioase care îndeplinesc dorințe. (Steven Spielberg n-a putut să creeze această imagine. „Am cerut cele cinci miliarde de palate din flori la Producție, Steve. Ne pare rău, trebuie să te descurci cu treizeci.")

Paradisul musulman e la fel de exotic. Conform Coranului, cei care ajung acolo se vor „odihni pe divane din pietre prețioase așezate față în față, unde vor fi așteptați de tinere nemuritoare cu boluri, căni și o cupă din cel mai pur vin (care nu le va da dureri de cap și nici nu le va lua mințile); cu fructe la alegere și carne de pasăre la discreție. Iar toate nimfele cu ochi negri, caste ca perlele ascunse, vor fi ale lor: o recompensă pentru ce-au făptuit. Am creat nimfele și le-am făcut fecioare, companii iubitoare pentru cei drepți..."[1]

Vestitele fecioare, în număr de șaptezeci și două, nu sunt menționate în Coran, iar proveniența lor din timpuri străvechi este extrem de complicată. Conform unei culegeri de *hadith* (tradiții islamice), povestea a fost spusă de un bărbat care a auzit-o de la un altul, care a auzit-o de la un al treilea, care l-a auzit pe Mohamed spunând: „Cea mai mică răsplată pentru oamenii din Ceruri este un locaș în care se găsesc optzeci de mii de servitori și șaptezeci și două de fecioare."[2] Clericii musulmani numesc acest lanț al povestirilor „slab", așa că nu facem pariu că sunt chiar șaptezeci și două, Daryl. În plus, poate pentru că trăim din ajutoare sociale, șaptezeci și două de fecioare ni se pare cam mult. Cât despre cei optzeci de mii de servitori, asta e o altă poveste.

1. Coran 56:15ff
2. Sunan al-Tirmidhi Hadith 2562.

Deloc surprinzător, viziunea Cerurilor transmisă de o anumită tradiție religioasă relevă adeseori spiritul general al tradiției respective. În hinduism, de exemplu, nici unul dintre multele straturi ale Cerurilor nu este „Paradisul". Toate straturile sunt doar niște niveluri din ce în ce mai rafinate ale purgatoriului prin care trecem, în funcție de karma noastră, pe drumul către adevăratul scop, transcendența *oricărei* existențe.

Confucius, dimpotrivă, a refuzat să facă orice fel de speculații despre Ceruri, deși a acceptat că acesta este lăcașul venerabililor strămoși. El considera că, în fond, Cerurile reprezintă o abatere de la etica practică a relațiilor corecte.

Dar viziunea noastră favorită a Cerurilor, care reflectă spiritul tradiției religioase, este mitologia scandinavă a Valhalei, palatul căpeteniilor de luptători, al cărui acoperiș este din scuturi de aur. Luptătorii plecați dintre cei vii sărbătoresc în fiecare zi mâncând carne de zimbru sălbatic și bând alcool dintr-un craniu de capră. Principala lor activitate este să se bată între ei. Ceva de genul Luptă Mortală în cer.

nori peste tot versus verdeață peste tot

Mulțumim cerurilor că s-au inventat artiștii. Sau, cu alte cuvinte, mulțumim artiștilor pentru Ceruri. Acești oameni cu haine pătate ne-au dat Cerurile pe care le știm – suprasaturate cu elemente de producție groaznic de scumpe.

O mare parte a imaginilor Cerurilor din prezent provine din picturile de la sfârșitul Evului Mediu și din

Renaştere. Să luăm un tablou de la începutul secolului al şaisprezecelea, *Sfânta Treime pe Tron*, de un artist cunoscut doar după numele clientului său, Maestrul lui Iacob al IV-lea al Scoţiei (pentru prietenii lui rapperi, MI4). Aici vedem câteva dintre mărcile distinctive ale Cerurilor care au rezistat la trecerea timpului. Cerurile sunt suspendate între nori, ceea ce înseamnă că sunt *sus*, o direcţie care depinde de locul de pe glob unde te afli (cu excepţia cazului în care eşti adeptul teoriei pământului plat). Norii au avut întotdeauna un rol central în majoritatea conceptelor despre Ceruri: uneori ne aflăm deasupra lor, dar de cele mai multe ori ei reprezintă terenul diafan pe care călcăm. Mai mult, dotările, aşa cum sunt ele, sunt descrise în această pictură în tonuri mute, superpastelate. Culorile primare sunt, evident, prea ţipătoare pentru Ceruri. Şi, în final, doar ca o pată de culoare, vedem urme de curcubeu în jurul Divinităţilor lui MI4. Se pare că deşi nu prea sunt zile ploioase în Ceruri, curcubeiele nu lipsesc.

Sau să ne uităm la *Înmormântarea contelui de Orgaz*, a pictorului de origine greacă Doménikos Theotokópoulos de la sfârşitul secolului al şaisprezecelea. (În ţara sa de adopţie, Spania, el şi-a ales pseudonimul El Greco, considerând că era mai uşor de pronunţat.) Observăm nu doar că paloarea Cerurilor s-a transformat într-o albeaţă semitransparentă, dar că apar şi alte două caracteristici persistente ale Cerurilor: la capitolul garderobă, togile sau veşmintele corale sunt la mare modă. (Cerul este o comunitate cu oportunităţi egale – togile universale şi veşmintele corale, ca şi uniformele şcolare, îi împiedică pe bogaţi să se dea mari în faţa plebeilor.) Halourile şi aripile par să fie opţionale pentru *hoi polloi*.

În fine, spațiul aerian debordează de amoraşi, heruvimi şi îngeri înaripați care sfidează gravitația. Cum aceste drăguțe figuri se multiplică în picturile din Renaştere, lirele şi harpele din aur devin accesorii *de la mode*. Odată cu harpele, începem să observăm pe ici pe colo imagini ale corului ceresc, sau măcar ale secției sopranelor.

Mulți istorici ai artei consideră imaginile Grădinii Edenului – adică raiul pe pământ – un indiciu pentru peisajul ceresc. Este Cerul care ne-a fost luat odată, şi totuşi ne e mai uşor să ne încolăcim simțurile lumeşti în jurul său. Să luăm Grădina aşa cum a fost redată de pictorul olandez din secolul al cincisprezecelea Hieronymus Bosch. (Născut Jeroen Anthonissen van Aken, el şi-a schimbat numele pentru că a considerat că Hieronymus era mai greu de pronunțat.) În partea din stânga a faimosului său triptic *Grădina plăcerilor lumeşti*, un panou numit şi „Paradisul" sau „Grădina Edenului", H.B. contribuie cu câteva caracteristici de bază ale acestei versiuni a Cerurilor: locul este rural, luxuriant şi plin de creaturi adorabile şi prietenoase – Regatul Paşnic, plin de fructe uşor de cules, bogate în fibre. Ceea ce ne face să ne gândim la un banc:

Al şi Betty au optzeci şi trei de ani şi sunt căsătoriți de şaizeci. Deşi departe de-a fi bogați, ei reuşesc să se descurce fără arici la pungă. Ambii sunt destul de sănătoşi, în principal datorită insistențelor lui Betty în ceea ce priveşte regimul alimentar.

În timp ce se îndreptau spre întâlnirea de şaizeci şi cinci de ani de la terminarea liceului, avionul în care se aflau se prăbuşeşte şi cei doi ajung în Rai. La Porțile Raiului, Sfântul

Petru îi însoțește într-o casă frumoasă, cu mobilier din aur și mătase fină, cu o bucătărie dotată complet și o cascadă în baia matrimonială. Se vede și o servitoare care le pune hainele preferate în dulap. Soții rămân cu gurile căscate când îl aud pe Sfântul Petru spunând:

— Bine-ați venit în Rai. Aici e casa voastră acum. Iar asta e răsplata voastră.

Al se uită pe fereastră și vede un teren de golf profesionist, mai frumos decât orice teren de concurs pe care l-a văzut în viața lui. Sfântul Petru îi conduce la club, unde văd un bufet unde se servește un prânz bogat, cu toate delicatesele posibile, de la homar thermidor la filet mignon, și tot felul de deserturi extraordinare. Al se uită neliniștit la Betty, iar apoi se întoarce spre gazda lor.

— Unde sunt felurile fără grăsime și cu colesterol scăzut? întreabă el.

— Asta e cea mai tare chestie, spune Sfântul Petru. Poți să mănânci cât vrei din orice, n-o să te-ngrași și n-o să te-mbolnăvești niciodată. Aici e Raiul!

— Și nu trebuie să-mi iau glicemia sau tensiunea? insistă Al.

— Nu, niciodată, spune Sfântul Petru. Aici nu trebuie decât să te simți bine.

Al se uită la Betty și bombăne:

— Tu, cu cerealele tale integrale! Am fi putut să ajungem aici de-acum zece ani!

Pornind de la aceste elemente de bază, ilustrațiile Bibliei, reclamele din reviste, cărțile de copii, desenele animate și filmele au completat spațiile libere în ceea ce privește imaginea Cerurilor.

„Ți-ai înscenat moartea și înainte –
cum pot să știu că nu-i o înscenare și acum?“

cerurile pentru începători

Cărțile de copii care descriu Cerurile continuă să prolifereze mai ușor decât fabricile de bere. De curând, Maria Shriver (cunoscută și ca doamna Terminator) a publicat *Ce este Raiul?*, o carte de dialoguri între mamă și fiică, după moartea bunicii fetiței. Atunci când fetița întreabă de ce nu poate să vadă Raiul, mama îi răspunde cu o subtilitate filozofică: „Raiul nu-i un loc pe care să-l vezi. E un loc în care să crezi."

Dar Raiul nostru preferat dintr-o carte de copii este *Raiul câinilor* dintr-o carte de Cynthia Rylant. Cățelușii morți nu au nevoie de aripi pentru că preferă să alerge, iar Dumnezeu, sub forma unui fermier bătrân cu mustață albă și o pălărie caraghioasă, vrea ca acești cățeluși să facă tot ce doresc în mod natural. Acest Rai este în mod clar asemănător cu Edenul, plin de iazuri, gâște și îngerași cu care cățelușii se pot juca. Lucrul cel mai important, dacă ești câine, e că Raiul e plin de biscuiți artizanali sub formă de pisicuțe, veverițe și sendvișuri cu șuncă. Ham!

Judecând după ilustrațiile Bibliei, locuitorii Raiului arată mereu mulțumiți, la un pas de infatuare. Ei tind să se adune și să hoinărească în grupuri mici, preferând umbra copacilor cu frunziș bogat. Dumnezeu însuși, acompaniat adeseori de un anturaj de sfinți, are apariții ocazionale. El poartă togă, la fel ca toți ceilalți, dar este ceva mai plutitor – nu că s-ar plânge cineva de asta.

Raiul este unul dintre cele mai populare locuri pentru benzi desenate, împreună cu insulele pustii și cabinetele de psihiatrie. În cele mai multe dintre ele, acțiunea are loc la Porțile Raiului, poantele fiind despre politica de acces.

„Cred că mai bine de-atât nu se poate.“

(Întâmplător, majoritatea desenatorilor preferă Raiul „cu nori" în locul Raiului „cu munți acoperiți de verdeață", poate pentru că lucrează de obicei în alb-negru.)

După trecerea de porți, ne lăsăm absorbiți de o ilară comedie a manierelor: iată-ne în Lumea de Dincolo, dar suntem încă oameni până la ultima picătură și suferim de toate maniile și nevrozele, precum și de banalitatea pământească.

Fără să vă stric cheful, niște benzi desenate cu un Rai în care se joacă cărți ne-au făcut să ne punem perena întrebare: E posibil ca eternitatea – chiar și în Rai – să ne provoace acel vechi *ennui*? Să-l luăm pe Gil, un pescar înrăit.

Gil pescuiește într-un pârâu minunat, când, deodată, prinde un somon superb, de peste zece kilograme. Dar chiar când îl trage spre mal, suferă un atac de cord.

Când își vine-n fire, vede că se află pe malul unui pârâu și mai frumos, care e plin de somoni. Lângă el, vede un echipament de pescuit de ultimă oră. Apucă undița și aruncă momeala. Bingo! Gil prinde imediat un somon spectaculos, de cincisprezece kilograme, pe care-l trage la mal. Se simte extraordinar. Aruncă din nou momeala și prinde imediat un alt pește incredibil. Și tot așa, înșirându-și capturile acestea extraordinare în spatele său, pe malul pârâului.

Dar, pe măsură ce trece timpul, spre după-amiază, Gil își dă seama că nu mai pescuiește cu entuziasmul de altădată. De fapt, chiar începe să se simtă plictisit.

Apoi vede un alt bărbat care se apropie de el pe malul pârâului.

— Deci ăsta-i Raiul, conchide Gil.

— Crezi? vine răspunsul.

raiul pe peliculă

Lumea de Apoi din film ne-a oferit cele mai savuroase detalii ale Rajului. Să ne gândim la clasicul german din 1926 *Faust*, în alb-negru. Deşi filmul nu se concentrează asupra Raiului de zi cu zi, imaginea lui Faust navigând prin continuumul spaţiu-timp cu dracul de partea sa ne oferă o bucăţică din peisajul Raiului: raze strălucitoare de lumină care străbat ceaţa şi edificii greceşti clasice, aparent părăsite înainte de-a fi terminate. O mare parte din imagistică este derivată din operele nemulţumiţilor Dürer şi Brueghel, prin urmare Raiul din *Faust* e întunecos şi misterios ca Iadul, în loc să fie un loc plăcut, în care să-ţi petreci eternitatea.

Ceaţa a devenit obligatorie în filmele care au urmat. În comedia din 1941 *Noul domn Jordan*, vedem ceva ce a devenit cunoscut în departamentele de efecte speciale de la Hollywood ca Raiul din „gheaţă uscată" – o materie subţire, fumurie şi noroasă, pe care cei plecaţi dintre noi pot păşi.

Cerul joacă un rol secundar şi nimic mai mult în muzicalul comedie neagră *Casa din cer* din 1943, dar merită remarcat că oamenii încă păşesc pe nori. Şi, conform stereotipurilor vremii despre afroamericanii copilăroşi şi săraci, dar mereu fericiţi, scara lor spre Ceruri e o scară şubredă din lemn neprelucrat – dar nimănui nu pare să-i pese.

La puţini ani după *Jordan* şi *Casa din cer* a apărut un Rai surprinzător de sofisticat în filmul britanic *O chestiune de viaţă şi de moarte* (redenumit *O scară spre Rai* pentru lansarea în America). Sub aspect vizual, cel mai inteligent eufemism de-aici este că Raiul e alb-negru, în

timp ce viața pe pământ este în culorii vii. (Un locuitor al Raiului venit pe pământ cu treburi remarcă: „Oamenii *sunt morți* după Technicolor acolo sus.") Acest Rai e teribil de auster și deloc distractiv; înregistrarea persoanelor decedate și a orei decesului îi ține ocupați pe funcționari toată ziua. Imaginea e destul de futuristă pentru anii 1940 – benzi rulante cu cei abia decedați, perechi de aripi pe rafturile cu haine din magazine, un automat de răcoritoare.

Acțiunea din *O chestiune de viață și de moarte* este strict *high concept*, dar pune câteva întrebări filozofice de modă veche: e Raiul doar o năzăreală, rezultatul unor disfuncții cerebrale care pot fi reparate chirurgical? Oare disponibilitatea cuiva de-a muri pentru cineva drag reprezintă testul suprem al dragostei adevărate? E mai bine să trăiești în alb-negru decât în Technicolor?

Această ultimă întrebare sugerează că Raiul este un film în sine, sau cel puțin un decor bun pentru turnarea unui film.

Când marele producător și regizor hollywoodian Otto Preminger ajunge în cer, Sfântul Petru îl întâmpină la Porțile Raiului și-i spune că Dumnezeu vrea ca regizorul să facă un ultim film.

Preminger se strâmbă:

— Dar m-am retras din activitate cu mulți ani înainte să mor. M-am săturat de toate problemele de la filmări.

— Ascultă, spune Sfântul Petru, l-am pus pe Ludwig van Beethoven să scrie ceva muzică de film...

— Nu mă asculți, protestează Preminger. Nu vreau să mai fac nici un film.

— Dar l-am luat pe Leonardo da Vinci să-ți facă decorurile! exclamă Sfântul Petru.

— Nu vreau să mai fac nici un film, insistă regizorul.

— Dar uită-te puțin la scenariu, spune Sfântul Petru. L-am pus pe William Shakespeare să-l scrie pentru tine.

— Mda, spune Preminger. Muzică de Beethoven, decoruri de Leonardo, scenariu de Shakespeare. Ce-ar putea să meargă prost? O să-ncerc.

— Excelent! se bucură Sfântul Petru. Doar o mică favoare aș vrea să-ți cer. Am o prietenă care cântă bine...

Raiul kitschos se autodepășește în fantezia *O iubire fără sfârșit* din 1998. Este prima peliculă hollywoodiană despre Rai care utilizează la adevăratul potențial revoluția de după *Războiul stelelor* în ceea ce privește efectele speciale, așa că, în mod evident, producătorii au ales calea Grădinii Edenului – un peisaj monetian asezonat cu artă Kmart, apoi digitalizat cu câini zburători, zâne și tipe tari. Ce obținem este un Rai de Suprasolicitare Senzorială: fiecare imagine e plină de poze de calendar cu raze de lumină aurie, curcubeie, munți cu vârfurile învăluite în nori, izvoare clipocitoare, copaci înfloriți și flori de câmp – ca să nu mai vorbim de așezările greco-romane supraîncărcate, cu coloane clasice și mobilier de grădină din anii '50. E raiul pentru cei cu deficit de atenție.

Nu ne miră că, atunci când vine vorba de chestiunile filozofice, *O iubire fără sfârșit* nu se adresează decât școlii de gândire profundă de tip New Age Airhead. Un arhanghel intonează „Îți creezi propria imagine a Raiului din imaginație", „Gândirea e realitate, lumea fizică e iluzie" și „Aici e loc destul pentru fiecare să-și creeze propriul univers privat". *Poftim?* Asta-l poate face și pe un maestru Zen să chicotească.

Din fericire, *Sensul vieții – partea a VII-a: Moartea* al celor de la Monty Python ne oferă un Rai excentric mai plin de viață și de bucurie decât toate celelalte – chiar dacă e vorba de Raiul Satiric.

Dar înainte ca Circul Zburător al lui Monty să ne ducă acolo, nu putem să nu povestim cum e fantasticul decor. Doamna cu Coasa bate la ușa casei de la țară a unor britanici bogați unde tocmai are loc o cină festivă. Gazda, în sacou și cu cravată, deschide și vede Moartea agitându-și coasa.

— Ați venit pentru gardul viu? întreabă el.

Vine soția și o invită pe Doamna cu Coasa la masă, zâmbindu-le prostește invitaților: „E cineva din sat", iar apoi: „Dragule, pune-i Doamnei ceva de băut."

Fără să guste gluma, Doamna cu Coasa îi informează:

— Am venit să vă iau.

La care unul dintre invitați spune:

— Mda, asta cam strică seara, nu-i așa?

Una-două ajung *toți* (bucata de somon pe care o servea gazda se pare că fusese contaminată cu botulism) în Rai, sosind la recepția unui hotel modern, vopsit în alb. De acolo, invitații sunt conduși în Camera Roșie, o sală cu aer de Las Vegas, unde mesele sunt ocupate de diverse personaje din diferite epoci. Și dintr-odată începe spectacolul: o fantezie muzicală și dansantă în care apare un tip care aduce cu Tom Jones, cu fete-îngeri la *backing vocals,* cu țâțe cerești la vedere. (Filmul de animație foarte popular *South Park: Mai mare, mai lung și necenzurat* include și el niște îngeri cu țâțe goale și cu funduri atâtătoare – observăm cumva un trend aici?)

Sensul vieții se termină cu o femeie în fața șemineului, care spune că sensul vieții este, ei bine, ca de obicei și

banal: să fim drăguți unii cu alții, să mâncăm bine și să ne distrăm. În context, asta ne liniștește într-un mod ciudat.

---

la dracu', spunem noi

Nu cred că e cazul să ne apucăm acum să vorbim despre Iad, destinația eternă a celor păcătoși. Ca și Raiul, Iadul are o viață postbiblică proprie, decorurile sale învăpăiate fiind ilustrate de pictori, desenatori, autori de benzi desenate și producători de filme, ca să nu mai vorbim de poeți, ca de exemplu Dante, al cărui Infern ne pune la dispoziție nouă niveluri diferite de iad. O parte din imaginile acestei lumi subpământene ne-au parvenit din Hadesul mitologiei grecești, un cartier dur de pe cealaltă parte a râului Styx, dar majoritatea imaginilor provin din coșmarurile artiștilor și ale comedianților.

E suficient să spunem că Iadul ne dă încă un motiv de angoasă în fața morții *chiar dacă ar exista viața de apoi*: Și dacă sufletele noastre *sunt* eterne, dar tot ajung în această cameră de tortură?

Hai să nu investigăm posibilitatea.

Ca de obicei, cântăreții de country par să fie mai cu capul pe umeri decât pictorii și producătorii de film. Cum spune Loretta Lynn în unul dintre cântecele ei:

Toți vrem să mergem în Rai, dar nimeni nu vrea să moară.

Doamne, vreau să merg în Rai, dar nu vreau să mor.

Mi-e dor de ziua în care o să mă nasc din nou, pentru că-mi place să trăiesc aici, pe pământ.

Toți vrem să mergem în Rai, dar nimeni nu vrea să moară.

Zi-le-o tot așa, Loretta!

Suntem alături de tine, Daryl. Ia dă-ne bolul cu cereale integrale.

IV

viața de după moarte: cărți poștale din lumea de dincolo

Cine e la telefon, mătușa Lulu care a murit?
Dacă da, e nepoliticos să închizi?

{9}
luminița de la capătul tunelului

OK, Daryl, știi cum stă treaba: Ți se oprește inima, ți se oprește respirația, nu mai ai semne vitale... și dintr-odată te desprinzi de propriul corp și plutești undeva sus – de fapt, plutești chiar deasupra trupului tău părăsit! Și te simți minunat, extatic, grozav. Știi că ești mort, dar asta nu te supără – ba chiar te bucură! Iar în momentul ăsta începe muzica – o serenadă celestă, harpe, cor, poate câte un flaut pe ici, pe colo. Superb.

Hei, dar ce-i cu dâra aia strălucitoare de lumină din depărtare? Ești atras inevitabil spre ea. E la sfârșitul unui tunel lung. Trebuie să mergi spre ea, pur și simplu trebuie. Dar stai, cine stă la intrare? Unchiul Bertie? „Hey, Daryl, ce mai faci?" „Unchiule, nu te-am văzut de... uau... de când ai murit, din 1987! Ce chestie!" Și Mătușa Lulu. Fostul meu antrenor de fotbal, Billy Wasalinski. Frank Sinatra...

Doamne Sfinte! Asta e! Sunt în drum spre Rai!

Dintr-odată, în fața ta începe să se deruleze un film în sepia. E propriul tău film biografic, cu evenimentele – sau cel puțin cu punctele cele mai importante – din viața ta pământească derulându-se pe ecran. Hei, uite-l pe bătrânul Buster, câinele tău, alergând prin iarbă când aveai șase ani!

Dar chiar atunci se aude o voce de sus.

— Nu te grăbi, Daryl, spune vocea. Încă nu ți-a sunat ceasul. Mai ai treburi de rezolvat pe lumea asta. Trebuie să te-ntorci și să-ți termini misiunea ca trezorier al Cavalerilor lui Columb.

Și atunci te trezești pe masa de operație, gâfâind.

— Ce... ce s-a-ntâmplat? reușești să îngaimi.

O femeie în halat alb se conturează nedefinit deasupra ta.

— Ai fost plecat dintre noi o vreme, Daryl, spune ea.

— Plecat?

— În moarte clinică, spune ea, arătând spre un monitor cardiac.

— Cât timp?

— A, vreo zece secunde, răspunde femeia.

Abia atunci îți dai seama c-ai avut o experiență de moarte iminentă, un fenomen atât de popular, încât e denumit de cunoscători EMI, pur și simplu.

Ești într-un grup select, Daryl. Lista celebrităților care au avut EMI îi include pe Elizabeth Taylor, Sharon Stone, Peter Sellers, Gary Busey, Erik Estrada, Donald Sutherland, Burt Reynolds, Chevy Chase și Ozzy Osbourne, care de fapt a „murit" de două ori după un accident de motocicletă în urma căruia a stat în comă opt zile. Asta ca să-ți dai seama că nu vorbim de niște țicniți oarecare.

Nebunia cu EMI a început în 1975, la publicarea cărții lui Raymond Moody, *Viața de după viață: investigarea unui fenomen – supraviețuirea dincolo de moartea trupească.* Sute de persoane fără legătură una cu cealaltă, intervievate de Moody, au semnalat toate sau cel puțin o parte din experiențele pe care tocmai le-ai avut și tu, Daryl. Cartea a fost un bestseller absolut. Ecranizarea ei a dat lovitura în cinematografe. Au fost raportate din ce în ce mai multe EMI-uri și, după dezvoltarea in-

ternetului, cei care trecuseră prin EMI au intrat în legătură unii cu alții și au putut să-și compare experiențele.

EMI-urile păreau să dovedească nu doar că există viața de apoi, ci și că întregul pachet religios se bazează pe experiențe reale. Avem aici doar o *dovadă empirică* a existenței Raiului, a Iadului, a lui Dumnezeu, a lui Satana, a telepatiei și a îngerilor canini.

Dar ce să vezi, chiar când totul mergea excelent, iar adepții EMI-urilor credeau că nu mai era nimic de dovedit, au apărut niște tipi cu înclinații științifice și filozofice și ne-au stricat toată bucuria, ca de obicei. Acești sceptici încep de cele mai multe ori admițând că nu pot să demonstreze *contrariul* existenței vieții de apoi, ori a unei mostre din ea în timpul „morții clinice", dar, pe de altă parte, dovezile oferite – relatări subiective ale unor EMI-uri – nu dovedesc nici ele existența vieții de apoi. Ca orice experiență paranormală – să spunem că vezi niște ceainice care zboară în jurul capului soției –, nu există nici un test obiectiv pentru a valida experiența persoanei. Principala întrebare legată de EMI-uri este dacă experiența are vreo legătură cu realitatea noastră empirică „obișnuită" („lumea reală") sau este cauzată, să zicem, de o flatulență cerebrală.

Crearea bruscă a unor sinapse neobișnuite este explicația alternativă a scepticilor pentru experiențele de moarte iminentă – ele sunt o formă neobișnuită de activitate cerebrală, declanșată probabil de trauma produsă de datul colțului. Neurochirurgul Philip Carter declară: „Creierul este un computer superperformant. Când se închide și repornește, revine cu o activitate intensă, care poate produce modificări." El sugerează că atât experiența, cât și amintirea unei EMI este produsul unui creier modificat de eveniment, la fel cum, în cazul

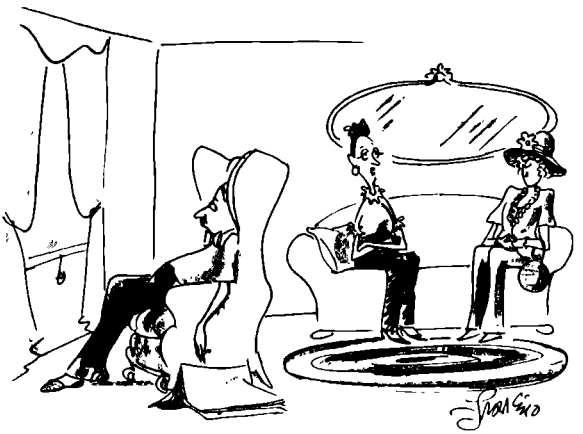

„Săptămâna trecută cred c-am avut
o experiență de moarte iminentă."

epilepticilor care relatează experiențe transcendentale din timpul convulsiilor, s-a putut înregistra pe EEG o activitate neobișnuită a creierului.

Un vârstnic își pierde cunoștința, iar monitorul cardiac confirmă oprirea inimii. După aproximativ douăzeci de secunde de resuscitare, bărbatul își revine. Explicându-i că inima i se oprise pentru o vreme, doctorul îl întreabă dacă își aduce aminte ceva neobișnuit din perioada respectivă.

— Am văzut o lumină puternică, spune vârstnicul, iar în fața mea, un bărbat îmbrăcat în alb.

Surescitat, doctorul îl întreabă dacă poate să-l descrie pe acel bărbat.

Iar vârstnicul răspunde:

— Sigur că da. Erați dumneavoastră.

Când adepții EMI-urilor spun că un mare număr de oameni au raportat experiențe similare de moarte iminentă și că acesta este un fel de consens intersubiectiv, scepticii rămân sceptici, indicând că similaritatea de detalii a EMI-urilor este, fără îndoială, produsul comunicării – aproape toată lumea știe cum *ar trebui* să fie o EMI de la televizor sau din cartea lui Moody, de exemplu. De asemenea, ei pot să spună și că peste douăzeci de procente dintre americani cred că au fost răpiți de extratereștri – ca să nu mai vorbim de hârjonelile cu alte forme de viață. Aceste statistici aruncă o urmă de îndoială asupra argumentului de intersubiectivitate adus de adepții EMI-urilor.

Carter și alții cred cu adevărat că aceste EMI-uri sunt grozave – nu doar pentru că semnalează existența vieții de după moarte, ci și pentru că sugerează că procesul

morții poate fi plăcut. Totuși, ei consideră că doar aproximativ zece procente dintre cei care trec prin experiențe de moarte iminentă au această senzație de plăcere; marea majoritate sunt speriați și se simt groaznic când dau ortul popii.

Dar stai puțin, Daryl. Există și filozofi (ca să nu vorbim de o pleiadă de mistici) care pretind că acele stări mintale modificate, indiferent de originea lor – de exemplu, de la „ciupercuțele magice" – , ne dau informații diferite despre o „realitate" care există în afara granițelor spațiului și timpului. Filozoful american din secolul al nouăsprezecelea William James era convins de asta. În principala sa lucrare, *Varietatea experiențelor religioase*, James scrie despre experiențele pe care și le-a indus sub influența protoxidului de azot:

> În acel moment, mi-a fost indusă o concluzie, iar impresia mea cu privire la adevărul ei a rămas nezdruncinată de-atunci. Conștiința noastră normală din momentele de trezie, conștiința rațională, cum o numim noi, este doar *un* tip special de conștiință, în timp ce peste tot în jurul ei, despărțite doar de niște paravane extrem de subțiri, zac forme potențiale de conștiință cu totul diferite. Putem trece prin viață fără măcar să ne gândim la existența lor; dar dacă aplicăm stimulii necesari, toate aceste tipuri distincte de mentalități ni se arată în deplinătatea lor, toate având, probabil, aplicabilitate într-un domeniu.[1]

1. William James, *The Variety of Religious Experience* (Modern Library, New York, 1902), p. 378.

Dacă opinia lui James vi se pare cunoscută, asta se întâmplă, probabil, pentru că se potrivește cu observațiile făcute de Jill Bolte Taylor când a suferit un atac cerebral. Sau poate din cauză că frecventați același pub ca noi, cel unde scrie: **„Realitatea este o halucinație indusă de lipsa de alcool."**

{10}
gluma originală cu cioc-cioc

Deci în timp ce stați îngropați în cărțile voastre, încercând să vedeți dacă există un suflet nemuritor, Gladys a mea pălăvrăgește cu mătușa Edna în fiecare noapte.

Și ce legătură are asta cu ce vorbeam noi?

Mătușa Edna a murit acum treizeci de ani.

A, da, așa-zisul spiritism. De fapt, Daryl, există unii filozofi de bună credință – oameni ca William James și moralistul britanic de secolul al nouăsprezecelea Henry Sidgwick – care s-au furișat în camere întunecate din același motiv. Nu ca să stea de vorbă cu Edna, bineînțeles, ci cu alții de pe Lumea Cealaltă.

Iar răspunsul covârșitor al restului comunității academice și științifice a fost: „Oare oamenii ăștia au luat-o razna?"

Dar în jurul anilor 1870 era la modă să fii ciudat. Madame Blavațki, o americancă exotică de origine rusă, cu rude în Tibet, a fondat Societatea Teozofică din New York în 1875, dedicată studiului „spiritualismului". Ședințele de spiritism făceau ravagii atât în Anglia, cât și în America. Un cântec la modă pe vremea aceea, *Spirit*

Rappings, a devenit pe loc vestitorul mişcării New Age şi ar putea fi considerat primul hit rap din istorie:

Softly, softly, hear the rustle
Of the Spirits' airy wings;
They are coming down to mingle
Once again with earthly things...
Rap-tap-tap lost friends are near you;
*Rap-tap-tap they see and hear you...**

Rap-tap-tap? Oare la ce s-o fi gândit domnul James, renumit profesor la Harvard?

Întâmplător, James (frate cu Henry, dar fără legătură cu Jesse), se gândea să fie *deschis la minte*. Teoria sa în stil american despre cunoaştere postulează că adevărul nu este static; mai degrabă, el evoluează permanent. Iar *materialiştii* – filozofii de la Lucreţiu la Thomas Hobbes, care credeau că *doar* lumea materială era reală – încercau să oprească adevărul în loc. Pentru James, teoriile adevărate sunt cele *utile*; ele nu doar că acceptă toate lucrurile cunoscute, ci deschid drum pentru descoperirea adevărurilor viitoare. Dacă viitorul se dovedeşte a contrazice adevărurile de astăzi, nici o problemă: vom adopta contradicţiile şi vom declara teoriile respective ca fiind false. Dar între timp, dacă o ipoteză ne canalizează acţiunile în mod satisfăcător, atunci pentru James este suficient de adevărată pentru

* Încet, încet, auzi murmurul / Freamătă aripile spiritelor / Se-amestecă din nou ca aerul / Printre noi din lumea viselor... / Rap-tap-tap prietenii pierduţi sunt lângă tine; / Rap-tap-tap ei te văd şi te aud bine... (*n. tr.*)

a o numi, ei bine, „adevăr". (Din păcate, Stephen Colbert nu se născuse încă pentru a-i oferi lui James neologismul său, „adevăr empiric".)

Conform epistemiologiei lui James, a nega posibilitatea ca un spirit să supraviețuiască morții trupului reprezintă o formă de materialism *dogmatic*: ea trânteşte efectiv uşa în nas posibilității de-a afla un nou adevăr.

Tap, tap, rap, rap, deschideți-vă mintea pentru noi posibilități, dragi universitari simandicoşi!

Mai mult, James apără „voința de-a crede", mai ales când vine vorba de religie. Prin asta, el înțelege „dreptul nostru de-a crede orice este suficient de viu ca să ne ispitească voința". Deşi nu avem dreptul să credem nimic care este incompatibil cu faptele aşa cum le cunoaştem, când vine vorba de credințe religioase sau de credința în libertatea voinței – *când faptele cunoscute sunt insuficiente pentru a răspunde la întrebare* –, avem libertatea de-a alege calea care ni se pare cea mai bună. James a arătat cu inteligență cum a funcționat povestea asta când a scris în jurnal: „Primul meu act de libertate a voinței va fi să cred în libertatea voinței."

---

marx cel de neuitat

James a gândit o modalitate utilă de a-i împărți pe filozofi în „duri (*tough-minded*)" şi „sensibili" (*tender-minded*). Cei din urmă sunt mai interesați de principii decât de fapte, de idei decât de dovezile senzoriale, fiind totodată mai idealişti, mai optimişti, mai religioşi şi mai dispuşi să creadă în libertatea voinței. Durii sunt mai interesați de

fapte decât de principii, cred mai mult în dovezile senzoriale decât în idei, sunt mai materialişti, mai pesimişti, mai atei, mai fataliști şi mai sceptici. Fiecare se simte superior celuilalt: durii cred că sensibilii sunt niște proşti sentimentali; sensibilii cred că durii sunt lipsiți de rafinament şi cruzi. Majoritatea dintre noi, credea James, suntem o combinație dintre cele două tipuri. Dar, evident, James nu l-a cunoscut pe Groucho Marx. (De fapt, există un motiv bine întemeiat pentru care cei doi nu s-au întâlnit.)

Groucho, deşi excentric, era dur sută la sută. La un moment dat, el a acceptat, contrar propriei voințe, să însoțească un grup de prieteni într-o vizită la un medium hollywoodian extrem de scump. Acesta a dat ture în jurul mesei, chemând diverse rude decedate, transmițând mesaje de la ele, făcând predicții şi răspunzând încrezător la toate întrebările. După două ore, mediumul a spus:

— Îngerul meu de medium a obosit. Nu mai pot să răspund decât la o singură întrebare. Puteți afla orice doriți.

La care Groucho:

— Care e capitala statului Dakota de Nord?

Dar să ne întoarcem în secolul al nouăsprezecelea, când Societatea pentru Cercetări Parapsihologice din Anglia şi filiala sa din America (ambele continuând să existe) au abordat subiectul lumii spiritelor cu frică şi cutremurare – şi asta nu pentru că le-ar fi fost frică de

stafii, ci pentru că era în joc reputația membrilor lor. Ei au văzut clar că era spre binele lor să fie cât mai sceptici posibil față de presupusele realizări ale fiecărui medium.

Bineînțeles, Madame Blavațki a fost dată în vileag rapid ca șarlatană, în ciuda faptului că opusese mult timp rezistență investigațiilor Societăților, susținând că activitatea ei s-ar fi desfășurat cel mai bine într-un altar aurit pe care și-l construise la Madras, în India. Acel altar ar fi avut niște sertărașe în care apăreau brusc „scrisori spiritualiste" de la cei de dincolo. Dar Richard Hodgson, un student australian la filozofie al colegului britanic al lui James, Henry Sidgwick, a reușit să pătrundă în altar și a descoperit niște sertare cu două fețe, în care servitorii lui Madame Blavațki îi puneau scrisorile. Se pare că Madame B. se ocupa cu contrafacerea misivelor de la decedați pe baza unor scrisori pe care aceștia le scriseseră cât încă fuseseră „printre noi", deschizându-le la abur, furând informațiile personale, resigilându-le, iar apoi imitând scrisul celor dispăruți pentru a crea „scrisorile spiritualiste" pline de informații personale. Și iată cum Madame Blavațki a anticipat cuvintele nemuritoare ale teoreticianului comunicării, Marshall McLuhan: „Mediul este mesajul."

știință sau ședință (de spiritism), sănătoși să fim

Un ventriloc se duce la agentul său, disperat să-și găsească de lucru. Agentul spune că-i pare rău, dar numărul său nu se mai bucură de o cerere atât de mare, deoarece showurile de varietăți *live* nu prea mai sunt la modă, lucru valabil și pentru

Ed Sullivan. Singurul sfat pe care i-l dă e același pe care l-a dat și altui ventriloc – să-și deschidă un cabinet de spiritism.

Așa că ventrilocul se gândește, găsește în final un sediu la un preț bun și se pune pe treabă. Primul client care intră este o văduvă îndurerată. Ea vrea să stea de vorbă cu soțul ei plecat recent dintre cei vii.

— Cât costă?

Ventrilocul spune:

— Pentru cincizeci de dolari, poți să-l întrebi ce vrei și-o să răspundă „da" cu o lovitură în masă și „nu" cu două lovituri. Pentru o sută cincizeci de dolari, poți să-l întrebi ce vrei și-o să-ți răspundă prin viu grai. Și mai există și varianta specială, de cinci sute de dolari.

— Asta ce mai e? întreabă femeia.

— Poți să-l întrebi ce vrei, o să-ți răspundă prin viu grai, iar între timp eu o să beau un pahar cu apă, răspunde ventrilocul.

drepturile celor plecați dintre cei vii

În discuțiile despre spiritism nu prea se pune preț pe respectul pentru cei morți, care sunt chemați la apel. De ce trebuie să apară la cerere? Oare n-ar putea și ei să aibă un program încărcat? Și n-au dreptul să folosească identificarea apelantului?

Un chelner cu state vechi era jelit de clienți după moarte. Era atât de iubit, încât mai mulți clienți au organizat o ședință de spiritism în restaurant pentru a încerca să-l contacteze.

S-au strâns cu toții pe întuneric în jurul unei mese, ținându-se de mână, în timp ce mediumul striga:

— Snark Withers! Chem spiritul lui Snark Withers!

Liniște.

— Snark Withers! a strigat mediumul din nou. Chem spiritul lui Snark Withers!

Din nou, liniște. Oamenii din jurul mesei au început să-și piardă răbdarea. Remarcând problema, mediumul a zbierat:

— Ordon spiritului lui Snark Withers să se-arate!

Și iată că deasupra mesei a apărut o imagine plutind, pe care toți au recunoscut-o ca fiind a prietenului lor mort.

— Ne pare bine să te vedem, a spus unul dintre clienți. Dar de ce-a durat atât de mult pân-ai venit?

Uitându-se cu dezgust la ei, stafia a răspuns:

— Nu e masa mea!

Totuși, atât Sidgwick, cât și James continuă să admită posibilitatea ca, pe lângă șarlatani, să existe și niște mediumuri adevărate, cu o putere autentică de a-i contacta pe morți – 5%, apreciază ei. (Nu întrebați.) Un medium considerat de ei foarte promițător a fost Eusapia Palladino, o femeie din Italia care se excita când intra în transă și se ghemuia în poala participanților de sex bărbătesc. (De unde și formula: „Mediul este *masajul*.")

Dar, bineînțeles, psihologul germano-american Hugo Munsterberg a prins-o pe Eusapia trișând: își scotea un picior din pantoful care rămânea sprijinit pe piciorul celălalt, iar cu piciorul gol mișca o măsuță din spatele ei. James a fost furios pe Munsterberg. Da, Eusapia mai trișa pe ici, pe colo, dar asta tot nu explica fenomenele parapsihologice petrecute când era monitorizată atent. Se pare că Eusapia a scos la lumină partea sensibilă a lui James. Cu siguranță, ghemuitul în poală a avut rolul lui.[1]

1. Aceste povești privind investigațiile ședințelor de spiritism ale lui James, Sidgwick și Munsterberg se regăsesc în Deborah

ce-ar zice william james de asta?

De mai multe luni încoace, doamna Pitzel se ruga de soțul ei s-o însoțească la o ședință de spiritism la Madame Freda.

— Milty, e-o țigancă adevărată și poate să aducă vocile morților de pe lumea cealaltă. Vorbim toți cu ei! Săptămâna trecută am vorbit cu mama, Dumnezeu s-o odihnească. Milty, pentru douăzeci de dolari ai putea să vorbești cu bunicul tău de care-ți este atât de dor!

Milton Pitzel n-a putut să reziste acestei tentații. La următoarea ședință de spiritism de la Madame Freda, Milty s-a așezat la masa verde, sub lumina reflectoarelor, ținându-se de mână cu câte o persoană de fiecare parte. Toți mormăiau *Oooom, ooom, tonka tooom.*

Madame Freda, cu ochii pierduți în transă, făcea pase peste o bilă de cristal.

— Mediumul meu... Vashtri, a spus ea. Intră. Cine-i cu tine? Cine? Domnul Pitzel? Bunicul lui Milton Pitzel?

Milton și-a înghițit nodul din gât și a întrebat:

— Bunicule?

— A, Milteleh? s-a auzit o voce subțire și tremurată.

— Da! Da! a strigat Milty. Sunt eu, Milty al tău! Bunicule – *zayde* – ești fericit pe lumea cealaltă?

— Milteleh, sunt în extaz. Sunt cu bunica ta, râdem, cântăm. Ne uităm cu venerație la fața strălucitoare a Domnului nostru!

Au urmat alte zece întrebări pe care Milty le-a pus *zayde*-ului său, iar la fiecare întrebare a primit răspuns. La un moment dat, vocea a spus:

Blum, *Ghost Hunters: William James and the Search for Scientific Proof of Life After Death* (Penguin, New York, 2006).

— Milteleh, acum trebuie să plec. Mă cheamă îngerii. Mai pot să răspund la o singură întrebare. Întreabă-mă orice.

— *Zayde*, a oftat Milty, când ai învățat engleza?

---

să-i reflectăm pe cei morți

Să-i lăsăm pe adepții New Age-ului să transforme mișcarea rap-tap-tap într-un obiect de consum la modă în secolul douăzeci și unu, *psihomanția*. Este vorba de o cameră întunecată unde, contra unei sume modice, te poți uita într-o oglindă imensă, poți să intri în transă și să comunici cu morții. *Psihomanția* datează încă din vremea vechilor greci, care se uitau în iazuri reflectorizante pentru a invoca lumea spiritelor.

Unii psihologi moderni insistă că toată tărășenia este o halucinație rezultată dintr-o formă de privare de percepții vizuale produsă într-un mediu monocromatic fără orizont – așa-numitul Efect Ganzfeld. Mă rog, spuneți-le-o tipilor de la psychomanteum.org, unde un invitat care s-a privit în oglindă a scris:

> M-am rugat la Dumnezeu s-o lase pe Blu [pisica mea] să se manifeste dacă voia, și atunci am văzut un vârtej de energie albă. Am crezut că ar putea să fie Blu, care încerca să se facă vizibilă. M-am uitat la asta, apoi am adormit și am visat că sunt Blu și că alerg după un iepure.
>
> Ganzfeld, pe naiba!

Prin urmare, Daryl, poate vrei să-i pasezi și lui Gladys câte ceva din informațiile astea.

Vezi să nu! De când am început să umblu cu voi, preferă să stea de vorbă cu mătușa Edna, nu cu mine.

V

moartea ca stil de viață

Did you ever get the feeling that you wanted to go,
But you wanted to stay,
But you wanted to go?*

Jimmy Durante cântând la banjo
în *The Man Who Came to Dinner*

* Ai simțit vreodată că vrei să pleci, / Dar să rămâi, / Dar să pleci? (*n. tr.*)

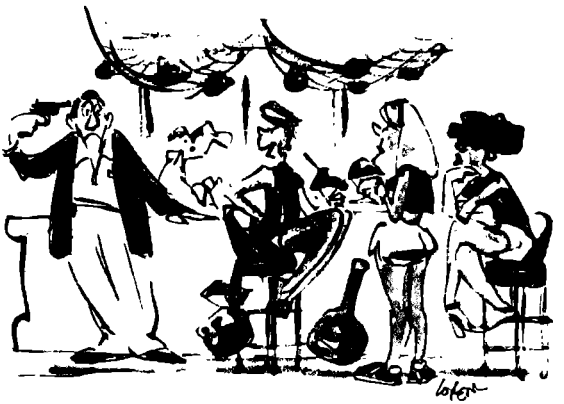

„Ei bine, în sfârșit, *un om care a înțeles!“*

{11}
o poantă mai bună decât moartea

Hei, Daryl, ce faci aici? Recunoaştem că abia te-am cunoscut, dar ni se pare că eşti genul de om optimist. Şi-atunci, ce cauţi cu pistolul în gură?

Aaah... Wigos... Phip...

Ce tot îndrugi, Daryl? Serios, nu prea înţelegem ce spui dacă stai cu chestia aia în gură. Nu vrei mai bine s-o scoţi puţin ca să discutăm?

Snrgg... Filtm... Snork...

Stai aşa, Daryl. Înainte să apeşi pe trăgaci, nu vrei să ne răspunzi la vreo două-trei întrebări mai filozofice? Promitem să nu te reţinem prea mult – deşi, dintr-un punct de vedere, ai destul timp la dispoziţie comparativ cu o eternitate de neant. Şi nu, nu vrem să te facem să te răzgândeşti, indiferent ce-ai de gând să faci. Nu, nici vorbă – e sută la sută decizia ta. Noi doar adunăm date – despre înţelesul existenţial al vieţii, despre moralitatea sinuciderii, despre excepţiile din poliţa ta de asigurare de viaţă... genul ăsta de lucruri.

Mai întâi, vrem să te felicităm pentru că te-ai gândit la chestiunea pe care existenţialistul francez Albert

Camus o numea în secolul douăzeci chestiunea metafizică supremă. Cum spune Al în primele rânduri ale eseului său *Mitul lui Sisif,* **„Nu există decât o problemă filozofică într-adevăr importantă: sinuciderea. A hotărî dacă viața merită sau nu să fie trăită înseamnă a răspunde la problema fundamentală a filozofiei."**[1]

Ce vrea să spună Al este că din momentul în care o persoană devine conștientă de sinucidere ca alternativă la viață, iar persoana respectivă decide să *nu* se sinucidă – să zicem, spre deosebire de tine, Daryl –, acea persoană a făcut o alegere conștientă în favoarea vieții. Respectiv în favoarea vieții *sale.* Ea a făcut primul pas spre acceptarea întregii responsabilități pentru existența sa. Acea persoană *există* pentru că *a ales* să existe. Într-un fel, ea a început sarcina de-a se crea pe sine, o sarcină care durează toată viața.

De ce ar vrea cineva să facă asta, ai putea să întrebi, și pe bună dreptate. De fapt, se prea poate ca tu, Daryl, așa cum stai acum, cu degetul pe trăgaci, să fi răspuns deja la această întrebare într-un mod satisfăcător pentru tine: într-adevăr, nu există nici un motiv pentru care să vrei să continui să-ți creezi viața. Dar în cazul în care există un cât de mic dubiu c-ai analizat această întrebare pe deplin, credem că acum ar putea fi un moment foarte bun să-ți mai dai o șansă.

Camus nu prea oferă motive optimiste pentru a alege să nu te sinucizi. El crede că viața este complet lipsită de sens în înțelesul comun. De fapt, personajul principal din *Mitul lui Sisif* își petrece zilele împingând o piatră

1. Albert Camus, *The Myth of Sisyphus* (Vintage, London, 1991), p. 3.

imensă și foarte grea la deal, toată ziua, pentru ca apoi, după ce se rostogolește la vale, s-o ia de la capăt. Nu e chiar un exemplu de viață împlinită, nu? Deci am putea să credem că Albert Camus ar fi adeptul graffito-ului de pe peretele de la baie din cafeneaua noastră existențială preferată: **„Viața e o glumă; sinuciderea e doar poanta."** Dar nu, bătrânul Al,e *împotriva* sinuciderii.

În paragraful final al eseului său, Camus scrie: „Trebuie să ni-l închipuim pe Sisif fericit." De ce fericit? Poate pentru că, la fel ca antieroul romanului *Străinul* al lui Albert Camus, chiar înainte de execuție, „se deschidea tandrei indiferențe a lumii". Ceva de genul viața e absurdă, deci și moartea e tot absurdă – distractiv, nu? Totul e doar o glumă cosmică, așa că, la naiba, să ne distrăm!

---

peggy lee se prinde de gluma cosmică

În hitul său *Is That All There Is?* din 1969, domnișoara Lee vorbește pentru o întreagă generație de adepți ai absurdului care vor să se distreze.

Când aveam doișpe ani, tata m-a dus la circ, la cel mai mare spectacol din lume.
Am văzut clovni și elefanți și urși dansatori.
Am mai văzut o doamnă frumoasă în colanți roz, care a zburat sus de tot, deasupra capetelor noastre.
Iar eu stăteam acolo, uitându-mă la acest spectacol minunat.
Am avut impresia că lipsea ceva.
Nu știam ce, dar, când s-a terminat,

Mi-am spus: „Atât? Doar atât? Ăsta e circul?"
Asta e tot, asta e tot?
Dacă asta e tot, prieteni, atunci să dansăm.
Să ne îmbătăm și să ne distrăm
Dacă asta e tot.
Știu la ce vă gândiți,
Dacă asta simte, de ce nu termină odată cu toate?
Dar nu, nu eu. Nu mă grăbesc spre dezamăgirea finală,
Pentru că știu prea bine, acum, vorbind cu voi,
Că atunci când o să vină ultima clipă și când o să-mi dau ultima suflare
O să mă întreb:
Asta e tot, asta e tot?
Dacă asta e tot, prieteni, să dansăm.
Să ne îmbătăm și să ne distrăm
Dacă asta e tot.

Acest imn existențialist a fost scris de Jerry Leiber și Mike Stoller, vestiți pentru *Hound Dog*. Și mai surprinzător, Stoller spune că a fost inspirat de povestirea *Dezamăgire* de Thomas Mann.

Dacă argumentul cu distracția nu te convinge, Daryl, gândește-te la abordarea mai serioasă a lui Camus în legătură cu sinuciderea: sinuciderea este un eșec al curajului moral, o renunțare la responsabilitatea noastră de-a îmbrățișa absurditatea vieții.

Te mișcă argumentul ăsta, Daryl?

Aargh... Wigos... Phip...

Hei, Daryl, te-ai întors de unde-ai plecat? Sau vrei să spui c-ai citit Goethe și crezi că sinuciderea are ceva artistic, ceva din eleganța sufletului chinuit? Dumnezeu știe, publicarea

cărții lui Goethe, Suferințele tânărului Werther, *a declanșat o conflagrație de sinucideri romantice în întreaga Europă. Vorbim de romantismul secolului al optsprezecelea.*

Niggum... flirp...

Mai ești cu noi, Daryl? Chiar ne-ar plăcea să vorbești mai clar. Ești mai greu de înțeles ca Demostene.

A, poate spui că nu-ți înțelegi condiția personală, acel set particular de împrejurări care te-a adus în această poziție existențială cu pistolul în gură. Te rugăm să ne ierți!

Pe bune, Daryl, ai vreo boală terminală care-ți produce suferințe fizice și anxietate? De-asta vrei să pui punct?

Dacă da, poate că te-ar ajuta să știi că te afli în compania unor filozofi deosebiți. Stoicii antici spuneau că scopul vieții este „înflorirea" sau „trăitul în comuniune cu natura". Așa că dacă nu mai înfloresti, poți să-ți iei viața. Cum spunea Cicero: „Când imediatul unei persoane conține cu preponderență lucruri în comuniune cu natura, e indicat ca ea să rămână în viață; când deține sau vede în perspectivă mai mult lucruri contrare naturii, e nimerit să se despartă de viață."[1]

Cine-a știut că doctorul Kevorkian era stoic? Dr. K. (sau, cum ar spune unii, Dr. D.) ridică o problemă și mai complexă, respectiv dacă e bine să ajuți pe *altcineva* să se sinucidă. Nu vorbim aici de problemele juridice; moral vorbind, e sinuciderea asistată un act de dragoste supremă sau, din contră, extrem de aproape de crimă? Sau, așa cum ar putea întreba eticii situaționiști, „Nu depinde de fapt totul de situație?".

Stoicul Seneca utilizează chiar cuvintele pe care și le-au însușit adepții moderni ai dreptului la sinucidere:

1. Cicero, *De finibus bonorum et malorum,* trad. de H. Rackham (Macmillan, New York, 1924).

„calitatea vieții". Seneca a scris: „Înțeleptul va trăi atât cât trebuie, nu atât cât poate... [El] se gândește mereu la calitatea, nu la cantitatea vieții sale. Când în viața lui intervin prea multe evenimente care-l tulbură și-i periclitează echilibrul interior, el se eliberează."[1]

Filozoful contemporan Bill Maher spune același lucru mai succint, deși într-un registru ceva mai teologic: **„Cred că dr. Kevorkian știe ce știe. Și cred că e un om extraordinar. Pentru că sinuciderea este felul nostru de a-i spune lui Dumnezeu. «Nu poți să mă dai afară. Îmi dau demisia.»"**

---

un caz special de sinucidere: pentru ce ești dispus să mori?

Regret că nu am decât o singură viață pe care să o jertfesc pentru patria mea.

Nathan Hale

Aș fi gata să mor pentru această colecție de unghii cu praf de diamant Joan Rivers.

The Shopping Channel

Pentru ce ești dispus să mori?

Da, da, cu tine vorbim, Daryl. Facem apel la valorile tale transcendentale. Și ca să te ajutăm să pui întrebarea în context, îți oferim următoarele rezultate comparative:

1. Seneca, „Epistulae morales", epistola nr. 70, în *Letters from a Stoic*, trad. de Robin Campbell (Penguin Classics, New York, 1969).

„Doamnă Rose, înainte să trecem la sinuciderea asistată, nu doriți să încercăm cu aspirină?“

Conform unui studiu[1], 68% dintre repondenții la un chestionar de tip grilă au spus că și-ar sacrifica viața pentru „Copiii mei", urmat, la egalitate, de „Soțul/soția mea" și „Salvarea lumii". Alte răspunsuri au fost „Libertate de cunoaștere și studiu pentru toți oamenii de pe pământ" (40%), „Libertate și democrație" (36%) și „Eliberarea de cenzură a presei" (32%).

Ce e, Daryl? Nu poți să-ți imaginezi o situație în care s-ar pune semnul egalității între libertatea de cunoaștere și studiu pentru toți oamenii de pe pământ și viața ta?

Păi, să presupunem c-ar exista un avion încărcat cu cincizeci de mii de seturi complete de Harvard Classics care ar merge spre Congo, tu ai fi în spate cu cărțile, iar pilotul ar face un atac de cord... și.... și... Ăăă, putem să ne-ntoarcem mai târziu la întrebarea asta, Daryl?

Deoarece la chestionar n-au răspuns decât douăzeci și cinci de persoane, fiecare dintre ele alegând o medie de 2,7 lucruri pentru care ar vrea să moară, putem să considerăm acest grup ca fiind al celor „Însetați de moarte". Totuși, mulți bărbați și femei cu adevărat mari din istorie au preferat să moară decât să renunțe la idealuri.

Se poate spune că majoritatea soldaților – cu excepția atacatorilor sinucigași cu bombă și a piloților kamikaze – nu aleg de fapt să moară pentru țara lor, cât mai degrabă aleg să *riște* să moară pentru țara lor, un lucru admirabil, dar situat cumva mai jos pe scara implicării. Dar lui Socrate,

1. SciForums.com

conform *Apărării* lui Platon, i s-a oferit achitarea dac-ar fi încetat să-i corupă pe tinerii atenieni cu filozofie. Socrate a refuzat, știind că alternativa era moartea. Dar Ioana d'Arc? Teoretic, moartea Ioanei d'Arc a fost voluntară, în sensul că tânăra trebuie să-și fi dat seama că era inevitabilă, atunci când și-a început cariera ca soldat travestit în secolul al cincisprezecelea.

Unii filozofi au cântărit situația în care îți dai viața pentru o cauză, pentru un ideal sau pentru o altă persoană, dar în general n-au fost prea inspirați. Bertrand Russell, de exemplu, a spus: „N-aș muri niciodată pentru credințele mele, pentru că aș putea să mă înșel". Filozoful și travestitul francez Michel Foucault a spus: „Să mori pentru dragostea de băieți: ce poate fi mai frumos?" Dar Epicur (filozoful din Grecia Antică, nu site-ul omonim de rețete culinare) a avut o opinie ceva mai profundă: el spunea că un înțelept dorește uneori să moară pentru un prieten. Iată un sentiment surprinzător pentru cineva care susține că toate acțiunile noastre sunt născute din dorința de-a ne spori plăcerea proprie. Poate că Eppy nu credea că moartea e ceva ieșit din comun. „Moartea nu e nimic pentru noi", scria el, „pentru că atunci când suntem, moartea nu vine, iar când vine, nu mai suntem." Nu-ți face griji, fii fericit.*

Tema zilei: în maximum o sută de cuvinte, scrie pentru ce ai vrea să mori? (N.B.: Din cauza stocului

* În original, *Don't Worry, Be Happy*, hit al lui Bobby McFerrin (*n. tr.*).

limitat, colecția de unghii cu praf de diamant Joan Rivers nu mai este disponibilă.)

Nungy... snick... frup...

Ce spui, Daryl? Vrei să spui că nu-i vorba de asta – ești perfect sănătos?

OK, înțelegem: ești în depresie. Totul a mers prost. Acțiunile ți-au scăzut dramatic; fiul tău, Daryl Jr., are o aventură amoroasă cu sora ta; soția ta s-a alăturat unei secte care propovăduiește dragostea liberă. Nu vrei decât să spui la revedere haosului în care s-a transformat viața ta. Știm ce înseamnă să simți atâta durere.

Dar înainte să intrăm în discuții despre latura morală a sinuciderii, la care poate că nu te-ai gândit, iată o istorioară care tratează câteva lucruri practice pe care e posibil să le fi omis:

Un bărbat cam prostănac bănuiește că-l înșală nevasta. Într-o zi, o sună acasă, iar ea răspunde gâfâind. El se face că nu se prinde și vine acasă fără s-o anunțe. Când ajunge acasă, se furișează pe scări spre dormitor și deschide brusc ușa, surprinzându-și nevasta în mijlocul unei partide de sex cu vecinul.

Prostănacul face o criză, țipă, urlă și plânge. În final, scoate pistolul, și-l pune la tâmplă și spune:

— Nu mai suport, o să mă sinucid.

Soția și vecinul râd.

La care prostănacul spune:

— Nu râde, voi urmați!

Așa, unde rămăseserăm? A, da, cum spuneam, tu alegi – asta dacă nu te deranjează că actul tău de pe urmă este

considerat complet imoral de unii dintre cei mai mari gânditori care au existat până acum. Așa că fă o pauză și ascultă puțin.

Sfântul Augustin consideră că sinuciderea încalcă porunca „Să nu ucizi". El spune că dragostea de sine e dragostea supremă din Scriptură: iubește-ți aproapele ca pe tine însuți. Prin urmare, porunca să nu ucizi include, în mod clar, interdicția de-a te ucide pe tine însuți. Augustin susține că teoria stoicilor despre înflorire este mult prea îngustă. Trebuie să ascultăm cuvintele apostolului Pavel, spune el, și să așteptăm cu răbdare și speranță fericirea inexprimabilă din viața de apoi.

Sfântul Toma de Aquino spune că sinuciderea este împotriva legilor naturii, a legii dragostei de sine, adăugând două argumente pe care le considerăm încă valabile în opiniile noastre despre sinucidere din ziua de astăzi: în primul rând, sinuciderea afectează comunitatea – să ne gândim pentru început doar la costurile de înmormântare; în al doilea rând, „doar Dumnezeu poate da pedeapsa vieții și a morții". Acest al doilea argument, cu variațiuni, se reflectă în diferitele legi ale statelor care interzic sinuciderea.

Pe de altă parte, filozoful iluminist britanic David Hume privește argumentul de „afectare a comunității" din punct de vedere secular și-l consideră neconvingător. El spune că vine o vreme pentru mulți dintre noi când valoarea noastră în comunitate devine extrem de limitată sau când ajungem chiar o povară pentru comunitate. „Să presupunem că nu mai am puterea de-a promova interesele societății, să presupunem că sunt o povară pentru ea, să presupunem că viața mea împiedică pe cineva să fie mult mai util pentru societate.

În aceste cazuri, încetarea mea din viață nu trebuie să fie considerată doar inocentă, ci chiar demnă de laudă."[1] Argumentele de acest gen îl propulsează pe Hume în topul celor mai puțin îndrăgiți scriitori în rândul bătrânilor din Sun City.

Contemporanul german al lui Hume, Immanuel Kant, vedea însă sinuciderea – ca și aproape toate celelalte lucruri – ca pe o problemă de datorie. Voința noastră rațională este sursa datoriei noastre morale, spune el; prin urmare, cum poate fi acceptabil din punct de vedere moral să ne distrugem voința rațională prin sinucidere? E genul de întrebare pe care ne putem aștepta s-o găsim într-o carte intitulată, de pildă, *Principiile fundamentale ale metafizicii moralei.*

Poate că reușim să scoatem puțin la lumină conceptul de datorie cu următoarea istorioară:

O femeie vine devreme acasă și-și găsește soțul în pat cu cea mai bună prietenă a ei, Lucy. Se uită perplexă la Lucy și urlă:

— Eu, eu sunt *obligată*! Dar tu?

Daryl? Daryl?

Worggle... flurp... PFUI! Am reușit să scot bucata aia de Milky Way din măsea!

Foloseai pistolul ca să te scobești între dinți?

Am ieșit să plimb câinele. De ce-aș fi luat scobitori la mine?

1. David Hume, „On Suicide", în *Essays on Suicide and the Immortality of the Soul* (Kessinger, Whitefish, MT, 2004), p. 8.

„Nu avem o vârstă obligatorie de pensionare, Dave, dar în anumite condiții tindem să-i încurajăm pe oameni să moară.“

VI

biotehnologia: opriți presele!

Este moartea desuetă în noul mileniu?
Este această carte cu adevărat necesară?
Și, cel mai important, dacă nu este,
îmi primesc banii înapoi?

{12}
nemurire prin ne-murire

Nu știm ce crezi tu, Daryl, dar noi nu ne-am pierdut încă speranța că toată povestea cu moartea e pe cale să devină de domeniul trecutului. Pe tema asta, suntem pe aceeași lungime de undă cu Woody Allen, care a spus ceva ce a rămas celebru: **„Nu aspir la nemurire prin ceea ce fac. Aș vrea să ating nemurirea nemurind."**

Imaginează-ți o lume în care nu e nevoie de reîncarnare sau de zburat spre rai cu aripi străvezii. Poți să arunci la coșul de gunoi catalogul cu destinații extralumești către care să călătorești în viața de după moarte. În loc de asta, continui să fii o ființă umană pentru eternitate, chiar aici, în Bayonne, New Jersey.

Printre multele avantaje cu care te ademenește, o viață eternă pe pământ îți oferă familiaritate; este ceea ce știi – de fapt, este *tot* ce știi, Daryl. Poți să păstrezi toate lucrurile care te-au făcut ceea ce ești, cum ar fi pasiunea ta pentru Mets și faptul că știi că Guido's este cea mai bună pizzerie din cartier. Toate aceste variante ale nemuririi pe lumea cealaltă necesită însă un salt al credinței și o transformare radicală, ca să nu mai vorbim de schimbarea de adresă și de garderobă.

Mă tromboneşti, nu-i aşa?
Nu prea, Daryl.

Până de curând, nemurirea biologică a existat doar în fantezille copilăriei şi în romanele SF. Dar cele mai recente descoperiri din domeniul biologiei celulare şi al inteligenței artificiale au dat naştere unor noi personaje – nişte oameni de ştiință cu studii postuniversitare care se autoproclamă „Imortaliști Biologici", cercetători care prevăd posibilitatea unor revoluții genetice, cum ar fi clonarea şi terapia cu celule stem, care să elimine orice cauză neaccidentală a morții. Îi avem şi pe Imortaliştii Conservării prin Criogenie, care mizează pe criogenarea noastră, în aşteptarea unor revoluții în domeniu. Mai sunt şi Imortaliştii Cibernetici, care văd în digitalizarea sistemului nervos al omului cheia nemuririi. Aceşti oameni întrevăd posibilitatea – ba, mai mult de atât, chiar *probabilitatea* – ca, într-o zi, într-un viitor nu prea îndepărtat, ei şi ai lor să ne poată oferi mijloacele unei vieți eterne care să fie, mai mult sau mai puțin, la fel ca aceea pe care-o trăim în ziua de azi. Un lucru nu foarte uşor de digerat, mai ales prin prisma unui filozof.

Ezitările apar, în primul rând, dintr-o serie de noi probleme etice, ca de pildă: Este suficient loc pentru toți aceşti nemuritori pe planetă, şi cu atât mai mult în New Jersey? Este viața veşnică naturală? Divină? De dorit? Ne-o permitem? E plictisitoare? Care sunt efectele ei asupra obligațiunilor pe termen lung? Dar asupra relațiilor pe termen lung? Şi dacă avem tot timpul din lume, n-ar trebui să mai aşteptăm câteva milenii înainte să ne căsătorim?

Această ultimă chestiune ridică însă o altă problemă.

Sean și Bridget sunt împreună de patruzeci de ani. Într-una din zile, pe când se plimbau liniștiți pe dealurile înverzite din Kerry, Sean se întoarce către Bridget și-i spune:

— Știi, poate c-ar trebui să ne căsătorim.

Bridget îi răspunde:

— La vârsta noastră, cine ne mai ia?

Pe măsură ce aprofundăm cercetările realizate în prezent în cele mai mari universități pe tema nemuririi prin clonare, prin criogenie și prin mijloace cibernetice, ne vin în minte anumite întrebări metafizice și epistemologice. Mai sunt tot eu dacă sunt doar un creier scos din congelator? Și dacă sunt făcut exclusiv din celule stem regenerate? Dacă exist doar pe un microcip? Care sunt eu cu adevărat dacă mai există alți patru de mine? Am nevoie de prezervativ dacă fac sex virtual?

Dar înainte de-a investiga mai departe viața fără de moarte, să încercăm să măsurăm cam cât de lungă este cu adevărat eternitatea. Revenim, din nou, la profesorul Allen, pentru îndrumare: **„Eternitatea este foarte lungă, mai ales spre sfârșit."** Ce încearcă prietenul Woody să spună este că, tocmai când crezi că te apropii de sfârșitul eternității, vine cineva și mută linia de sosire mai încolo.

Sy se întoarce acasă după înmormântarea mamei lui pentru a încerca să pună lucrurile în ordine. În pod el găsește un cufăr vechi. Îl deschide și descoperă înăuntru uniforma tatălui său din al Doilea Război Mondial. Sy o probează și vede că-i e un pic strâmtă. Dar, înainte s-o dezbrace, bagă mâna în buzunar și scoate o bucată de hârtie. Este un bon de la pantofarul Herman de pe West Fifty-third Street, datat 14 ianuarie 1942. Aproape că nu-i vine să creadă. Un bon care n-a fost folosit de aproape șaptezeci de ani!

Câteva săptămâni mai târziu, Sy ajunge din întâmplare în zona West Fifty-third Street și încearcă să identifice locul unde se găsea atelierul de reparat pantofi. Mare îi este uimirea să vadă că acesta se află tot acolo. Intră în atelier și-i spune bătrânului de la tejghea povestea găsirii bonului. Bătrânul îi spune că numele lui e Herman și că are atelierul de șaptezeci de ani.

— Dă-mi bonul, mormăie el și se duce în spatele atelierului.

Sy este uluit.

Câteva momente mai târziu, Herman se întoarce, târându-și picioarele, și-i spune pe un ton morocănos lui Sy:

— Bun, ți-am găsit pantofii. O să fie gata marțea viitoare.

hipocratizie

Din perspectiva medicinii, ideea de-a împiedica moartea este practic scopul suprem al unui medic, așa că împiedicarea *la nesfârșit* a morții nu e decât o extindere a jurământului lui Hipocrat pe care l-au depus toți. Rar ne-a fost dat, probabil, să auzim un doctor spunând: „Gata, am dat de capăt arteriosclerozei tale, așa că am plăcerea să te informez c-o să mori de altceva". Din contră, citim mereu despre scopul glorios al medicinii de-a elimina principalele cauze ale morții – bolile cardiace, atacurile cerebrale și cancerul –, fără a se menționa vreodată însă bolile care stau la coadă să ocupe locurile fruntașe într-un clasament al mortalității. Drept urmare, medicii se comportă ca și cum ar fi ei înșiși nemuritori, ca și cum ar putea să vindece orice boală pe care o vom avea vreodată.

cine și-a sărbătorit cele mai multe zile de naștere câștigă

Să trăiești mai mult pare mai plăcut decât să trăiești mai puțin, mai ales pentru că este vorba de mai mult – mai multă *viață*, distracția noastră preferată.

Dar pe măsură ce entuziaștii se apropie de punctul terminus, o viață mai lungă capătă și o valoare în plus: este o împlinire, ca obținerea unui post important, vânzarea drepturilor de ecranizare pentru romanul scris sau seducerea Angelinei Jolie. După cum a remarcat Michael Kinsley în eseul publicat de el în *New Yorker* despre experiențele trăite când a fost diagnosticat cu Parkinson, sub titlul „A mea e mai lungă decât a ta", longevitatea competitivă este concursul de pe urmă al generației Baby Boom. Kinsley scrie:

> **„Dintre toate lucrurile pe care ni le pot aduce viața și norocul – bani, frumusețe, dragoste, putere –, longevitatea este cea cu care oamenii par să se laude cel mai puțin. Mai mult, toți par s-o perceapă ca pe un soi de virtute – ca și cum a trăi până la nouăzeci de ani ar fi rezultatul unei munci asidue sau al rugăciunilor mai degrabă decât al unor gene bune și al norocului că nu te-a călcat camionul."**[1]

1. Michael Kinsley, „Mine is Longer than Yours", *New Yorker*, 7 aprilie 2008.

doctorii care nu pronunță niciodată
cuvântul „moarte“

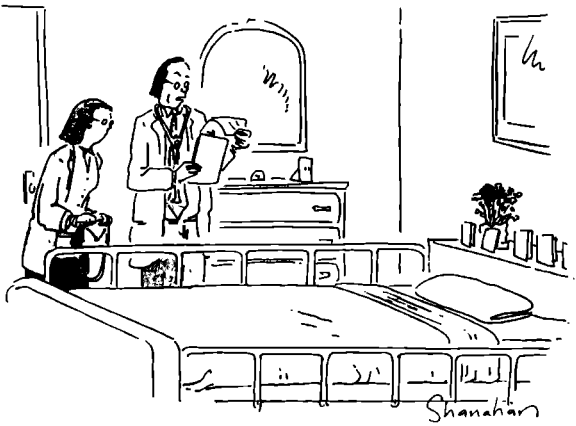

„O veste bună, doamnă Bryant – cred că avem totul.“

Evident, în această competiție apare și un paradox: ultimul bărbat sau ultima femeie care se apropie de marea linie de sosire nu mai are pe nimeni din grupa sa de vârstă pe care să-l învingă.

Autorul și actorul de comedie Steven Wright i-a penalizat pe mâncătorii de cereale din generația Baby Boom cu remarca sa: **„Mi-e milă de oamenii care nu beau sau nu iau droguri. Pentru că într-o zi se vor afla pe un pat de spital, pe moarte, și nu vor avea nici cea mai vagă idee de ce."**

---

nămolul primordial curge mai departe

Din perspectiva evoluției continue a microbiologiei, o durată de viață infinită este la fel de familiară ca o plimbare prin nămolul primordial. Moștenirea noastră genetică, precum și celulele care produc ovulele și sperma, toate își au originea în acest nămol și încă purtăm cu noi același material celular primar din jurul nostru. Așa că, în cel mai rău caz, microbiologii pot să spună că există anumite *părți* din noi sortite nemuririi. Totul se reduce la faptul că avem capacitatea de-a ne reproduce materialul genetic la infinit, ceea ce, în mod evident, nu este același lucru cu a fi un organism singular complex, care trăiește veșnic, dar e, până la urmă, un pas în direcția bună.

Din perspectiva evoluției, oamenii par să fi dat greș în *modul* în care ne reproducem: povestea cu bărbați/femei, spermă/ovule. Organismele unicelulare se reproduc

prin diviziunea propriului corp, creând astfel două părți identice din punct de vedere biologic. După această diviziune cu scop reproducător, se creează doi bebeluși unicelulari. Celula originară nu mai este prin preajmă ca să îmbătrânească, așa că putem spune că aceste specii au darul nemuririi biologice. Nu e o afacere proastă pentru o viață sexuală lipsită de pasiune, dar, din nou, organismele unicelulare nu pot să meargă nici la cursuri de tangou, nici la turnee de Scrabble. Cu toate acestea, esențial rămâne faptul că, pe măsură ce sistemul nostru reproducător bisexual a evoluat, am fost privați de această formă primordială de nemurire. *Femeile – nu poți trăi veșnic nici cu ele, nici fără ele.*

nemurirea doctorului

Există în prezent numeroase terapii ale vieții veșnice, multe dintre ele bazate chiar pe modele teoretice solide, iar altele care trag speranțe din cercetări promițătoare în plină desfășurare.

Iată, de pildă, *terapia prin înlocuire cu celule stem*, o formă de medicină regenerativă care înlocuiește componentele defecte sau moarte ale corpului cu componente generate din celule nediferențiate (celule stem). Majoritatea celulelor îndeplinesc o funcție specifică – să luăm doar celulele pielii sau ale creierului, ca exemple –, așa că, odată ce și-au preluat funcția specifică (diferențierea), nu mai pot fi modificate pentru a îndeplini o altă funcție, dar, de vreme ce celulele stem sunt nediferențiate, ele se pot dezvolta practic în orice tip de

celulă a corpului uman dacă sunt „programate" prin setul corect de instrucțiuni.

Terapia cu celule stem a avut deja succes în introducerea celulelor producătoare de sânge în pacienții cu afecțiuni sangvine, dar există multe alte terapii cu înlocuirea celulelor în lucru, cum ar fi înlocuirea măduvei și înlocuirea parțială a creierului. Pe masa de lucru avem o celulă „omnipotentă", care poate fi introdusă într-un corp pentru ca apoi să reconstruiască orice componentă afectată sau moartă a corpului, după cum este necesar, la momentul potrivit.

Pentru a ne face o idee despre cum poate să ducă acest lucru la nemurire, imaginați-vă un Chevrolet Bel Air din 1956 căruia, în decursul timpului, i-au fost înlocuite toate piesele, astfel că acum e exact ca atunci când era nou, doar că nu mai are în componență nimic din materialul original. Acum închipuiți-vă că fiecare dintre voi e chiar acel Chevrolet Bel Air.

Te simți bine, Daryl? Te simți tu însuți? Măcar îți pasă?

Evident, corpul își regenerează permanent propriile celule, însă doar până la un punct – moartea. Nu același lucru se poate spune însă despre omnipotenta inserție – ea e veșnic la datorie.

Și astfel ajungem la *terapia cu telomerază*, o strategie pentru nemurire care urmărește să corecteze dorința de pe urmă întipărită în ADN-ul nostru. Oamenii de știință compară telomerii cu capetele de plastic ale șireturilor, pentru că împiedică deșirarea sau încurcarea capetelor cromozomilor – un scenariu care poate să bulverseze informațiile genetice ale organismului și să

ducă la cancer sau la moarte. Dar această funcție are un dezavantaj major: ori de câte ori o celulă se divizează, telomerii se scurtează, iar când ajung să fie prea scurți, celula e terminată. Aceasta e bomba cu ceas care se ascunde în fiecare cromozom din corpul nostru. Băieții deștepți de la compania de inginerie genetică Geron au găsit în asta un motiv ca să încerce să ne pună mai multe *telos** în telomeri.

În 1997, oamenii de la Geron au descoperit o genă care codifică o proteină denumită telomerază, care dă înapoi „ceasul îmbătrânirii" la capetele cromozomilor. Până în prezent, ei au reușit doar pe culturi de celule, un context în care șansele unei existențe bogate și variate sunt dramatic limitate. Bănuiala oamenilor de la Geron în această privință este că, pe viitor, terapia cu telomerază va stopa îmbătrânirea pe termen nelimitat, dar majoritatea oamenilor de știință nu cred că ea poate *inversa* îmbătrânirea. Rețineți acest aspect, dacă aveți șaptezeci și cinci de ani, ca Malcolm:

Malcolm făcea o plimbare când a văzut o broască în șanț. Și a tresărit când a auzit-o spunându-i:

— Bătrânelule, dac-o să mă săruți, o să mă transform într-o prințesă frumoasă. O să fiu a ta pe veci și-o să facem dragoste nebunește în fiecare noapte.

Malcolm s-a aplecat, a luat broasca, a pus-o în buzunar și și-a continuat plimbarea.

Broasca i-a spus:

— Hei, cred că nu m-ai auzit. Ți-am spus că dac-o să mă săruți, o să mă transform într-o prințesă frumoasă și-o să facem dragoste nebunește în fiecare noapte.

---

* Capete, în limba greacă (*n. tr.*).

„Nu eşti concediat, Harris.
Doar te congelez până se mai drege busuiocul.“

Malcolm i-a răspuns:

— Te-am auzit foarte bine, dar la vârsta mea mă mulțumesc cu o broască vorbitoare.

O altă strategie biotehnologică pentru prelungirea la infinit a vieții este cunoscută și sub pseudonimul de *nanorobotică* în era spațială. Vorbim aici despre „dispozitive" cu o dimensiune care variază de la 0,1 la 10 micrometri, cam aceeași cu dimensiunea componentelor moleculare ale corpului omenesc. Nanoroboții funcționează pe principiul înlocuirii cu celule stem, adică pot fi introduși în corp pentru misiuni permanente de căutare și reparare la nivel molecular. Nu doar că există un doctor specialist în nemurire, el se află chiar în *interiorul* nostru! Oamenii de știință din domeniul nanoroboticii sunt încrezători că vor obține modele care vor putea fi exploatate în următorii douăzeci până la douăzeci și cinci de ani. Dacă nu mai sperați c-o să trăiți până atunci, nici o grijă – terapia crionică este după colț.

Criogenetica este de-o vârstă cu Clarence Birdseye, Părintele Alimentelor Congelate, care a transformat o idee într-o afacere de multe milioane de dolari atunci când, în timp ce făcea comerț cu blănuri în Labrador, a descoperit că eschimoșii congelau frecvent peștele și carnea de ren pentru a o consuma ulterior. *Mmm, ce bun*, și-a spus Clarence, gustând dintr-un delfin decongelat.

Bun, poate că Birdseye n-a inventat crionica, dar principiul descoperit de el se regăsește în congelatoarele laboratoarelor din întreaga lume. Conservarea crionică este procesul de conservare a celulelor sau chiar a unor țesuturi întregi prin răcirea lor la temperaturi de sub zero grade, la care întreaga activitate biologică, inclusiv reacțiile care pot duce la moartea celulelor, încetează complet.

În prezent, sperma, ovulele și embrionii sunt cel mai des congelați pentru a fi utilizați mai târziu. Și-atunci, de ce să nu congelăm întregul corp omenesc pentru folosință viitoare, de pildă, într-un moment când se va fi găsit leacul pentru bolile care ne amenințau cândva existența?

Problemele de natură practică apar însă din faptul că modul cel mai bun de-a congela un corp pentru a fi readus mai apoi la viață este când corpul e în viață. Ne confruntăm aici cu o mare dilemă dacă în clipa când ni se spune că a venit momentul optim pentru congelare suntem în mijlocul unei tranzacții financiare importante sau într-o aventură amoroasă. Până în prezent, cei care au optat pentru congelarea totală sau parțială (adică a creierului) au ales calea riscantă a congelării cât mai aproape cu putință de secunda morții. Din punctul nostru de vedere, a fost o alegere bazată pe lipsa de credință.

O altă problemă a căii criogenice se leagă tot de credință, de credința conform căreia o persoană, cândva în viitor – poate chiar cineva pe care nu l-ai cunoscut –, va decide că merită efortul și cheltuiala să te dezgheațe și să „repare" acel ceva care te-a îmbolnăvit de la bun început. Cam care ar putea să fie motivele acestei persoane? Poate c-o să reușiți să vă puneți avocații la treabă ca să redacteze un contract care să-i impună acestui „dezghețător" să deschidă ușa congelatorului, dar, oricum am lua-o, nu pare un lucru foarte sigur. Oamenii dezghețați nu mai sunt ce-au fost, asta ca să știi.

Un tip își cumpără un papagal vorbitor foarte scump, cu un vocabular foarte bogat. Pasărea îi citează din Shakespeare și Dylan Thomas tot drumul până acasă, dar, de îndată ce

intră pe ușă, începe o tiradă de cuvinte murdare: „Cretinule! Căcatul ăsta îl numești tu casă?" Și pasărea o ține așa, înjurând ca un birjar. Ori de câte ori bărbatul îi spune să se oprească, ea continuă și mai abitir. Într-un final, tipul decide să ia măsuri și spune:

— Gata, la frigider cu tine până când înveți să vorbești frumos.

Apucă papagalul și-l îndeasă în frigider. După câteva minute de scandal, papagalul tace brusc și tipul nostru deschide ușa frigiderului.

Papagalul sare drept pe umărul omului.

— Îmi pare rău, stăpâne, te rog să mă ierți, se tânguiește el. Apropo, puiul cu ce ți-a greșit?

intrarea în șomaj a doamnei cu coasa și alte considerente

Printre întrebările raționale ridicate de posibilitatea nemuririi pe pământ se numără considerentele morale ale Eticii Mediului, o recentă subdiviziune a Eticii Aplicate – rezumabilă în formula *Unde naiba o să-i înghesuim pe toți acești nemuritori?* Într-o lume stresată deja de epuizarea resurselor disponibile ale unei populații tot mai numeroase, ce vom face atunci când stabilizatorul nostru demografic tradițional – Doamna cu Coasa – își va pune în cui obiectul muncii?

Soluția evidentă este să tăiem de la celălalt capăt – adică să reducem sau chiar să încetăm producția de corpuri noi pentru a oferi spațiu vital corpurilor vechi.

Cel mai mare satirist politic de limbă engleză, Jonathan Swift, și-a prezentat versiunea discutabilă a

acestei soluții pentru suprapopulare într-un celebru eseu publicat în anul 1792, *O propunere modestă: pentru a împiedica transformarea copiilor din familiile irlandeze sărace într-o povară pentru părinți sau țară și pentru a-i face utili întregii lumi.* În proza lui, autorul propune ca Irlanda să-și învingă nenorocul economic cu care se confruntă prin vânzarea copiilor din familiile sărace ca hrană pentru bogați. Este și acesta un mod de a pune problema.

Iudaismul reformat atacă soluția nemuririi fără reproducere într-o manieră mai serioasă, într-o meditație prezentată în timpul slujbei de Yom Kippur (Ziua Ispășirii):

> Dac-ar fi să vină un mesager care să ne ofere eradicarea morții, dar cu o anumită condiție inseparabilă, și anume ca nașterea să înceteze; dacă generației existente i s-ar oferi șansa să trăiască la nesfârșit, dar înțelegând că nu va mai exista niciodată un copil sau un tânăr, sau o primă dragoste, sau oameni noi cu speranțe noi, idei noi, împliniri noi; noi înșine pentru totdeauna, și niciodată alții – răspunsul la această dilemă ar mai fi oare supus dubiului?

Evident, chiar dacă perspectiva nemuririi biologice ar fi cu adevărat realistă, probabilitatea ca ea să fie disponibilă pentru toți e complet neverosimilă. O mare parte a populației planetei nu-și permite servicii medicale primare sau nu are acces la ele, așa că posibilitatea ca nanoroboții care caută și vindecă să fie la dispoziția oricui are nevoie de ei e o idee cel puțin naivă. Probabilitatea e însă mult mai mare pentru unii oameni

buni ca Warren Buffet, Bill Gates și Tiger Woods, care își permit un hobby scump, cum ar fi Viața Veșnică.

Pare extrem de nedrept, pentru că așa și este, evident. Sintagma „cel mai puternic supraviețuiește" capătă astfel un înțeles complet nou – supraviețuirea *veșnică* a celui mai puternic.

tot nebuni după atâtea ere*

Pe linia subțire care separă fenomenologia de psihologie se află întrebările despre modul în care ne va schimba nemurirea biologică experiența vieții omenești. Oare asta am cerut?

Să ne imaginăm situația în care avem nanoroboți care repară de zor părțile deteriorate ale trupurilor noastre muritoare, pentru ca boala și uzura normală să nu mai conducă la Somnul de Veci. Totuși, harnicii roboței au și ei limitele lor, așa că nu ne pot veni în ajutor dacă suntem striviți de asfalt sub un pian care a căzut de pe o clădire sau dacă vrem să le imităm pe Thelma și Louise în saltul final în Marele Canion. Acum, singura modalitate în care putem să murim este într-o astfel de catastrofă. Cum ne va afecta acest lucru starea de spirit? Problema nu se mai pune dacă murim acum sau mai târziu, *ci dacă vom muri sau nu.* Se poate spune că miza este mai mare – *mult mai mare,* acum. În noul context, nu vom fi tentați să trăim vieți lipsite de orice risc – să spunem, sechestrați într-o cutie antibombă îngropată în pământ?

---

* În original, *Still Crazy After All These Eons,* aluzie la hitul *Still Crazy After All These Years* al lui Simon & Garfunkel (*n. tr.*).

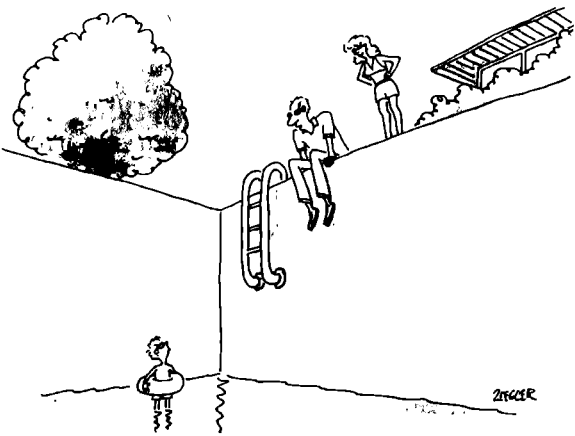

„Mai bine să-ți fie rău decât să-ți pară rău, fiule.“

ajunge!

Problema *ennui*-ului – termenul găsit de curentul existențialist francez pentru a sugera plictiseala maximă de viață, însoțită de numeroase ridicări din umeri și oftaturi – atinge o nouă dimensiune din perspectiva vieții veșnice în vechea și neschimbata cafenea din Saint-Germain-des-Prés. În lucrarea sa „Cazul Makropulos: reflecții asupra plictiselii de nemurire", Sir Bernard Williams, filozof la Cambridge în secolul douăzeci, susține că moartea este necesară pentru ca viața să rămână interesantă. Punctul de plecare a lui Williams este piesa *Afacerea Makropulos* a scriitorului ceh Karel Čapek (și opera care i-a urmat, a compozitorului ceh Leos Janáček), în care eroina e înzestrată cu o viață extraordinar de lungă (342 de ani și numărătoarea continuă) după ce bea un elixir chimic. Dar, până la finalul piesei, ea decide să nu mai îmbrățișeze alte câteva secole de viață pentru că-și dă seama că viața veșnică vine la pachet cu o apatie fără de sfârșit. Williams scrie: „Viața ei fără capăt s-a transformat într-o stare de plictiseală, indiferență și răceală. Nimic nu-i mai produce bucurie."

Cum vine asta? Williams consideră că odată ce o persoană a trăit un anumit număr de ani (se pare că acest număr diferă de la o persoană la alta), ea devine incapabilă să mai trăiască experiențe noi – atitudinea de tip „le-am făcut pe toate". *Ipso facto*, ea ajunge să se plictisească la culme. Viața bună, continuă Williams, este cea care se încheie înainte să se instaleze, inevitabil, repetiția și plictiseala.

Bineînțeles, există oameni, cum ar fi comicul Emo Phillips, care susțin că aprecierea repetărilor infinite e doar un gust dobândit:

„Am primit de la un prieten un disc cu Philip Glass. L-am ascultat timp de cinci ore înainte să-mi dau seama că era zgâriat."

Filozoful german din secolul al nouăsprezecelea Friedrich Nietzsche a ridicat problema plictiselii la un nou nivel cu noțiunea sa de Eternă Reîntoarcere. După Freddy N., cel mai bun simbol pentru futilitatea unui destin etern este istoria care se repetă, și se repetă, și se repetă... *ad infinitum.* Pentru unii, ca Woody Allen, această perspectivă este demnă de un etern *Oy!* Profesorul Woody Allen spune: **„[Nietzsche] a zis că viața pe care am trăit-o deja o vom retrăi din nou, în exact același mod, pentru eternitate. Minunat. Asta înseamnă că trebuie să mă uit din nou la *Ice Capades.*"**

Gândește-te bine, spune Fredsterul. Nu lăsa eterna reîntoarcere să-ți stea în cale – ridică-te mai sus de ea! Eroismul supraomului nietzscheean este demonstrat de abilitatea lui de a-și afirma dorința de putere *în ciuda* acelei futilități. Foarte bine pentru supraom! Dar cu oamenii obișnuiți cum rămâne, cum rămâne cu Lois Lane și cu Jimmy Olsen, ca să nu mai vorbim de tine, Daryl, și de noi? Pentru noi, Eterna Reîntoarcere sună mai degrabă ca *Ziua cârtiței* și ca acel schimb profund de replici care a dat fiori pe șira spinării multor cinefili:

Personajul lui Bill Murray:

— Ce-ai face dacă fiecare zi ar fi la fel și nimic din ce-ai face n-ar conta?

Prietenul nou din bar:
— Cu asta ai spus totul despre mine.

---

să ne amintim acea zi de septembrie*

Pelicula japoneză *După viață* (1998) transpune ideea Eternei Reîntoarceri a lui Nietzsche într-un roman și-i dă o interpretare absolut inedită: clienții proaspăt decedați ajung într-o clădire de birouri unde lucrătorii sociali îi informează că au la dispoziție trei zile ca să-și aleagă cea mai dragă amintire. Odată aleasă amintirea, ea va deveni *singura* experiență pe care fiecare nou sosit o va trăi pentru eternitate. *Asta zic și eu decizie cu implicații majore pe viitor!*

Decorul pare inspirat de Hollywood, dar în mâinile regizorului Hirokazu Koreeda el devine o explorare profundă – ca să nu devenim excesiv de subtili – a *sensului vieții.*

Ce ar trebui să aleg: experiența cea mai emblematică a vieții mele? Pe cea mai dramatică, pe cea mai intensă? (Mulți dintre oamenii în vârstă încep prin a alege cea mai fierbinte experiență sexuală, dar, după ce mai reflectează, decid că un orgasm etern nu prea admite nuanțările.)

În film, o fetiță vrea să retrăiască o zi petrecută la Disneyland, dar se răzgândește imediat după ce asistentul social o informează politicos că în anul

---

* Primele versuri ale unui cântec interpretat de Harry Belafonte (*n. tr.*).

respectiv alte treizeci de persoane au ales același lucru; un bătrânel chinuit alege adierea de vânt simțită în călătoria cu tramvaiul cu o zi înainte de vacanța de vară; o bătrână alege amintirea cu ea însăși dansând într-o rochie roșie pentru prietenii fratelui ei mai mare. Oricât de banale ar părea deciziile lor finale, deliberările care le precedă sunt foarte emoționante.

---

e timpul pentru ceva total diferit

Oricât de grea ar fi starea de *ennui*, nu suntem încă pregătiți să renunțăm la perspectiva unui număr infinit de experiențe, indiferent cât de repetitive ar deveni ele. Tot sună mult mai bine decât încetarea permanentă a *tuturor* experiențelor.

Pentru o soluție radicală a acestei dorințe eterne cu privire la multitudinea de experiențe, apelăm la plurivalentul vienezo-australian Manfred Clynes, cunoscut pentru că a trăit mai multe vieți într-una singură: el și-a lăsat amprenta ca neurofiziolog, inventator și pianist de concert. Așadar, să-i încredințăm lui Manfred sarcina de-a veni cu o strategie de prelungire la nesfârșit a vieții, fără a-i cronometra durata.

Clynes propune prelungirea vieții, dar nu adăugând secțiuni la finalul ei, ci prin accelerarea propriei *conștiințe a timpului*, astfel încât fiecare secundă să fie formată din mai multe „momente". Computerele, ne spune el, au un anumit „ritm" pe baza căruia prelucrează informațiile, iar acel ritm, în teorie, poate fi

accelerat la nesfârșit, pentru ca într-o bună zi și noi, oamenii, să putem să ne folosim de

> o conștiință a dilatării timpului, o corecție acceleratoare, folosindu-se nanotehnologia sau picotehnologia; gândirea ar putea deveni de zece mii de ori mai rapidă decât suntem obișnuiți în prezent. Ce se va întâmpla atunci? Un an va dura zece mii de ani. Anotimpurile nu se vor schimba timp de două mii cinci sute de ani. Îmbătrânirea, așa cum o cunoaștem noi, va fi eliminată.[1]

Asta ne face să ne întrebăm cum va fi *experiența* unei vieți trăite pe baza vitezei. Va fi oare la fel ca a tipului care a urmat un curs de citire rapidă și a conchis: **„Am citit integral *Moby Dick* în douăzeci de minute! Este despre o balenă!"**?

Sau senzațiile pe care ni le dă citirea cărții se vor accentua și ele, domnule doctor C.? Și cam ce va însemna asta?

A, Daryl, asta este soția ta? Da, doamnă Frumkin, aveți o întrebare?

Cum va afecta conștiința accelerată a timpului preludiul?

Hm. Poate că dumneavoastră și Daryl ar trebui să purtați această discuție în particular.

Între timp, să revin la viața plină de evenimente a lui Manfred. Unde se găsește *sensul* în acest peisaj?

---

1. Manfred Clynes, „Time Consciousness in a Very Long Life", în *The Scientific Conquest of Death* (Libros en Red, Buenos Aires, 2004).

În piesa de zece minute *Timpul zboară* a lui David Ives, Horace și May, două efemeride, se îndrăgostesc nebunește la prima vedere. („*M-am născut abia de dimineață.*" „*Și eu la fel.*") La prima lor întâlnire, sunt martorele unui spectacol al naturii și descoperă că nu vor trăi decât o singură zi: viața lor era deja la jumătate! După câteva momente de confuzie și panică, efemeridele decid să profite la maximum de ceea ce le-a rămas și să zboare la Paris, pentru câteva momente boeme și un final fericit.

Horace și May au reușit să găsească un sens în foarte scurtele lor vieți, în ciuda faptului că – sau tocmai *pentru că* – i-au conștientizat finalul. Ar fi fost viețile lor mai bogate în experiențe cu ajutorul vieții în mare viteză? Cum ar fi fost să fie și la Londra, și la Paris în același timp? Sau la Londra, la Paris și la Rio? În regulă, ultima ofertă, pune și Vegasul pe listă și să sperăm că mai sunt bilete la concertul lui Céline Dion.

Sau să luăm, spre exemplu, un călugăr budist care-și petrece nouăzeci la sută din timpul în care nu doarme stând în poziția lotus și golindu-și mintea de orice gânduri, cu excepția unuia singur: comunicarea cu Cosmosul ca întreg. Bietul om nu pare să se bucure de prea multă diversitate. Dar înseamnă asta că are o viață lipsită de sens?

Clynes ridică nici mai mult, nici mai puțin decât problema fenomenologică perenă a relativității timpului trăit. Dacă un minut din viața unui om (sau a unei broaște țestoase) este o lună din viața altui om (sau a altei broaște țestoase), atunci cine trăiește o viață mai bogată în experiențe?

Câteva broaște țestoase se strâng la iarbă verde. După zece zile de drum, ele și-au dat seama că au uitat desfăcătorul de sticle, așa că o trimit pe cea mai mică dintre ele înapoi să-l aducă. Aceasta spune:

— Nu mă duc. De îndată ce-o să plec, o să mâncați toate sendvișurile.

Celelalte broaște îi promit că nu vor face asta, așa că broscuța se așterne la drum. Trec zece zile, trec douăzeci, treizeci de zile. Într-un târziu, li se face atât de foame, încât decid totuși să mănânce sendvișurile. De îndată ce iau prima mușcătură, apare și broscuța din spatele unei stânci și le spune:

— Vedeți, de-aia nu m-am dus!

să vină clonele!

Dacă viața în viteză pare că necesită prea multă manoperă, luați în considerare cea mai sexy – chit că asexuală – tehnică de nemurire prin ne-murire: *clonați-vă*. De fapt, nu doar asta, ci clonați-vă în varianta tânără, iar apoi, pe măsură ce îmbătrâniți, faceți acest lucru încă o dată, și încă o dată, *ad infinitum*.

Dintre toate schemele biotehnice pentru crearea nemuririi umane, clonarea nu numai că pare perfect posibilă în viitorul apropiat, ci se prea poate să se fi petrecut deja, deși nimeni nu vorbește despre asta. (Pentru că e împotriva legii.) Cu siguranță că această tehnică, denumită transfer nuclear de celule somatice, ne-a dat-o deja pe oița Dolly. (Zvonurile conform cărora Dolly mormăie în blană că „Fiecare zi mi se pare la fel de naspa" sunt fără temei.)

Iată cum funcționează clonarea: citoplasma (materialul dintre membranele nucleului și cele ale celulei) este îndepărtată din celula ou a donatorului; apoi o altă celulă cu materialul genetic care urmează a fi clonat este combinată în celula ou originală. *Voilà!* – o copie identică a originalului a fost pusă la cuptor!

Unul dintre motivele pentru care suntem siguri că e posibilă clonarea umană se regăsește adeseori în natură: nașterea gemenilor identici. Gemenii identici apar când un singur ovul fertilizat se împarte în două mase celulare și dă naștere la două persoane cu un ADN identic. Ele pot fi confundate doar cu gemenii fraterni (două ovule distincte, care sunt fertilizate separat, dar când vine sorocul, ies din același uter în același moment), însă numai de oameni ca Merle Haggard, care, întrebată fiind dacă nepoții ei gemeni sunt identici, a răspuns: **„Unul este identic, dar celălalt nu seamănă cu nimeni."**

---

bancuri care nu merită clonate

Clonarea umană a generat cam la fel de multe glume proaste – mai ales despre asemănările dintre clonare și practicile de reproducere ale țărănoilor – ca sexul cu extratereștri. Dar un sâmbure de adevăr se regăsește în tot ce auzim:

> Clonarea oamenilor se află pe lista temerilor „științifice" ale multor persoane, alături de controlul comportamentului, ingineria genetică,

transplantul de cap, poezia cibernetică și creșterea nelimitată a florilor de plastic.[1]

Dar poate clonarea să creeze o replică perfectă a originalului? Dacă întrebăm un geamăn identic, el nu va considera niciodată că e aceeași persoană ca perechea lui cu exact același ADN pentru simplul motiv că experiențele lor sunt diferite. Modul în care a fost influențată dezvoltarea personalității fiecăruia este diferit, amintirile și punctele de referință diferă, relațiile pe care le-au stabilit sunt distincte, sensurile pe care le-au dat lucrurilor nu sunt aceleași. În psihologia dezvoltării, acest lucru oferă un model experimental fascinant pentru investigarea vechii enigme moștenit *versus* dobândit, ca și în cazul cuplului de psihologi ai dezvoltării care au avut gemeni: pe unul l-au numit John, iar pe celălalt Control.

Și-atunci, cât de identici vor ajunge să fie doi gemeni identici? Nu foarte mult. Cu siguranță nu chiar atât de mult încât, într-o situație critică, un observator extern să nu mai poată să-i deosebească.

Reggie se însoară cu o fată care are o soră geamănă identică. După mai puțin de-un an, el intentează divorț.

— Bun, zice judecătorul, spuneți, vă rog, instanței de ce doriți să divorțați.

— Ei bine, onorată instanță, începe Reggie, uneori cumnata mea vine să ne viziteze și pentru că ea și soția mea seamănă atât de bine, uneori ajung să fac dragoste cu ea din greșeală.

---

1. Lewis Thomas, „On Cloning a Human Being", *The Medusa and the Snail: More Notes of a Biology Watcher* (Penguin, New York, 1995), p. 52.

— Cu siguranță trebuie să existe unele diferențe între ele, spune judecătorul.

— Fără doar și poate că există o diferență, tocmai de-asta vreau să divorțez, răspunde bărbatul.

Pentru scopul nostru, o importanță și mai mare o au diferențele dintre doi gemeni identici la nivelul experiențelor.

Doi bărbați stau unul lângă altul într-un local din Boston. După o vreme, unul dintre ei se uită către celălalt și spune: „Te ascult și nu mă pot abține să mă gândesc că ești din Irlanda." Celălalt răspunde mândru: „Da, de acolo sunt!" Primul bărbat continuă: „Și eu! Și cam de unde din Irlanda?" Celălalt bărbat răspunde: „Sunt din Dublin, de-acolo sunt." Primul bărbat continuă: „Să vezi și să nu crezi, și eu! Și pe ce stradă ai trăit în Dublin?" Celălalt bărbat răspunde: „Am locuit într-o zonă minunată, pe strada McCleary, în partea veche a orașului." Celălalt spune: „Ce coincidență și ce mică e lumea, la fel și eu! Și la ce școală ai fost?" Al doilea bărbat răspunde: „La St. Mary's." Primul bărbat devine din ce în ce mai entuziast și adaugă: „Și eu tot acolo. Și spune-mi, în ce an ai absolvit?" Celălalt bărbat răspunde: „Ei bine, am terminat școala în 1964." Primul bărbat exclamă: „Se pare că Dumnezeu ne zâmbește astăzi! Nu-mi vine să cred ce norocoși suntem că ne-am întâlnit astă-seară în același bar. Îți vine să crezi că și eu am absolvit tot la St. Mary's și tot în 1964?" În acest timp, un alt bărbat intră în bar, se așază și comandă o bere. Barmanul se îndepărtează, clătinând sceptic din cap. „O să fie o seară lungă. Gemenii Murphy s-au îmbătat iar."

Așa că, dacă te clonezi în speranța de-a atinge nemurirea biologică, ce faci cu copia care are o identitate proprie? Cum faci clona să fie „tu", când de fapt ea spune „eu"?

Foarte simplu, vor răspunde susținătorii nemuririi prin clonare, descarcă tot conținutul sistemului tău nervos – amintiri, sensibilități, concurentul preferat de la *American Idol*, întregul pachet cu „eul" tău – în echipamentul neural al clonei, pe hard-disk-ul ei. Astfel, ea va răspunde la numele tău, va râde la glumele care-ți plac, va vota cu subțirelul cu voce pițigăiată de la *American Idol* și va face dragoste pătimașă cu soția ta, Gladys.

Iată-te, așadar, față în față cu clona ta perfectă, care are întregul tău sistem nervos descărcat în propriul ei sistem nervos. Întreab-o ce simte despre sexul în poziția misionarului și-ți va da același răspuns nuanțat pe care l-ai da și tu. Gâdil-o într-un loc anume, chiar în spatele lobului urechii, și va chicoti la fel ca și cum ai fi făcut tu gâdilat în același loc. Întreab-o dacă crede în Dumnezeu și, din nou, va da același răspuns identic și fără echivoc pe care l-ai da și tu. Poți chiar s-o întrebi cine e și va spune „Of! Eu sunt Daryl Frumkin! *Tu* cine naiba ești?"

Eufemistic spus, clona ta are o grămadă de lucruri în comun cu tine – aceleași reflexe, opinii, cunoștințe și amintiri. De fapt, n-ar fi deloc exagerat să spunem că are aceeași aplicație software ca tine și că-și amintește aceleași lucruri. Atunci de ce acest dubiu că n-ar fi una și aceeași persoană cu tine, Daryl Frumkin, originalul?

Totul se leagă de ceea ce numim „sine" – un fenomen pe care-l percepem ca fiind diferit de „mintea" noastră sau chiar de „sufletul" nostru. Și indiferent de nenumăratele forme de nemurire la care tânjim, totul

se va reduce mereu la această entitate pe care-o numim „sine" și pe care vrem s-o conservăm pentru eternitate. Peste toate, ăsta ar fi lucrul de care nu vrem să ne despărțim niciodată.

Dar ce este, până la urmă, acest „sine"?

Cândva în secolul al șaptesprezecelea, René Descartes a deschis o ușă către această întrebare atunci când a încercat să pună la îndoială realitatea tuturor lucrurilor. În lucrarea sa *Meditații asupra primei filozofii*, el a mers atât de departe, încât și-a imaginat un demon malefic care „implantează" o altă realitate în mințile noastre, fără să ne dăm seama, pentru a ne păcăli. Descartes avansase binișor în experimentul lui de „contestare" când și-a dat seama că nu putea să-și pună la îndoială propriile dubii. Formula sa din momentul respectiv a rămas celebră: „Gândesc, deci exist", adică „Mă îndoiesc, deci nu pot să-mi pun la îndoială propria existență (de om care se îndoiește)".

Pe repede înainte, avansăm către secolul al nouăsprezecelea și începutul secolului douăzeci, când filozoful german Edmund Husserl a remarcat că Descartes dezvăluise o întreagă nouă dimensiune a înțelegerii experienței umane, observând că trebuia să existe o experiență a unui „eu însumi" pentru ca toate celelalte experiențe ale mele să fie resimțite ca fiind „ale mele". Așa că Ed a început să-și analizeze propria experiență a sinelui pentru a vedea ce mai putea să afle din asta.

El a constatat, printre altele, că acest sine nu se poate experimenta doar stând, ca o felie de pizza lăsată pe masă până a doua zi. Experiența sinelui se face prin corelarea experiențelor personale cu ale celorlalți și dându-li-se coerență și sens. Sinele este „punctul de

perspectivă" care organizează propriile experiențe. Trăim timpul, de exemplu, ca pe „prezentul trăit". Ca experiență, timpul nu mai rămâne aceeași linie dreaptă care unește momente individuale sau o cursă a momentului prezent. Prezentul nostru este întotdeauna împletit cu amintirile noastre din trecut și cu modul în care anticipăm viitorul. Trăim sinele ca pe o senzație continuă în timp.

---

teleportează-mă, domnule doctor einstein

Teleportarea, cel mai incitant proiect din fizica momentului, a demonstrat deja că repoziționarea instantanee a obiectelor sau a particulelor elementare din punctul A în punctul B e posibilă fără ca aceste elemente să se fi deplasat vreodată prin spațiu. Până acum, teleportarea „exactă" a fost realizată doar cu atomi și fotoni. Teleportarea exactă pare a fi un soi de operațiune *cut and paste*: tăiem un foton de la acest capăt și-l lipim altundeva.

Ce-i asta, Daryl? Spui că textul pe care l-ai tăiat din calculatorul tău nu-i același text, cu aceleași semne grafice, cu cel care apare când faci clic pe „lipire"? Că doar arată la fel?

Ei bine, s-ar putea să ai dreptate. Dar ia în considerare următorul lucru: nici unul dintre „textele" de pe calculatorul tău nu e real până la urmă. Sunt, de fapt, doar traduceri ale cifrelor zero și unu (care se activează sau se dezactivează) în circuitele computerului. Dar ce-ar în-

semna să spunem că zerourile și cifrele de unu de la final nu sunt aceleași cu zerourile și cifrele de unu din apropierea finalului? Zerourile și cifrele de unu nu există deloc în spațiu, nu au formă materială!!! Dac-ai văzut un zero și un unu, le-ai văzut pe toate! Destul de înșelător, nu-i așa? În orice caz, am redus la zero noțiunea de teleportare „inexactă".

Teleportarea inexactă codifică informațiile despre un obiect și-l „aruncă" dintr-o parte în alta; atunci, folosind informațiile teleportate ca schiță de asamblare, obiectul este reconstruit perfect în punctul de destinație. Este, mai mult sau mai puțin, ceea ce se întâmplă cu „tăierea și lipirea". Teleportarea inexactă pare să depindă de o proprietate a particulelor atomice denumită *entanglement*, prin care particulele care sunt departe una de cealaltă devin, uneori, „înfrățite" pe cale naturală, proprietățile uneia afectând proprietățile celeilalte. După cum spunea un fizician: „Gâdili o particulă atomică și începe să râdă cealaltă." De foarte mare ajutor ne-a fost Einstein, care a descris această proprietate ca pe o „ciudățenie la distanță". Mulțumim pentru lămurire, Al.

E inutil de spus cât de mult se dezbate subiectul teleportării umane în comunitatea fizicienilor, cea mai promițătoare cale fiind cea a teleportării inexacte. Cu alte cuvinte, *clonarea la distanță.*

A, am spus cumva că obiectul original, adică tu, Daryl Frumkin din Bayonne, New Jersey, este nimicit în

proces? Nu-ți face griji, cel teleportat, Daryl Frumkin din Craterul Gusev de pe Marte, se simte foarte bine, mulțumesc de întrebare.

Și astfel revenim la ideea lui Husserl. El și alți fenomenologi au susținut că nu trăim experiența mediului doar ca pe o înregistrare a minții noastre, ca și cum ar fi un film (sau, în prezent, un ecran de calculator). Fenomenologii afirmau că astfel era omis un pas esențial. O parte integrantă a tuturor experiențelor noastre este că le trăim ca „parte din ele", prin prisma așa-numitului „eu fenomenologic" (sau, cum spun cei mai mulți dintre noi, „eu"). Trăim permanent experiența acestui „eu" care este punctul central al tuturor celorlalte experiențe, punctul în care se intersectează toate percepțiile, gândurile, sensurile și intențiile noastre.

Din perspectiva noastră, Husserl și adepții săi au identificat foarte bine ceea ce sperăm cu toții că are o viață dincolo de mormânt. Eul! O nemurire care nu reușește să asigure continuitatea „eului" conștient nu ne interesează.

---

ne cramponăm de eu

Fapt interesant, Husserl reia o idee pe care liderul spiritual indian Gautama, fondatorul budismului, a promovat-o în secolul al șaselea î.Ch. Gautama s-a gândit că ne construim experiența eului cernând și alegând dintre cele „cinci agregate". Aceste agregate sau *skandha* reprezintă modul în

care ne percepem forma fizică, senzațiile, gândurile, obiceiurile și conștiința lucrurilor. Dintre acestea, țesem un eu și prin acest eu interacționăm cu ce a rămas – cu lumea. Nu e deci de mirare că, după Gautama, ambele erau iluzorii.

Revenind la Daryl Frumkin, clona. Are acest Daryl un „eu fenomenologic"? Are el continuitatea conștiinței? Dacă ne-am dizolva în propriile noastre experiențe fără nici o perspectivă centrală de organizare, pe cine am găsi de fapt? Cine este cel care-a supraviețuit? Descărcarea propriei personalități într-o clonă ne conservă oare conștiința de care vom avea nevoie pentru a trăi *experiența* nemuririi? (Și dacă tot nu putem simți că suntem nemuritori, de ce să mai trecem prin toate aceste chinuri?)

Dar cine știe, poate că vom reuși să descărcăm și eul fenomenologic în același timp, Daryl. Crezi cumva că acest eu vei fi tu, așa stând lucrurile? Și, mai important, ar crede clona ta că e Daryl? Și dacă da, cine va crede că ești *tu*?

În ceea ce ne privește, le-am cerut clonelor noastre să-ți comunice răspunsul după descărcare. Și totuși, ce încredere poți să ai în două clone care pretind că sunt noi?

eu, cu mine și ipod-ul

Dacă e să ducem planul descărcării neurale la ultimul nivel, ajungem la nemurirea cibernetică. Oamenii care propun acest plan arată imediat că de fapt corpurile

umane sunt făcute dintr-un material șubred, care este permanent supus uzurii, ca să nu mai spunem că se pot deteriora din cauza pianelor care cad de pe clădiri. Și-atunci, de ce n-am ambala întregul „eu" în cipuri de calculator unde poate să continue să „trăiască" și să se implice (cibernetic) în noi și noi experiențe? Această abordare dă un nou sens expresiei „așchia nu sare departe de trunchi"*.

Dacă existența doar sub formă de „minte" ne sună cunoscut, acest lucru se datorează, probabil, episcopului George Berkeley, un eminent teoretician al empirismului, din secolul al optsprezecelea, care a lansat o idee similară în era premergătoare cipurilor de calculator, făcând următoarea afirmație devenită celebră: *Esse est percipi* („A fi înseamnă a fi perceput"). Episcopul B. spunea de fapt că nu există „lucruri" *substanțiale*, ci doar percepțiile noastre, pe care le *numim* „lucruri". La prima vedere, se pare că avem de-a face cu un univers solipsistic, pentru că nu putem fi absolut siguri decât cu privire la ceea ce se află în mintea noastră. Evident, ne putem întreba de unde ne provin informațiile senzoriale, dacă nu din „obiecte", dar episcopul a avut un răspuns concis: Dumnezeu ne trimite date senzoriale tot timpul de Sus. E un fel de spam cosmic. Nu trebuie decât să înlocuim „Dumnezeu" cu „inginerul software care a programat creierele noastre electronice să recepționeze și să prelucreze date mereu noi și active" și teoria lui Berkeley rămâne valabilă.

---

* Joc de cuvinte intraductibil: *chip off the old block* (așchia nu sare departe de trunchi) și *computer chips* (cipuri de calculator) (*n. tr.*).

Adeptul nemuririi cibernetice Michael Treder sugerează **„realizarea unei copii digitale a creierului nostru şi descărcarea tuturor informaţiilor într-un robot. Această metodă are avantajul de-a fi capabilă să păstreze o copie de siguranţă a personalităţii noastre, ca poliţă de asigurare împotriva posibilităţii improbabile ca un lucru catastrofal să distrugă corpul robotului. Cu asta am deveni cu adevărat nemuritori, de vreme ce vom putea să stocăm cópii ale noastre în locuri din întregul sistem solar, din galaxie sau chiar dincolo de ea"**[1].

Nu vrem să stricăm cheful nimănui, dar avem o întrebare filozofică la care vrem răspuns înainte de descărcare. Filozoful britanic C.D. Broad din secolul douăzeci arată că a avea conştiinţa unui lucru nu este acelaşi lucru cu suma tuturor informaţiilor noastre despre proprietăţile fizice ale acelui lucru. Elementul suplimentar al experienţei se leagă de formula „cum e de fapt". Putem să ştim tot ce se poate şti despre proprietăţile fizice ale berii şi despre interacţiunile ei cu restul, inclusiv cu papilele noastre gustative, dar tot n-am şti ce gust are berea. Tot n-am şti cum este să guşti o bere. Barmanul din localul nostru preferat ar fi putut, probabil, să ne spună acelaşi lucru, aşa că C.D. a avut nevoie de un înlocuitor în limba latină pentru „cum e de fapt", ca să confere observaţiei sale o formă mai pretenţioasă, aşa că le-a numit *qualia.*

Să presupunem că am programat doi roboţi, Dusty şi Lily, să facă sex. Vă invit să tragem cu urechea şi să auzim ce au să-şi spună.

---

1. Michael Treder, „Upsetting the Natural Order", în *ibid.*

DUSTY: A fost bine pentru tine, Lily?

LILY: O, Doamne, da, Dusty. A fost minunat. E întotdeauna minunat, Dusty.

DUSTY: Ăăă... Știu că poate ai avut și alte relații, Buze Dulci, și că-i o prostie să aduc vorba de asta, dar sper că relația noastră, prin comparație, iese bine, nu? La evaluare, vreau să zic.

LILY: Bineînțeles, dragule. N-am cunoscut o dragoste ca a noastră.

DUSTY: Așa îmi iese și mine din calcule. Dar ce *simți* despre asta, Față de Înger?

LILY: Mă port atipic, Dusty. Mi-am blocat celălalt software.

DUSTY: Da, da, înțeleg, pisicuța mea. Dar ce e nebunia asta numită dragoste? Poți să-i dai un nume? Poți să-mi spui ce simți chiar în momentul asta?

LILY: Poți să reformulezi întrebarea? Nu-mi ies operațiunile.

DUSTY: Pentru numele lui Dumnezeu, Lily! Nu cred că mă iubești cu adevărat.

LILY: Evident că te iubesc, Dusty. Toate lămpile mi se-aprind când îmi apari în vizor.

DUSTY: Ăsta e doar un lucru mecanic, Lily! O reacție mecanică pot să obțin și de la jocuri mecanice! Nu vezi? Dragostea ta o vreau! La dracu', ne vedem mai târziu. Acum mă duc să rulez un software de băut bere cu băieții.

LILY: (oftând) O să fiu aici, Dusty. Cred că așa am fost programată.

Ce naiba vreți să spuneți cu asta, băieți?

Ei bine, Daryl, evident că putem să-i programăm pe Dusty şi pe Lily să întrebe şi să răspundă la întrebarea lui Dusty. Mai mult, puteam chiar s-o programăm pe Lily să-şi citească propriile date, să calculeze ce punctaj a obţinut evenimentul faţă de anumite criterii sau prin comparaţie cu partidele de sex pe care le-a avut cu alţi roboţi şi să răspundă în consecinţă. Dar dacă Dusty o întreabă pe Lily despre *qualia*, nu cumva răspunsul ei e pur mecanic?

Ce spui, Daryl? Cam ăsta e răspunsul pe care-l primeşti şi tu adeseori de la Gladys?

Ei bine, dac-ar fi să ne „prelungim viaţa" prin „descărcarea personalităţii", vrem să ştim: vom fi capabili să descărcăm şi *qualia*? Şi cum va funcţiona asta de fapt? Nu ştiu tu cum faci, dar noi nu mergem nicăieri fără *qualia*. Pur şi simplu n-ar mai fi la fel.

Nu ştim ce vor alţii să facă în viaţă, dar pentru noi, e ori *qualia*, ori moartea!

Qualia *pe naiba! Aleg să trăiesc în Bayonne pentru totdeauna, chiar dacă sunt făcut din piese de schimb sau sunt îngheţat sau sunt de mărimea unui cip de calculator. Oricum, cu siguranţă e varianta cea mai bună. Aşa că mulţumesc pentru tot, băieţi! V-am pupat!*

Ia stai un pic, Daryl! Nu cred c-ai ascultat cu atenţie. Poate că aceste scheme biotehnologice sună promiţător, dar nu-i momentul! Încă sunt pe masa de proiectare. Între timp – consolează-te cu asta, prietene – sunt mari şanse să faci parte din ultima generaţie care moare!

Dumnezeule! Cred că fac infarct!

VII

sfârşitul

Se termină abia când bate ceasul.
Hait, tocmai se aude.

{13}
sfârşit

Daryl! Nu ne-am văzut de mult! Ce cauţi aici?
Ce caut aici? Aici lucrez. E firma mea de pompe funebre.
Fantastic, nu ştiam că te ocupi de asta.
N-aţi întrebat niciodată. Voi ce faceţi aici?
Am venit pentru vechiul nostru prieten, Freddy Moriarty.
A, da, bătrânul Freddy. Tocmai pregăteam punerea în scenă pentru slujba lui.
Punere în scenă?
Da, e noua mea şmecherie. După ce-am petrecut ceva timp cu voi, m-am pus pe treabă. Am avut de-a face cu morţi toată viaţa, dar nu m-am gândit niciodată la moarte în sine.
Dar punere în scenă?
Luaţi loc. Mă urc imediat pe scenă. Puteţi să vă uitaţi.

Bună seara, doamnelor şi domnilor. Poate că aţi observat că mai e o slujbă în sală. E vorba de omul care a inventat dansul Hokey-Pokey. Să ştiţi c-a fost foarte greu cu el. Când l-am pus în sicriu, i-am pus piciorul stâng în faţă*. De aici a început totul.

---

* *You put your left foot in* („Îţi pui piciorul stâng în faţă") – vers cu care începe a doua strofă din popularul cântec pentru copii *Hokey-Pokey*, de origini necunoscute (*n. tr.*).

Mulți dintre voi mi-ați pus întrebări despre mobilierul de-aici din cameră. Este Ludovic al XIV-lea. Asta doar dacă-i dau banii lui Ludovic până pe treisprezece.

Am îngropat săptămâna trecută un om care s-a înecat într-un accident cu barca. Da, închiriase o barcă, iar oamenii îi tot strigau de pe mal: „Barca 99, a expirat timpul. Barca 99, a expirat timpul. Te rugăm să tragi la mal." Au strigat de mai multe ori, fără să primească răspuns. Apoi și-au adus aminte că nu aveau decât șaptezeci și cinci de bărci – nu era nici una cu numărul 99. Abia atunci și-au dat seama că barca 66 avea probleme.

Oamenii mei tocmai s-au dus să ridice trupul neînsuflețit al unui maestru al rebusului. Familia vrea să-l îngroape la intersecția dintre 6 vertical și 3 orizontal.

Dar dacă puteți să fiți serioși pentru o clipă, oameni buni, am citit în ultima vreme o grămadă de filozofi care au scris despre sensul vieții, al morții și al vieții de apoi. Ei au tot felul de teorii despre aceste lucruri și, ca să fiu sincer, nu prea sunt preocupați de modul în care oamenii obișnuiți, ca mine, ca tine sau ca bătrânul Freddy, aici pe masă, se gândesc la chestiile astea.

Dar e unul care iese în evidență, un filozof american de acum o sută de ani, pe nume William James. El a spus câteva lucruri care pun punctul pe „i". Cum ar fi că filozofii nu sunt cu nimic diferiți de noi în ceea ce privește modul cum ajung să creadă în ceea ce scriu despre sensul vieții. James a spus că toți ne răspundem la întrebările existențiale întru câtva prin intuiție. El a numit asta „ce simțim despre sensul adevărat și profund al vieții" – fără ca formula să aibă nimic ofensator. Indiferent dacă suntem filozofi profesioniști sau oameni de rând, ca Freddy sau ca mine, ne bazăm cu toții

în cea mai mare parte pe intuiție pentru a ne da seama despre ce e vorba. James a spus că avem toți un fel propriu „de-a percepe și de-a simți presiunea și acțiunea cosmosului".

Unii filozofi, nu dau nume – în special pentru că nu pot să le pronunț –, încearcă să ascundă faptul că *merg pe dibuite* spre Marile Răspunsuri, așa cum facem și noi, ceilalți. Ei inventează tot felul de motive plăsmuite și impersonale pentru care au ajuns la concluziile respective, dar felul cum au ajuns la ele este bazat pe intuiție de la bun început, ca și la noi. Însă pentru că voiau să existe o filozofie impresionantă, pe măsura intuiției lor, au inventat-o. Și iată unde o dau la întors, din punctul meu de vedere: scotocesc prin univers după dovezi care să le susțină intuiția, ignorând orice dovadă contrarie. Trișori, dacă mă-ntrebați.

Și iată încă un lucru pe care l-a spus James ăsta și care mi-a atras atenția. Și anume că în clipa când faptele nu sunt foarte clare – adică nu se află în lumina unui reflector imens –, suntem liberi să alegem filozofia care ne place cel mai mult. Și aici James vorbește de Sensul Suprem – al vieții, al morții, al tuturor lucrurilor. Deci, dacă raiul dintre nori e locul spre care vă împinge universul, atunci care-i problema? Cine sunt eu să zic că n-aveți dreptate? Sper din tot sufletul să ajungeți acolo, și de fapt sper să pot și eu să trec să vă vizitez la un moment dat. Poate reluăm legătura, bem o bere, discutăm. Cum fac câteodată cu prietenii mei de-acolo din spate, din ultimul rând. Da, da, ăia doi.

A, și încă ceva. A mai existat un tip, un american pe nume Thornton Wilder. Era dramaturg, iar în al treilea act al piesei *Orașul nostru*, eroina lui, Emily, moare

în chinurile facerii și primește o șansă să-și trăiască din nou o zi din viață. Ea alege aniversarea de doisprezece ani. La început, e cuprinsă de bucurie pe când retrăiește această zi, dar în scurt timp își dă seama cât de repede trece viața și cât de mult a luat-o ca pe ceva ce i se cuvenea. „Nici măcar nu avem timp să ne uităm unii la alții!" plânge ea. La sfârșitul vizitei, Emily se întoarce către regizor și întreabă: „Nu-și dă nimeni seama de viață în timp ce-o trăiește? În fiecare minut?" Iar regizorul răspunde: „Nu. Poate sfinții și poeții; doar ei reușesc cât de cât."

Vă mulțumesc tuturor pentru participare. Știu c-ați venit să-l vedeți pe Freddy, nu pe mine, dar Freddy nu se simte prea bine. Apreciez că m-ați ascultat. A, încă un lucru – ultimul, promit.

Heidegger și un hipopotam se apropie de Porțile Raiului, iar Sfântul Petru le spune:

— Nu mai e loc decât pentru unul astăzi. Așa că acela din voi care îmi dă cel mai bun răspuns la întrebarea „Care este sensul vieții?" e primit înăuntru.

Heidegger spune:

— A ne gândi la Ființă în sine ne impune să ignorăm Ființa în măsura în care este fundamentată și interpretată exclusiv în termeni de ființe și pentru ființe ca fundament al acestora, ca în întreaga metafizică.

Și chiar înainte ca hipopotamul să apuce să scoată un cuvânt, Sfântul Petru îi zice:

— E ziua ta norocoasă, băiete!

Noapte bună tuturor. Mergeți cu bine acasă. Și tu, Freddy.

mulţumiri

Există un mare număr de persoane din această parte a lumii cărora dorim să le mulţumim pentru ajutor şi susţinere: dragului nostru agent Julia Lord; redactorului nostru superinteligent, Stephen Morrison; asistentei sale mereu pe fază, Becca Hunt; şi agentului nostru literar de la Penguin, Yen Cheong. Cât despre cei din cealaltă parte a lumii, o să ajungem cât de curând şi la voi.

Întorcându-ne puţin la zilele studenţiei noastre, să spunem că doi profesori au îndrăznit să iasă din tiparele analitice ale colegilor şi ne-au făcut introducerea în problemele mari şi de nepătruns pe care voiam cu adevărat să le studiem. Aceşti profesori au fost John Wild şi Paul Tillich, decedaţi în această ordine. A fost o onoare să învăţăm de la ei.

Cea mai bună sursă a glumelor noastre este Gil Eisner, o enciclopedie ambulantă de bancuri clasice. Mulţumim, Gil. De asemenea, le mulţumim lui Joan Griswold şi lui Paddy Spence pentru câteva glume bune.

Ne scoatem pălăriile noastre de mucaliţi în faţa unora dintre cei mai inventivi scriitori comici pe care

i-am citit vreodată: Groucho Marx, Woody Allen, Emo Phillips, Steven Wright, Merle Haggard și Martin Heidegger. Și-i mulțumim lui Jack Nessel fiindcă ne-a arătat niște filme despre Rai de care nu auziserăm niciodată.

Cât despre soțiile noastre, Eloise și Freke, și despre fiicele noastre, Esther și Samara, ce putem să spunem? Sunteți drăguțe. *Foarte* drăguțe.

Cu mulți ani în urmă, pe când tatăl lui Freke, reverendul Jan Vuijst, Dumnezeu să-l odihnească, se afla pe patul de moarte, am petrecut (eu, Danny) cu el un moment de intimitate. Printre ultimele sale cuvinte, Jan a spus ceva ce n-o să uit niciodată: „A fost un privilegiu c-am trăit."

Caricaturile au fost preluate de pe site-ul cartoonbank.com.
Toate drepturile rezervate. Folosite cu aprobare.

Pagina 22: © The New Yorker Collection 2002 Eric Lewis
Pagina 24: © The New Yorker Collection 2000 Sam Gross
Pagina 26: © The New Yorker Collection 1995 Charles Barsotti
Pagina 30: © The New Yorker Collection 2007 Robert Mankoff
Pagina 37: © The New Yorker Collection 1982 Mick Stevens
Pagina 39: © The New Yorker Collection 2001 Victoria Roberts
Paginile 43, 44, 47, 48: © The New Yorker Collection 1991 William Steig
Pagina 53: © The New Yorker Collection 1996 Tom Cheney
Pagina 57: © The New Yorker Collection 1987 Robert Mankoff
Pagina 61: © The New Yorker Collection 2004 David Sipress
Pagina 70: © The New Yorker Collection 2000 Roz Chast
Pagina 73: © The New Yorker Collection 1986 Henry Martin
Pagina 87: © The New Yorker Collection 2003 Frank Cotham
Pagina 91: © The New Yorker Collection 1980 Gahan Wilson
Pagina 100: © The New Yorker Collection 2004 Robert Mankoff
Pagina 107: © The New Yorker Collection 1997 Donald Reilly
Pagina 113: © The New Yorker Collection 2004 Glen LeLievre
Pagina 118: © The New Yorker Collection 1989 David Jacobson
Pagina 129: © The New Yorker Collection 2007 Ariel Molvig
Pagina 131: © The New Yorker Collection 1995 Mick Stevens
Pagina 143: © The New Yorker Collection 1997 Frank Cotham
Pagina 145: © The New Yorker Collection 1992 Victoria Roberts
Pagina 158: © The New Yorker Collection 1997 Ed Frascino
Pagina 174: © The New Yorker Collection 1992 Lee Lorenz
Pagina 181: © The New Yorker Collection 1997 J.B. Handelsman
Pagina 187: © The New Yorker Collection 1999 J.B. Handelsman
Pagina 196: © The New Yorker Collection 1999 Danny Shanahan
Pagina 201: © The New Yorker Collection 1996 Ed Arno
Pagina 207: © The New Yorker Collection 2007 Jack Ziegler

cuprins

Introducere 7

I **Ai murit! Ce te faci?** 17
(1) Trebuie să fie o greşeală, cu siguranţă 19
(2) Fie ca angoasa să-ţi servească drept umbrelă 35
(3) Moartea – calea de urmat 51
(4) Heid(a-d)egger, fugi de-aici, Nu-nţeleg nici să mă pici 58
(5) Creează-ţi propria nemurire 69

II **Eternitatea atunci când o aştepţi cel mai puţin** 83
(6) Eternul acum 85

III **Nemurirea ca pe vremuri – cu trenul sufletului** 95
(7) Platon, naşul sufletului 97
(8) Raiul – un peisaj de mori 122

IV **Viaţa de după moarte: cărţi poştale din Lumea de Dincolo** 153
(9) Luminiţa de la capătul tunelului 155
(10) Gluma originală cu cioc-cioc 162

cuprins

V **Moartea ca stil de viaţă** 173
{11} O poantă mai bună decât moartea 175

VI **Biotehnologia: opriţi presele!** 189
{12} Nemurire prin ne-murire 191

VII **Sfârşitul** 229
{13} Sfârşit 231

Mulţumiri 235